

פתיחה למהדורה שניה

שנה שעברה הוצאתי לאור את הקונטרס וב"ה זכיתי ונתקבל אצל שלחנם של מלכים – 'מאן מלכי רבנן' שעודדו וחיזקו להוסיף אומץ ולא להיות מן הנסים מן המערכה. ועל כן יגעתי וטרחתי ועיינתי שוב ועלה בידי ללבן הדברים ולתמוך יסודתי ביתר שאת והנני מגיש לפני הקוראים 'יין ישן מלא חדש'. ובראשו צרפתי את מכתבי רבני האוסרים וכן כמה מן המכתבים שנתקבלו עבור הקונטרס במהדורתו זו. ויה"ר שאזכה להיות ממזכי הרבים למען לא יבושו ולא יכלמו בביטול מצות עשה של אכילת מצה כדת וכדין לכל השיטות.

מכתבי הרבנים שכתבו שמצות אלו אינם מצות עבודת יד

מכתב הגאון הגדול פוסק הדור מרן הרב ואזנר זצ"ל ואליו הצטרף הגאון הגדול הר' נסים קרליץ שליט"א

בי"ח, טבת תשס"ח לפ"ק

דעת תורה

על דבר האנשים הרוצים לעשות המצאה חדשה של מכונה לאפיית מצות המופעל בידים על ידי גלגלים ולא על ידי כח האלקטרי (חשמל) וחושבים שבזה יוצאים ידי חובה אף להאוסרים מצות מכונה, הרינו בזה לגלות דעתינו דעת תורה, דלהקהילות שנהגו כדעת הגדולים האוסרים מצות מכונה הרי זה בכלל האיסור, ועיני ראו ולא זר, שהמצות מכונה שע"ז היה הנידון בין חכמי ישראל, היה מופעל ביד ולא ע"י כח האלקטרי.

ובודאי שלא באנו בזה להכריע בדבר שגדולי הדורות דנו בזה, ועל כל אחד לנהוג כמנהג רבותיו, ועל כן, על הקהילות שנהגו שלא לאכול מצות מכונה בפסח, אסור להם לשנות כלל אפילו על מצות מכונה זו, וכל המשנה ידו על התחתונה, וע"ז נאמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך.

לשכת השרה - ש"ס
מא/מא
מא/מא

RABBINICAL OFFICE
KFAR CHABAD
ISRAEL

לשכת הרבנות
כפר חב"ד
ארה"ק תיבב"א

טל: 03-9606751
פקס: 03-9607710

ב"ה, כפר חב"ד יום _____ לחודש _____ שנת תשס"ט

זרשי"ת

כא לחודש אדר ה'תשס"ט

באתי כזה להבהיר בשער בת רבים אשר כפי המקובל מדורי דורות
בקהילות ישראל ובפרט בקהילות חב"ד, אשר פירוש מצות "עבודת יד" היינו
העריכה של הבצק והעריכה של המצות וכן הירידה נעשה ע"י "כח גברא"
שהאדם בידי עושה בכל הנ"ל, ולכן עיבוד המצות ככל הפעולות הנ"ל ע"י
גלגלים שהאדם רק מסובב את הגלגל והמצה למעשה נעשית בעיקר ע"י רוחק או
לחץ הגלגלים מצות אלו אינם נק' "עבודת יד" והחזקו כ"מצות מכונה"
והסוכר ומשורק מצות אלו ומעיד שהם עבודה יד הינו מטעה את הציבור
החמים.

ולכן אין למצות אלו מקום בין אנ"ש חן לאכילה והן לשירוק.

וע"ד באמ"ח יום הנ"ל מרפ"ה למהר"ם וז"ל.

גם מצאתי יום אלו מבל
זכור וג' הן המצות הנזכרות
בפ' המקובל אגור גון ז"ל
המיושם גמלים וז"ל ז"ל
דמעה

י.א.א.א.

חב"ד
אי"ס

הסכמות

הסכמת הרה"ג מרדכי שמואל אשכנזי זצ"ל מד"א דכפ"ח

RABBINICAL OFFICE
KFAR CHABAD
ISRAEL

לשכת הרבנות
כפר חב"ד
אה"ק תובב"א

טלפון נייד: 03-9606-754, 052-6710-770

פקס: 03-9607-710

ב"ה. יום ב' לחודש ניסן שנת ה'תשע"א

הרב מנחם מענדל שליט"א נחשון

ראיתי את הקונטרס "ושמרתם את המצות" פרי עמלך בבירור וליבון סוגית אפיית המצות והנני מסכים עם הדברים והמסקנות בקשר להמצות שמונעות ע"י גלגל וכו'.
ולדעתי הדברים מבהילים לשנות את הנהוג המקובל מדורי דורות בקהילות ישראל ובפרט בקהילות חב"ד, אשר פירוש מצות "עבודת יד" היינו העריכה של הבצק והעריכה של המצות וכן הרידוד נעשה על ידי "כח גברא" שהאדם בידיו עוסק בכל הנ"ל, ולכן עיבוד המצות בכל הפעולות הנ"ל על ידי גלגלים שהאדם רק מסובב את הגלגל והמצה למועשה נעשית בעיקר על ידי דוחק או לחץ הגלגלים, מצות אלו אינם נקראים "עבודת יד" והוחזקו כ"מצות מכונה" והמוכר ומשווק מצות אלו ומעיד שהם עבודת יד הינו מטעה את הציבור התמים.
ולכן אין למצות אלו מקום בין אנ"ש הן לאכילה והן לשיווק.
הנני בטוח שגם הרבנים הטוענים שמצות אלו הם למהדרין הם בעצמם אינם משתמשים בבייתם במצות אלו בחג הפסח וכ"ש בליל הסדר

וע"ז באעה"ח יום הנ"ל ליהי' לטובת כל

חב"ד
אוי"פ

הסכמת דו"ז אב"ד הרה"ג גדליה אקסלרוד שליט"א

הרב גדליהו אקסלרוד
אב"ד חיפה ת"ו

לכבוד הרה"ג מוהר"ר מנחם מענדל שליט"א נחשון ראש ישיבת חב"ד נצרת עלית

שלום וברכה !

קבלתי היום את הקונטרס "ושמרתם את המצות" בהם אתה מביא הרבה מקורות נאמנים מאיתני ארץ גדולי ישראל מהדורות שלפגנו שאין להשתמש באפיית מצות באופן מיכני בכל אופן שהוא ומסביר בטו"ט את דבריהם

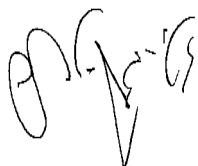
אני מאשר בזה שדברת עמי בעל פה לפני הדפסת הקונטרס ועודדתי אותך להדפיסו ומיד עוד לפני חג הפסח בכדי להזהיר את אנ"ש מהמצות שעליהן אתה כותב והרב המכשירם איני יודע מגין יש לו כתפים כאלו רחבות ואיך הוא ישן בלילות

הריני לציין גקודה שאתה לא דן עליה בקונטרס והוא שמצות הג"ל נאפים תוך כדי נסיעה על מסילה חשמלית המונעת בכח החשמל וכבר כתבתי מספרי מגדל צופים ח"ה סי' כ"ה שאין חילוק כלל בין תנור חשמלי עם מסילה קצרה או ארוכה ומכיון שכח חשמלי מעביר את המצות לתוך האש מבלי מגע אדם חסר בלשמה והוי כבצקות עכו"ם למחמירים שלא להשתמש במצות מכונה ואסיים בדברי חיזוק כי דברי תורה צריכים חיזוק ואל יפול רוחך מי שמתקיף אותך חזק חזק ואמץ דו"ש ומברך אותך בהצלחה בלימוד התורה והקב"ה ירחיב גבולך בתלמידים שאתה גודר גדר ועומד בפרץ ובפרט במצות אכילת מצה כדין וידוע שהמבצע הראשון של כ"ק אדמו"ר מלך המשיח היה ענין אכילת מצה עבודת יד ולהפיץ זאת בין יהודים

שיתרחקו ממצות מכונה

בברכת חג הפסח כשר ושמח וגזכה עוד השנה
לאכול מצות כהלכה ביחד עם קרבן הפסח
בביהמ"ק בהתגלות מלך המשיח

בכ"ר מוקירו מכבדו גדליהו אקסלרוד פה חיפה ת.ו.

הסכמת מו"ח הגאון המקובל יצחק גינזבורג שליט"א

ב"ה

זאת חנוכה ה'תשע"ב

לכבוד חתני היקר הרב מנחם מענדל נחשון שליט"א,

שלום וברכה!

בנוגע לדיון בנושא הגדר של מצות יד והשאלה האם מותר להשתמש בכלי עזר ידני בעריכת הבצק. נ"ל שיש בזה ארבעה גדרים בפרט: יד ממש ללא שום שימוש בכלי, ע"ד הלש ואופה פיתות הכל בידיים ממש (כמו שמובא בשם הר"ש מפלייזא באו"ז סי' רנו); שימוש בכלי שלו דין של ידא אריכתא (כמבואר בשו"ע אדה"ז סימן רנט בקו"א סק"ג) שזה עדיין בגדר של גופו ולא כחו; שימוש בכלי שלו דין של כחו ולא גופו (שחייב בנזקין כמבואר בשו"ע חו"מ סי' שפד ס"א); שימוש בכלי שלו דין של כח כחו דהיינו גרמא בעלמא (שפטור בדיני אדם בנזקין אך חייב בדיני שמים כמבואר בשו"ע חו"מ סי' שצ ס"ה וסי' שצב).

ובפנימיות הענינים יש לכוון את ארבעת הגדרים הנ"ל כנגד ארבע אותיות שם הוי' ב"ה: ידוע פירוש פותח את ידך - א"ת ידך אלא יודיך, שמכאן נלמד שהאות יו"ד (של שם הוי') היא לשון יד - יד ממש. כלי שבגדר ידא אריכתא שנחשב גופו ולא כחו כנ"ל היינו כנגד ה עילאה שבשם, המתיחדת עם ה-י שבשם, בסוד אבא ואמא (חכמה ובינה) שהם תרין ריעין דלא מתפרשין לעלמין, וכמבואר בפירוש ברוך אומר ועושה שאבא אומר ואמא עושה כידיא אריכתא של אבא, וכידוע שאבא הוא שרש חיוהי (לעניננו, חיות האדם שבתוך ידו ממש) ואילו אמא היא שרש גרמוהי (לעניננו, כלי הטפל ובטל ליד האדם ונעשה לה כידיא אריכתא; ביד ממש גוף היד בטל לחיות שמחיה ומניע את היד וע"כ נקרא חיוהי ואילו בכלי שהוא בגדר ידא אריכתא גוף היד עיקר והכלי בטל וטפל אליו, ודוק). שתי בחינות אלו, שכנגד אותיות יה שבשם, שהוא שם בפני עצמו (משא"כ אותיות וה) הן בסוד הנסתרות להוי' אלהינו כנודע. כחו (ולא גופו) וכח כחו הם כנגד אותיות וה שבשם - וה-נגלות לנו ולבנינו (ובסוד יפה כח הבהן מכח האב בעוד שכח הבת הוא בחינת כח כחו של האב וכידוע שיסוד אבא ארוך ומסתיים ביסוד ז"א אך משם מאיר הארה למלכות והיינו ממש כח כחו של האב ודוק). יחסית לשתי בחינות היד העליונות אפשר לכנות את הכלי בו משתמשים בשתי בחינות הכח כמכונה לעומת יד (וביתר דיוק: הכלי שבבחינת ידא אריכתא הוא בסוד התכללות שרש המכונה ביד ממש ואילו הכלי שבבחינת כחו ולא גופו היינו התכללות ידו בכחו הנבדל ממנו, ועל דרך רמז: יד מכונה עו' מצה [!] ללמד שבכל מצה יש התכללות של שתי הבחינות, אך יש מצה כשרה למהדרין, מצה 'חסידי'ת' שהיא נעשית על ידי התכללות הכלי-מכונה ביד ממש ויש מצה אחרת כו' ודוק היטב).

והנה ידוע שהתגלות עתיקא באמא דוקא. עתיקא היינו גדר עצמו של האדם העושה את המצוה. נמצא שהתגלות עצמו עוברת דרך ידו ממש (בחינת אבא) אך מתגלה בכלי שבגדר ידא אריכתא הנ"ל (בחינת אמא) וכלשון החת"ס לגבי לקיחה תמה בסוכה דף לז בד"ה בעי לקיחה עיי"ש. הגם שז"א (כחו) בעתיקא אחיד ותליא ושרש הנוק' (כח כחו) בפנימיות עתיק (רדל"א) אך אין בזה התגלות עתיקא כמו באמא, ודוק.

המבנה הנ"ל קשור למבנה הבסיסי בכתבי האריז"ל הנקרא שנגל"ה: שרש נשמה גוף לבוש היכל. השרש היינו עצם האדם העושה את המצוה. הנשמה היינו מה שבעושה בידו ממש מתגלה החיות הפנימית המלוּבשת בתוך היד (בסוד שנגל"ה הנשמה היינו הארת הנשמה המלוּבשת בגוף - הנשמה והגוף הם תרין ריעין כו' כנ"ל - ואילו השרש היינו שרש ועצם הנשמה שאינה מלוּבשת בגוף - נקודה דלא נעיץ), בחינת חיוהי כנ"ל (עליו נאמר איהו וחיוהי חד בהון, שהרי החכמה היא נקודה דנעיץ בכל ספירות עולם האצילות, עולם האחדות האלקית - בכל ספירות האצילות מאירה יד-יוד ה' ממש). הגוף

היינו הכלי שבגדר ידא אריכתא שנחשב כגופו (עליו נאמר איהו וגרמוהי חד בהון, שעל כן עיקר התגלות עתיקא במציאות ממש הוא בשרש הגרמוהי דאמא). לבוש והיכל הם כנגד שתי הבחינות של כח האדם שמחוץ לגופו - הלבוש נוגע וקרוב לגופו (בחינת כחו) והיכל נבדל ורחוק מגופו (בחינת כח כחו), ודוק.

והנה כתיב (שמות יב יז) ושמרתם את המצות וגו' מכאן (פסחים דף מ) שמצוה לשמור את המצות מחמוץ וכן מצוה לשמור את המצות לשם מצות הפסח (מצות בערב תאכלו מצות) כמבואר בשו"ע רבינו סי' תנג ס"ד. וראה במשך חכמה בהיקש של שמירת המצות (וחג המצות בכלל) לשמירת השבת (שעל כן נקרא יום טוב ראשון של פסח בשם שבת). וידוע ששמירת השבת היא במה ששבת מקדשא וקיימא, בחינת אמא. וכן לגבי הכוונה של שמירת המצות לשם מצוה, היסוד של הקפידא של מצות-יד ולא מכוונה, צ"ל בדרגה של בינה-לבא דהיינו עשיית המצוה ביד או על ידי כלי שיש לו גדר של ידא אריכתא, בחינת בינה, כנ"ל.

וראה באגרת הויכוח והשלום המיוחס לאדמו"ר הצ"צ (נדפס בכרך חב"ד ח"ד ע' 227) בהבדל בין ל"ו צדיקים נסתרים לל"ו צדיקים נגלים, דהיינו ההבדל בין עדת החסידים לעדת המתנגדים, שהוא ע"ד ההבדל בין הנסתרות להוי' אלהינו לוהגלות לנו ולבנינו, בין נסתר לנגלה, בין אותיות יה שבשם (שהוא שם בפני עצמו כנ"ל) לבין אותיות וה שבשם, בין יד ממש וידא אריכתא לבין כחו וכח כחו, בחינת מכוונה כנ"ל.

וידוע הכלל של אדה"צ בפסקי הסידור (היפך הכלל שבשו"ע) שבמקום שיש מחלוקת בין בעלי הנגלה לבעלי הנסתר ההלכה למעשה כבעלי הנסתר (מובא בשער הכולל פ"ב ס"ג). וממילא נמצא מכל הנ"ל שמי שמקפיד על מצות-יד אין לו להשתמש בכלי עזר ידני שיש לו דין של כחו ולא גופו (ידא אריכתא), ודוק.

ולסיום, בדרך רמז: מצות-יד נוטריקון מיד ר"ת מהרה ירוץ דברו (ושאר האותיות צות עו' מלכות - מלכות בית דוד, מלכות מלך המשיח יבוא ויגאלנו תיכף ומיד ממש), והיינו כאשר הכוונה וההמשכה היא מהנסתרות להוי' אלהינו (שאין מונע ומעכב לפניו יתברך להמשיך את השפע מהר [בלשון תרגום 'אוחי' לשון חיות, בחינת מוחין, אותיות יה שבשם] משא"כ כאשר השפע נמשך על ידי עבודת האדם שבבחינת והנגלות לנו ולבנינו עד עולם, דהיינו בבחינת בעתה), שאזי הוא בחינת זכו אחישנה. והיות שחג הפסח הוא זמן חרותנו זכר ליציאת מצרים, בניסן (לשון נסי' נסים, למעלה מהטבע) נגאלו ובניסן עתידים להגאל (וחג הפסח הוא ביום ה-יה שבו) ראוי להקפיד ביותר שהמצות תהיינה מצות-יד ממש (כולל ידא אריכתא כנ"ל).

ומה עוד שמבואר בדא"ח שענין מצות אכילת מצה בפסח הוא הפנמת הבטול בנפש (היפך החמץ, הישות), ועיקר הבטול הוא מצד מוחין דאבא (חכמה - כח מה), ומבואר שאמא עילאה (ידא אריכתא) כלולה באבא עילאה (יד ממש), משא"כ המדות (בחינת כחו) מצד עצמן הן בבחינת ישות ללא חיות פנימית שבבחינת בטול אמיתי לה'.

בברכת התורה ובצפיה לגאולה האמיתית והשלמה על ידי משיח צדקנו ותיכף ומיד ממש,

הסכמת הרה"ג חיים קיזנר שליט"א

CHAIM KISHNER
RABBI OF CHABAD LUBAVITCH COMMUNITY
MEMBER RABBINICAL COURT OF EMANUEL

חיים קיזנר
רב ומד"א קהילת חב"ד עמנואל
דיין ומו"צ בבד"ץ עמנואל

תאריך: טבת התשע"ב

ב"ה

הסכמה

שמחתי בראותי קונטרס נחמד ונחוץ מאת הרה"ג וכ"י ראש ישיבה בנצרת עלית ר' מנחם מענדל נחשון הי"ו. טוב עשה בעמיו דבר דבור על אופניו, לבאר היטב דינא ומנהגא באשר נתחדש היום לעשות מצות שלא באופן אוטומטי אבל גם לא כפי הנהוג בדרך כלל במצות עבודת יד.

ובאמת על פי סברא יש מקום לדון ולהתפלפל בזה הרבה גבי שוני בין המכונות של אז לימינו בכמה פרטים אשר נוגעים להלכה. אמנם הדורש את האמת יראה, אשר אחר שיצא איסור מאת הרבנים הקדמונים, הרי במשך הדורות כבר ניסו להעלות טענה זו ונדחתה כפי שמובא באריכות בהגדת המבאר שו"ת מרבנים שונים בזה. גם כ"ק מוהרש"ב נ"ע וצוקל"ה בזמנו התייחס לטענות מעין אלו ובמכתבו הביא גם דעת האוסרים מטעם הכמוס עמם והסכים לאסור וכתב שאין לנו לחדש דברים כי אם לילך בדרך הישרה. לכן, אחר כל הפלפולים וחילוקים לכאן ולכאן מדינא, נראה ודאי שמצד המנהג המוציא מחזיק הנהוג מדורי דורות צריך להביא ראייה ברורה ואין. וכבר מספר שנים אמרתי לצבור בדרשה לשבת הגדול שאף אם אין בזה חשש חמץ, על כל פנים ברור שאין לקחת אותם לליל הסדר ויש מקום להחמיר גם יותר מזה.

הבט לגישת כ"ק אדמו"ר שהדגיש בדבריו שכאשר נעשה שלא כדבעי אלא במכונה מאבדת המצה את סגולתה המיוחדת להיות מיכלא דמהמנותא ומיכלא דאסותא. וכבר עוררו רבנים חשובים אודות חששות שונות במצות אלו, ראה גם שו"ת מגדל צופים חלק ה. לכן ידי תכון עמו לפרסם את הדברים לתועלת הצבור, ששגה גדולה עמם לתלות כל ויכוח וביקורת רבנית באיזה פוליטיקה ואינטרסים ח"ו.

ולהרים מכשול מדרך עמי אזכיר גם, הנפוץ בשנים אחרונות למכור מצות שיפון בהכשר מהודר ונראה כאילו אין כל הפרש בינם לבין מצות אחרות מהודרות, אך לאמיתו של דבר אין להשתמש בהם כי אם הזקוקים לכך ביותר וגם זה התיר בשו"ת מנחת יצחק רק כזית חובה בליל הסדר, ודאי שרבנים נותני הכשר צריכים לדאוג לפרש זאת ע"ג חבילת המצות.

הכו"ח לכבוד התורה ולומדי

בענין מכוונת גלגלים לאפיית מצות

פתיחה

לאחרונה התחילו למכור בין אנ"ש מצות הנקראות "מצות אנ"ש". אך מכיון שישנם שם כמה דברים שלא היו קיימים במאפיות של חב"ד עד עתה¹; על כן יצאו כנגד זה הרבה מגדולי הרבנים וכן מרבני חב"ד באה"ק ובתוכם הרב מרדכי שמואל אשכנזי מרא דאתרא דכפר חב"ד וחבר בית דין רבני חב"ד, הרב יצחק יהודה ירוסלבסקי רב דשיכון חב"ד בקרית מלאכי (נחלת הר חב"ד) ומזכיר בית דין רבני חב"ד, הרב גדליה אקסלרוד אב"ד ורב קהילת חב"ד בחיפה, ועוד רבים, וטענו דמצות אלו אינם עפ"י מנהג חב"ד וכו', והדברים עתיקים.

אלא שלענ"ד הדברים הרבה יותר חמורים מכך ואין זה דיון רק האם יש כאן שינוי ממנהג חב"ד אם לאו [שגם זה כשלעצמו מספיק חשוב לנו כשבאים להתיר מצות אלו], אלא יתירה מזו הדיון הוא האם מצות אלו מותרות לשימוש בפסח מדינא (על פי פסקי אדמו"ר הזקן ורבנותינו נשיאנו) או שהם אסורות לנו מדינא בשימוש בפסח! והאם בכלל ניתן לצאת בהם ידי חובת אכילת מצה בלילה הראשונה של חג הפסח [וכן בסדר ליל השני שנוהגים בגליות] שצריך להיות 'ושמרתם את המצות' לשם מצה [ולדעת כמה פוסקים² זה נוגע לכל ימי הפסח], אם לאו!

נושא זה מקבל משנה תוקף שהרי עם ישראל בכלל ואנו כחסידים בפרט מקפידים כ"כ על נקיון החמץ וכו' , וכן נזהרים בכל מיני חומרות והקפדות באוכל הנכנס לבתים בגלל חשש הכי קל , וא"כ בודאי שעלינו להקפיד על המצה שהיא הדבר העיקרי בפסח ובו מקיימים מצות עשה דאורייתא³! והיא מאכל האמונה והרפואה.

ועיינתי בסוגיה גדולה זו – וכן עיינתי בצילומים ובוודיאו של המאפיה בה נאפים מצות אלו - ועלה בידי לברר שמצות אלו הם הם אותן מצות ('מצות מכוונה') עליהן דנו הפוסקים בדורות קודמים ואסרום.

בקונטרס זה יתבאר הטעם דמצות אלו אסורות לנו ויתחלק לכמה פרקים . ועיקרם של דברים הם: א. דבליל הסדר פשיטא שאי אפשר להשתמש במצות אלו מצד שאין בהם לשמה. ב. וכן הם אסורות ג"כ בשאר ימי הפסח מצד שזה נוגד לכלל שחדש אסור מן התורה. ג. וכן האוסרים אסרו מטעם הכמוס ואין לנו יכולת להתיר. ד. כיון

¹ והטענות להיתר נכתבו בקובץ הברכה גליון ד' ע' סח.

² ראה כף החיים סי' תנג אות נט. ובשו"ת צפנת פענח החדשות סי' כז' ובפרט לכמה שיטות הראשונים דכל ז' ימי הפסח כן.

³ ומבואר ב"ח"ס ??? שזוהי המצות עשה היחידה של אכילה שהיא כיום דאורייתא.

שכך נהגנו עפ"י פסיקת גדולי הדור ואדמור"י חב"ד הרי זה אסור ל נו לא רק מצד המנהג אלא מן הדין⁴.

מטבע הדברים דיון זה מורכב ג' כ מעניני הלכה עמוקים וע"כ חלק נרחב ממנו הוא דיון מעמיק בגדרי ושמירתם את המצות ודין דלשמה , אך השתדלתי שגם הקורא שאין עיתותיו בידו ימצא בקונטרס דברים השווים לכל נפש , ויבין במה דברים אמורים [כגון פרק א הנותן סקירה כללית על הפולמוס של המכונות למצה].

ברצוני להדגיש שבמצות אלו ישנם ג' דברים הנוגעים לדינא הלישה העריכה והאפיה, ובקונטרס זה נגעת רק בנושא ב'מכונות לעריכה', אך יש גם מקום עיון ב'מכונות ללישה' – פינרים המופעלים ע"י דוושה. וכן 'בתנור' שם וכבר האריך בזה דו"ז הרב גדליה אקסלרוד בשו"ת מגדל צופים ח"ה סי' כה ועורר על הבעיות שבתנור שם וכל הרוצה יקחנו משם.

בעריכת קובץ זה נעזרתי רבות ב חברי ו ידידי הרב חיים אליעזר חיתריק שמתוך לימוד משותף הגענו להרבה מן הדברים הנכתבים כאן ותודתי נתונה לו.

כן ברצוני להודות להרבנים החשובים שעברו הגיהו וייעצו ובפרט לידידי הרב ברוך אבעלאנדער על הערותיו והארותיו המועילות ולהרב יוסף יצחק קעלער על סיועו בעריכת הקובץ. תהא משכורתם שלימה מן השמים.

הדפסת קובץ זה התאפשרה ע"י הנגיד מוקיר דרבנן מר ישראל רביבו שהדפיס קובץ זה לע"נ אביו המנוח. ושכרו כפול מן השמים.

ולסיום ברצוני להבהיר שכל כוונתי בקונטרס זה היא לשם שמים ולמנוע רבים מלהיכשל באכילת מצת מכונה. אך האמת אהובה עלי מכל וע"כ באם שגיתי אשמח לקבל תגובת הקוראים ולא אבוש לומר טעיתי!

הרב מנחם מענדל נחשון

ראש ישיבת חב"ד נצרת עלית

ורב קהילת חסדי מנחם – מרכז העיר נצרת עילית

⁴ ולגבי סדרים ציבוריים וכיו"ב – הנה הורה הרבי לדאוג שיאכלו מצה שמורה אמנם לגבי שאר הפסח השתתף הרבי במימון מצות מכונה בדרום אמריקה וכיו"ב – ובפשטות הרי מדובר באנשים שלא קיבלו על עצמם את האוסרים ובודאי שזה עדיף משיאכלו חמץ וק"ל.

תוכן ומפתח

פרק א:

השתלשלות מעשה המכונה למצות וכיצד הגיבו הרבנים , מהם התירו ומהם שאסרו, ובמה נחלקו.

פרק ב:

בו יבואר מהו ציווי התורה 'ושמרתם את המצות', ויתבאר ששיטת אדמו"ר הזקן והחת"ס שהשמירה – בלישה, עריכה, ואפיה. איננה רק לראות שאין חמץ, אלא נדרשת פעולה חיובית ע"י ישראל גדול, ובידים דוקא. ועוד יתבאר דישנם כלים שבהגדרתם הם משרתים ליד וע "כ הם כשרים משא "כ בכלי שפעולת הדבר מתבצעת ע"י הגם שהוא מופעל בידי אדם אינו מועיל לדין דשימור.

פרק ג:

בו יובאו ב' טעמים נוספים של האוסרים א. 'חדש אסור מן התורה' וע"כ צורת אפיית המצות צריכה להיות בדיוק בדרך בה אפו אבותינו וכל דבר חידוש הגם שמסייע לאפיה אין אנו רשאים להשתמש בו. ב. 'טעם הכמוס' חלק מן האוסרים כתבו שהם אוסרים מטעם כמוס וע "כ אין לנו אפשרות לתת הסברים ולהתיר כל מכונה שהיא כיון שאין ידוע לנו כל הסיבות לאיסור. עוד יבואר הטעם שאנו מקפידים על מצות עגולות דוקא.

פרק ד:

בו יבואר שהאוסרים אסרו גם מכונות שלא פסק מהם כח אדם. וכן שהאוסרים ידעו על איזה מכונה מדובר ולמרות זאת לא חזרו בהם למרות טיעוני המתירים. ואדרבה ישנם עדויות שגם ראשי המתירים חזרו בהם.

פרק ה:

בו יבואר דגם אם נאמר שיש קולא במכונה שלא פסק כח האדם הרי כתבו באחרונים לאסור מצד החשש שמא יתירו מכונה שפסק כח אדם. וכן מבואר שאין מקום לטיעון שכביכול ישנם מכונות יותר טובות. ולכן חלק מהאוסרים לא הסכימו לראות כלל את המכונה.

פרק ו:

בו יבואר ביטול הטענה שאם בציצית משתמשים בכזו מכונה הרי זה מוכיח שגם במצות מותר, כיון שמצות חמורות טפי.

פרק ז:

בו יבואר דכיון שקבלנו עלינו את דעת האוסרים הרי מכאן ואילך מצות אלו אסורות לנו מצד הדין ולא רק מצד מנהג.

פרק ח:

בו 'בואר דעת אדמו"ר הרש"ב ושבדבריו כולל את רוב הדברים הנאמרים
בקונטרס זה הלכה למעשה.

פרק סיום:

מסקנת הדברים.

המכונה לעשיית מצות הומצאה לראשונה בשנת תקצ"ח על ידי המכונאי ר' איציק זינגר מראפשוויר שבאלזס-לוטרינגן. והיא זכתה להסכמת רבני צרפת וגרמניה. הראשון שהסכים למכונה היה רב העיר בראפשוויר רבי ליפמן בהרז"ל, ואליו הצטרף גם ר' מיכאל סעריף בר' משה החונה בערגהיים ואגפיה; אחר כך הצטרפו להיתר רבני צרפת: הרב קאפיל אינרייך אב"ד פאריז והרב מענדיל דיין ראש הרבנים בצרפת, וכן רבני גרמניה: הרב יעקב יוקל עטלינגר בעל "ערוך לנר", הרב וואלף המבורג רבה של פיורדא, הרב יצחק דב במברגר אב"ד ווירצבורג.

אמנם כאשר הובאה המכונה לוינה, בשנת תרט"ז בערך, על-ידי אופה יהודי, ומשם הגיעה מכונה זו לגאליציה, היה זה חידוש מפתיע בגאליציה אשר יהודיה הורגלו לאפות את מצותיהם ביד ומתוך זהירות יתירה. ולכן חידוש זה עורר תסיסה שהסעירה את כל העולם הלמדני היהודי שבפולין ובגאליציה.

תגובת האוסרים

וכשהגיעה המכונה לערים קראקא ברודי ולבוב, פרצה תבערה גדולה; ומגדולי רבני גאליציה הרב שלמה קלוגר - רבה של בראד, והרב מרדכי זאב איטינגא מלבוב בעל מפרשי הים, יצאו חוצץ לאסור את המכונה.

ועל ההיתר שנתנו רבני צרפת ורבני אשכנז, כתב הרב שלמה קלוגר "ואין ללמוד מן האשכנזים מכמה טעמים... אל תשנו מנהג אבותיכם. האשכנזים יעשו מה שלבם חפץ כדרכם ואנחנו נלך בעקבות אבותינו ומהם לא נזוז ימין ושמאל".

חריף יותר היה הרב מרדכי זאב איטינגא, שראה את המכונה בעבודתה ושעליו הסתמכו כל האוסרים. הוא כותב:

"כי אש תוקד בקרבי ובלבי עצורה, בראותי כי פשתה משפחות אשר היא לקרחת ולגבחת, בערי אשכנז, גם במדינתנו אשר עודנה משובחת, לבלתי אחוז בקורי עכביש ולצודד נפשות לפורחת, ואחריהם ינהו לקלקל ארחות ומה גם במצווה הזאת החמורה".

שניים מרבני קראקא - הרב חיים דמביצר ראב"ד קראקא⁶, ורעו - הרב אריה ליב הורוויץ מבית הדין בקראקא, מיהרו לשגר את איסורו של הרב שלמה קלוגר מבראד

⁵ מיוסד על מאמרו של ד"ר יצחק אלפסי 'מצות מכונה ומצות של יד' בקובץ מחניים חוברת פ.
⁶ מחבר "כלילת יפי". היה ער לפעילות ציבורית. [גם בענין מעות ארץ-ישראל, שפרנסי הקהילות החלו משתמשים בהם לצרכי הקהילה, פנה רבי חיים דמביצר לגדולי דורו וביקש איסור על העברת כספים מצדקה לצדקה. דברי המשיבים פורסמו על ידו בקונטרס "מגיני הארץ", ירושלים תרס"ד].

שפורסמה על ידו בקונטרס "מודעה לבית ישראל" ואת עדותו של הרב מרדכי זאב איטינגא לכל גדולי דורם. הם ביקשו את הצטרפותם לאיסור מכונת המצות.

רבים מרבני הדור נענו ואסרו את המכונות ודבריהם מלווים בביטויים קשים. ביניהם: הרב יהושע העשיל אשכנזי - רבה של לובלין, הרב מאיר אורבך - רבה של קאליש, ובעל "אמרי בינה", רבי דב בעריש מייזלש - רבה של וורשה.

חריפות במיוחד היו תשובותיהם של גדולי החסידות⁷.

האדמו"ר הרב חיים מצאנז (בעל ה"דברי חיים") כותב:

"בדבר השאלה אם מותר לעשות מצות לפסח על המשינען הנה ראיתי תשובות גאוני זמנינו שהסכימו לאסור וצדקו מאוד בדבריהם, הגם כי על קצת דברים יש להשיב אך די לאסור בזה, אולם גם לדעתי הרבה טעמים עפ"י דין לאיסור אך הם כמוסים אתי כאשר כן קיבלתי מפי מו"ח ז"ל שבכמות אלה הדברים אין לגלות הטעם רק לפסוק הדין בהחלט והשומע ישמע וגו' ולכן בדרך החלט אומר לכם כי העושה מצות על כלי זה הוא חמץ גמור. ועוד זאת אודיע כי העיד לפני אדם חשוב סוחר נכבד מפה שהי' אשתקד באונגארין וראה אצל קלי הדעת עושין מצות על המאשין והראה להם שהוא חמץ גמור ונתביישו מאד וגם אמרו לו שהרב המתיר להם מתחרט מאד. ולכן ידידי לדעתי שאין להתיר זה בשום אופן, ואם לא יאבו שמוע מה נעשה להם אם אוכלים חמץ ממש בפסח. ועיין בפסקי מהרי"א שהביא ראי' "שאין להקל מחמת חשש שיצאו חוץ לדת". ולכן אין להתיר בשום אופן וה' יצילנו משגיאות ומכשולות ח"ו והיה שלום. יום ב' ער"ח ניסן תרי"ח לפ"ק".

⁷ מעניין לציין שבמכתב הגרי "ש נתנזון להרב יוסף חיים קרא אב"ד פאדראן [נדפס בשנות דור ודור ע' תסז] כותב: "ואשר בקש להודיעו אם רש"ק הוא מעדת חסידים. הנה אין נפשי בזה, כי בכמו אלה יוכל הרוצה להיות מכת הזידים לאמר כי אך לזה יצאו הרבנים הגאונים חסידי אשכנזי ללחום. וע"כ יעלים זאת, יהי' מה שיהי' אם חסיד אם צדיק, ובאמת הוא מהאנשים אשר רוח העת התנוססה בקרב לעשות מופתים בשמים וארץ וכך לא לבי הלך לחדש זאת בעת הזאת וד' "ל". אלא שנראה שהרב יוסף חיים הנ"ל כן הוקיר את החסידות דשם נדפס ג' "כ מכתב שלו המיועד לבעל חידושי הרי"ם מגור ושם כותב שאחיו הרב החר"ף נתן ברוך שהוא מחברת חסידי ק"ק קאצק הבטיח לו שדבריו בספרו מנחת השבת מצאו חן וחסד בקהל החסידים. וכן פונה לבעל החידושי הרי"ם בהערצה גדולה. ועוד זאת יש לציין לדבר שמזכיר את שו"ע רבינו בכבוד רב ביותר במכתב זה: "וכבר ימים רבים תמהתי על גאון עוזינו חמדת ישראל רבינו שניאור זלמן לעדיר צו"ק"ל.. והגאון מהרש"ז לעדיר [=מליאדי] פסק כוותי". ובסיום מכתבו כותב: תא חזי מ"ש רבינו קדוש ישראל מוהרש"ז לעדיר .. עכ"ל הזהב. וכן מביאו להלכה כו"כ פעמים בספרו על שחיטה: טבח טבח.

וכקוריוו אציין דהנה האוסרים כתבו נגדו בחריפות [בעקבות כך שהוא זילזל בהרש"ק מחמת חוסר ידיעה מי הוא הרש"ק, ומיד כשנודע לו פירסם התנצלות]. וכך כותב עליו הרב פנחס זאב הלוי מק"ק קויל בקונטרס מודעה לבית ישראל ע' יט "ועתה בפאדראן עיר מלאה בורים, ועשה חבור על פרקי אבות מנחת שבת שמו, מצד א' אשכנזי ומצד א' ביאור בי נשבעתי כי לא אל קרסולי אדוני הגאון הגיע והדיוט כמוהו קופץ בראשו". וכנראה שלזה מכוונים דבריו שכתב לבעל החידושי הרי"ם "וספרי הראשון אשר חברתי על פרקי אבות נקרא בשם "מנחת שבת" נמצא בו קצת מביאורי אשר חנני ד' כתובים בלשון ההוא לתועלת עמי הארץ במדינתי אודה לד' החונן לאדם דעת כי אחי הרב החר"ף החסיד מו"ה נתן ברוך מחברת חסידי ק"ק קאצק הבטיח לי כי בקהל חסידים מצאו דברי חן וחסד כה יתן ד' וכה יוסיף שיתקבלו שאר חיבורי". ונראה שבעצם מודה כביכול שחיבר חיבורו לעמי הארצות אך מצא חן אצל חסידי קאצק החריפים.

ביתר חריפות כותב הגאון הקדוש בעל החידושי הר"ם שאמנם לא ראה את המכונה אבל יצא כנגדה בחריפות. הוא קורא למחדשים אלה "תלמידי ירבעם בן נבט".

ב"ה ג' אמור כ"ח למב"י תרי"ח לפ"ק ווארשא יע"א.

"על דבר שאלתם אודות המצות לחג הפסח על ידי מאשין וכו' הנני מסכים לאסור כו' וה' יציל את עמו מאותן אנשים שלוחי היצר הרע תלמידי ירבעם בן נבט המתחכמים לנשל מכל מצווה מעט מעט. וכוונתם לעקור את הכל כנראה בעליל מעשיהם. ד' יפר מחשבתם ועצת ה' היא תקום ותדפיסו הדברים לאסור וגם דעת הגאון מופת הדור מו"ה שלמה קלוגר נ"י מבראד שהסכים ג"כ לאסור. דברי ידיד נצח. - הקטן יצחק מאיר בהרב מוהר"י ז"ל".

לא פחות חריף בתשובתו הוא האדמו"ר הרב אברהם לנדא מטשעכנוב, שנהרו אליו אלפי חסידים וכה הוא כותב:

"ב"ה פה"ק טשעכינאווי יום ג' ל"ה למב"י תרי"ח לפ"ק.

בדבר המתפרצים לעשית המצות לחג הפסח בכלי מאשינע ברור לדעתי כי הוא ענין רע, והיזיקו מצוי ליפוק מיניה חורבא ומכשלה באיסור חמץ בפסח, ומהראוי למחות בהעוברים להפרישם מאיסורא.

וכבר האריכו בזה הגאונים גדולי הדור דע"י בתשובותיהם. וכו"

דבר פחות ידוע הוא שגם כ"ק אדמו"ר בעל הצמח צדק הצטרף לאוסרים כפי שהעיד תלמידו הגאון האדיר בעל התורת חסד מלובלין שראה תשובה שלו בכ"ק⁸.

⁸ דבמכתב עליו חתומים רבני ירושלים ובתוכם האדמו"ר מלעלוב ר' דוד צבי שלמה בידרמאן להרב משה נחום ירושלמסקי [נדפס בשו"ת באר משה מהדורת מכון י-ם ח"א בכליל תפארת ע' שנה] מצאתי דבר מעניין זו "ל שם: " .. זה כשתי שנים שעלה בידי איזה אופים להביא הנה מכונה לעריכת המצות, היא המכונה שהרעישו עליה רבותינו ומאורות הקדושים הגאונים בעל דברי חיים וחידושי הרי"ם וצמח צדק (כאשר העיד תלמידו רבינו הגאון הצדיק מופת הדור מוהרש"ו מלובלין זלה"ה בעל תורת חסד שראה בעצמו תשובה כי "ק באיסור מאשין מצות) ומהורש"ק מבראד והרמ"ז בעל מפרשי הים ומנחת חינוך ובר ליואי והגאונים מווארשא ומלובלין וממינסק זכר כולם לחיי עד ". וכן בכרוז שנדפס בירושלים [בשם לפקוח עינים עיוורות ירושלים תרס"ח. מאוסף בית הספרים הלאומי] הובא שמו של הצמח צדק כחלק מהאוסרים. אלא שתשובה זו כנראה שאבדה ולא נודעה מקומה, שהרי אדמו"ר הרש"ב ורבי חב"ד הדנים בנושא זה לא הזכירו תשובה זו, ויתרה מזו חלקם אף התירו כגון הפוסק הגדול הגאון ר' אברהם דוד לאווט בעמח"ס קב נקי שער הכולל ועוד, הרב חיים שמעון דוב רבה של הארקי בעמח"ס שבעים תמרים, הרב אליעזר ארלוזורוב בעל הגהות אליעזר, והרב חיים יהודה מסאנסציע בעל שו"ת שערי דיעה, וכן נראה שהתיר הרב יעקב מרדכי בזעפלאוו רבה של פולטבא. ובאם היו יודעים מתשובת הצ"צ ודאי לא היו מקילים. וראה מ"ש הרב יהושע מונדישין בקובץ המועדים פסח ח"ב הוצאת מכון י-ם ע' תקפ ואילך. ויש לי להוסיף בזה דברים ואכמ"ל.

רבנים נוספים הצטרפו לאיסור המכונות וביניהם: הרב ישראל יהושע טרונק מקוטנא - מחברם של "ישועות ישראל" ו"ישועות מלכו", הרב משולם ישכר הלוי הורוויץ מסטאניסלאב - מחבר "בר ליואי". כמעט כל רבני פולין הקונגרסאית הצטרפו לאיסור המכונות.

הרבנים המתירים

לעומת המתנגדים עמדה קבוצת רבנים שלא רק שהתירו את מצות המכונה אלא שראו במצות אלה הידור מצווה.

רבני אשכנז נזכר כבר לעיל שהתירו מצות אלו. גם הרב ישראל ליפשיץ בעל "התפארת ישראל" שעל המשניות, הצטרף למתירים, אם כי המשיך להחמיר לגבי עצמו.

ובפרשבורג התיר הגאון בעל הכתב סופר עקב בעיות גדולות שראה באפיה של מצות ביד, ולאחר שבחן אותה יחד עם בית דינו, והתקין תקנות מיוחדות לגבי האפיה, התיר. אך כתב שאין ללמוד מהיתרו למקומות אחרים, "ואין לדיין אלא מה שענינו רואות, הכל לפי המקום והזמן, ושעת הדחק. ולא קבלתי אחריות דאחרינא עלי".

אמנם עיקר הויכוח היה בגאליציה כשבראש המתירים עמד הרב יוסף שאול נתנזון - רבה של לבוב, מחבר השאלות ותשובות "שואל ומשיב". הוא יצא בחריפות רבה נגד האוסרים ופירסם חוברת מיוחדת בשם "ביטול מודעה" כנגד "מודעה לבית ישראל" של רבי שלמה קלוגר ותוכנה לבטל את כל נימוקי האיסור. ובה הביא הרב יוסף שאול את דעות הרבנים המתירים.

אחד מהם - הרב אברהם יענער, מרבני קראקא, אף קובע:

"לו ידעו גאוני זמננו מהמכשולות הרבות בעשיית המצות, פה עירנו, וראו עשית המצות על המאשינע, כבר גזרו גם הם לעשות מצות רק במאשינע".

מעניין לציין, כשם שבפולין הקונגרסית, החסידית, היתה הדעה כמעט אחידה לאיסור. כך בליטא, המתנגדת, היתה הדעה כמעט אחידה להיתר. המכונה לא עוררה כל בעיות. כך התירו את המכונה: הרב אריה ליב בוליחובר בעל "שם אריה", הרב יהוסף זכריה שטרן משאוול בעל "זכר יהוסף", הרב חיים עוזר גרודז'נסקי מווילנא, הרב מאיר שמחה מדווינסק בעל "אור שמח", הרב משה מרדכי אפשטיין - ראש ישיבת סלובודקה.

האוסרים בדור השני

גם בדור השני, שלאחר המחלוקת הראשונה, היו אדמו"רי החסידות קיצוניים בדעתם כנגד מצות המכונה.

והאדמו"ר מסוכטשוב (מחבר הספרים "אבני נזר" ו"אגלי טל") כותב:

"בדבר המאשין מצות כו' נכונים מאד דברי הגאון מקוטנא זצלה"ה כי מאחר שהגאונים שלפנינו אסרו והרעישו מאד על המתירין יהי מאיזה טעם שיהי כו' מי הוא אשר ישיג גבול אשר גבלו הראשונים כמלאכי השרת ולא יירא מהכוות בגחלתם כו' על כן אם יוכל לבטל מנהג הרע הזה לגמרי מה טוב, אך גם אם אי אפשרי על כל פנים ידרוש ברבים כי איש אשר יראת ה' נגע בלבו ילך בדרך שדרכו אבותינו וכל איש יאפה מצות לעצמו וישמח במצוה הבאה לידו ובטח זכות זה יעמוד להם ביום הכסא כמבואר בזהר הקדוש כי עיקר הדין בראש השנה למאן דלא שקיל מיכלא דאסותא".

אליהם הצטרפו רבים מרבני פולין וגאליציה כמו הרב חיים אליעזר וואקס מפיטריקוב (ה"נפש חיה"), הרב ישראל בערגער מבוקארעשט, הרב צבי יחזקאל מיכלזון מפלונסק, הרב משה נחום ירושלימסקי אב"ד קילץ בעל "מנחת משה", ועוד.

גם הגאון הגדול בעל ה'שדי חמד' הרב חיים חזקיהו מדיני הצטרף לאיסור זה.

אמנם גם בין המתירים היו שסברו כי לגבי "מצת מצוה", יש צורך ב"מצות של יד". הרב אברהם הכהן קארעפלוס תלמידו של "הכתב סופר" ובעל "אהל אברהם", הרב מרדכי לייב ווינקלער אב"ד מאד ומחבר "לבושי מרדכי", הרב בנימין זאב ווייס מטשערנאוויץ, והרב פנחס הלוי צימעטבוים ראב"ד גרויסווארדיין.

נימוקי האוסרים

טענות האוסרים:

1. מכיון שאין אדם יוצא ידי חובתו אלא במצה ששמרה ישראל מחימוץ לשם הפסח שנאמר ושמרתם את המצות (שולחן ערוך רבינו אורח חיים סימן תנ"ג סעיף יד). צריך ישראל בן דעת להתעסק בעסקים הללו [= לישא עריכה ואפיה] לשם מצה (שם סעיף טו).

- ואין מספיק מה שאדם מפעיל את המכונה כיון שסוף סוף המכונה עצמה אין דעת לכוון.
- אלא שלדעת המתירים מכיון שהמכונה מופעלת על ידי אדם יוצאים בזה ידי חובת עיסוק בלישתה עריכתה ואפייתה [ויכוח זה נגע ג"כ בדיון האם המכונה נקראת כחו או כח כחו והאם זה נפקא מינה לדינא].
2. מצוות התורה שנדרש בהם 'לשמה' צריכות להעשות כדרך הרגילה של מעשי בני אדם בגופם ולא ע"י התחכמויות.
3. המכונות מורכבות מגלגלים רבים, מברגים ושיניים שונות; ואי אפשר שלא ידבקו בהם פירורי בצק ומוכרחים לנקותם – וחששו שלא ינקו אותה כל צרכה וישאר חמץ.
4. חששו שמהשמן שבגלגלי המכונה יתיז על העיסה ויגרום לה להחמיץ.
5. לפעמים יש בקמח - גרגר חיטה שלא נטחן ואדם יכול להרגיש, משא"כ מכונה אינה מרגישה.
6. מצוה להשתדל באפיית מצה, ועל ידי המכונה תשתכח חביבות המצווה. ולדעת המתירים לא פסקה השתדלות מסביב למצוה כגון ב"מים שלנו", בהשגחה על האפיה וכי"ב.
7. ההיתר הוא עידוד לרפורמה.
8. במכונה זו המצות יוצאת מרובעת, והרי המצה צריכה להיות עגולה ולא מרובעת.
9. המכונה היא מברזל, ולדעת האוסרים הברזל מחמם ומחמיץ; ולדעת המתירים אינו מחמם.
01. הפסד לעניים, שהיו מרוויחים על ידי העבודה שנתנה להם באפית המצות. ולדעת המתירים: אפשר להטיל "מס מצות" עבור העניים.
11. חדש אסור מן התורה ואסור לנו לשנות מהמקובל מאבותינו. ולדעת המתירים מה שחידשו האומנים וחכמי הטבע אין מניעה לאמץ.
21. היו שאסרו מטעמים כמוסים.

וכך למעשה קבלו החסידים בכלל וחסיד חב"ד בפרט את שיטות האוסרים [שבתוכם נמנו רבותינו הקדושים] והחמירו בזאת מאוד שלא לאכול אלא אך ורק מצות הנעשות ביד בלבד.

פרק ב

ועכשיו נבוא לדון בנדון המצות החדשות שחלק מהפעולות מתבצעות בשילוב כלים שונים שנועדו להקל על התהליך עבודת היד , ונדון האם אכן יש להקל או שיש לאסרם לפי טעמי האוסרים הנ"ל ושקיבלנו את דבריהם לאסור.

הנני להבהיר שיש מטעמי האוסרים ש הובאו לעיל שאינם שייכים לנדון דידן, ולקמן יבואר אלו טעמים שייכים ונדון בהם.

וזה "מעשה המצה" - לצורך רידוד המצה מכניסים חתיכת הבצק למכונה שבנויה משני מוטות עגולים שיש ביניהם קצת ריוח , ומכניסים ביניהם את הבצק ע"י שאדם מסובב ידית המחוברת למוט וכתוצאה מכך מסתובב גם המוט השני ע"י גלגל שיניים, וכך העיסה נכנסת ביניהם ויוצאת מצדה השני דקה , וכך מעבירים עוד כמה פעמים במכונות בהם המוטות צמודים יותר עד שיוצאת דקה מן הדקה.

ונשאלת השאלה: לשיטת האוסרין מצות מכונה, האם גם מכונה זו נכללת באיסור.

והנה כשאנו באים לדון על שאלתינו ניתן לדון מב ' אופנים: א. מהי המכונה שעליה דברו האוסרים ובאם יתברר שגם על מכונה כזו דברו האוסרים ודאי שאין לדידן צד להתירה. ב. גם אם המכונה דנידון דידן שונה מהמכונה שאסרו האוסרים , עלינו לברר האם טעמי האוסרים עדיין קיימים באופן רידוד זה.

דהרי האוסרים לא קבלו את תשובות המתירים והמשיכו לאסור ובכל תוקף - וא"כ באם יוכח לנו ש את מכונה זו אסרו האוסרים או שבמכונה זו עדיין קיימים טעמי האוסרים א"כ פשיטא די ש לנו לאוסרם. וכאן אקדים לברר את טעמי האוסרים הנוגעים לדיונינו ורק לאחר מ"כ אעבור לברר על איזו מכונה דיברו.

וכדי לבאר זה עלינו לברר עיקרם ושורשם של דברים ומה ראו על ככה שכל כך הרבה רבנים אסרו את המכונות מראשיתם. ועפ"ז נוכל להסיק לנידון דידן האם יש טעמים שעדיין שייכים בנדון דידן, וכדלקמן:

וראשית נדון בטעם הא ' דלעיל שאין אדם יוצא ידי חובתו אלא במצה שישראל בן דעת נתעסק בלישתה עריכתה ואפייתה.

ענף ראשון

גדר השימור מחמץ

נאמר בתורה (שמות יב, יז) 'ושמרתם את המצות', ולמדו מזה חז"ל בפסחים לח ע"א 'אמר רבה: דאמר קרא ושמרתם את המצות - מצה המשתמרת לשם מצה, יצתה זו שאין משתמרת לשם מצה אלא לשום זבח'. (וברש"י 'ושמרתם את המצות. עביד לה שמירה לשם מצה - כל שימור שאתה משמרה שלא תחמיץ התכוון לשם מצה של מצוה." 'יצאת כו' - דלאו לשם מצה של מצות פסח עביד לה, אלא לשם מצה של זבח.") הרי שבנוסף לכך שהמצות שנאכלים בכל ימות הפסח אסור שיהיו חמץ, עוד צייתה התורה שהמצות לאכילת לילה ראשון של פסח יהיו שמורים לשם מצה.

וכפי שמבארת זה הגמרא בפסחים דף מ ע "א: 'אמר רבא מצוה ללית שניאמר : **ושמרתם את המצות** אי לא דבעי לתיתה - שימור למאי ? אי שימור דלישה - שימור דלישה לאו שימור הוא, דאמר רב הונא: בצקות של נכרים (שמכיר בהם שלא החמיצו- רש"י) אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה'.

וברש"י ד"ה ובלבד שיאכל כזית באחרונה⁹ כתב: " דבהא לא נפיק ידי חובת מצה משום דלא הוי לה שימור לשם מצה ואף על פי שאנו רואים שאין כאן חימוץ ומיהו למצה של מצוה שימור לשמה בעינן".

נמצאנו למדין שישנו דין מיוחד של שמירת המצות מחימוץ לשם מצות מצוה.

והנה יש שפסקו ששמירה זו היא מדרבנן, אמנם הרבה מהפוסקים כתבו¹⁰ דהוא דין דאורייתא וכן הכריע ג"כ רבינו בשו"ע בס"י תנ"ג ס"ט' שכתב: 'ומהו שימור זה האמור בתורה! וכך כותב הרב הגאון ר' אליעזר ארלאזאראו בעמח"ס הגהות אליעזר אב"ד ראמען במכתבו שיובא לקמן: 'שהוא ז"ל הכריע דהוי מה"ת. דלא כהב"ח¹¹, והח"י¹². אלא כהפ"ח¹³ וסייעתו¹⁴'.

⁹ הובא בדרכי משה סי' תעז ס"ק ג בשם אור זרוע הלכות פסח סי' רמט.

¹⁰ וכמבואר במשנ"ב בביאור הלכה ריש סימן ת"ס.

¹¹ או"ח סימן תס שהביא מה שהעתיק הרש"ל (בהגהותיו על הטור) ההג"ה במנהגי הרב אברהם קלויזנער (סימן צט): 'מעשה באדם אחד שהיה תפוס בערב פסח ולא נמצא שם יהודי ורצה הנכרי לתקן לו [מצה] ולא רצה לאכול בלילה הראשון מצה שתקנה הנכרי, ובשאר ימים עשה לפניו' וכתב הב"ח: 'ואפשר דלא למימרא שלא היה אוכל כלל בלילה הראשונה אלא שלא היה עושה מעשה לכתחלה והיה טורח בהוצאה מרובה לשלוח למקום רחוק שהיו לשם יהודים לאכול בלילה הראשונה מצה משומרת בישראלים, אבל בשאר ימי הפסח היה נסמך על מה שלשו ואפו נכרי בפניו דלא בשופטני עסקינן דלא אכל כלל מצה בלילה הראשונה ועבר על מצות עשה דאורייתא כדי שלא יעבור איסור דרבנן' ומשמע דהאיסור לאכול בלילה הראשון מצה שאינה משומרת היא רק דרבנן. אמנם בביאור הלכה שם הביא מחק יוסף שסובר שגם הב"ח מודה שהוא דאורייתא עיי"ש.

¹² או"ח סי' תס ס"ק ב דהשימור של מצה הוא רק אסמכתא בעלמא מדרבנן, והסתייע ממה שכתב הרמב"ם בהלכות חמץ ומצה פ"ה ה"ח וה"ט 'שאיין הדגן שנבלל או [ש]נתבשל ולא נתבקע חמץ גמור של תורה, ואינו אלא מדברי סופרים (משום) שנאמר: ושמרתם את המצות, כלומר: הזהרו במצה ושמרו אותה מכל צד חמוץ. לפיכך אמרו חכמים: צריך אדם להזהר בדגן שאוכל ממנו בפסח [כדי] שלא יבוא עליו מים אחר שנקצר עד שלא יהיה בו שום חמוץ'. ובסוף פ"ח מהלכות חמץ ומצה (הלכה יג) כתב הרמב"ם: 'מי שאין לו מצה משומרת אלא כזית, כשגומר סעודתו ממצה שאינה משומרת מברך על אכילת מצה ואוכל אותו כזית ואינו טועם אחריו כלום'.

¹³ או"ח שם סעיף א. שאינו יוצא ידי חובת אכילת מצה בלילה הראשון במצה שאינה משומרת מהחימוץ עיי"ש ישראל.

¹⁴ וממשיך שם: **וכדמוכח מחלות תודה** [וריקי נזיר שאם 'עשאן לעצמו אין יוצאין בהן ידי אכילת מצה בלילה הראשון שנאמר ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לענין מצה בלבד היא שיוצאין בה אבל זו משתמרת לענין הזבח' (רמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ו ה"ט. משנה פסחים פרק שני וגמרא שם לח, ב)] **ומדרשת הירושלמי גבי מלאכת יו"ט, ועוד כמה ראיות**

ובדברים אלו האריכו האוסרים את המכונה (דלעיל פרק א), שסברו שכאשר עשיית המצות היא על ידי המכונה, אף אם לא נחשוש לחששות החמץ דלעיל במצות אלו,¹⁵ מ"מ אין הם ראויים לקיים בהם מצוות אכילת המצה בליל א' כי לא נשמרו לשם מצווה. כשם שנכרי או חש"ו לשו את העיסה דפסק המחבר בשו"ע או"ח סי' תס"א שאין יוצאין בה, [וגם לדעת רבינו בשו"ע שלו אף שהביא גם את הדיעה המקילה בישראל עו"ג אעפ"כ כ' שדיעה זו היא עיקר] ולא עדיף מכונה מהם.

ובכדי לבאר מהות וגדר שמירה זו אקדים מ"ש לבאר בזה האחרונים:

דהנה החת"ס בשו"ת או"ח סי' קכח כתב: 'מריש תמהתי הרבה על מה שאנו סומכים על קצירת גוים וישראל ע"ג שכל דבר דבעי' לשמה וסתמי' לאו לשמה עומד לא מהני גוי וישראל ע"ג לרוב הפוסקים א"כ על מה אנו סומכים .. שוב ראיתי הנח לישראל בני נביאים הם אי הוה כתי' קצירך לשם חובך שיהי' הקציר לשמה אז הוה שייך כנ"ל אבל אין שום מצוה בקצירה אלא בשימור לשמה א"כ השומרה שלא יבוא לידי חימוץ יכול בשמירתו לשם מצות פסח ואין לגוי שום עסק בשמירה כ"א בקצירה וישראל הוא המשמר והמכוון מרישא לסיפא ולא דמי לשימור מלישה ואילך דבעי' ע"י ישראל דוקא ולא שישלוש גוי וישמור ישראל התם משנתן מים למקח אז המגבל בידו הוא המשמר וא"א לרואה לשמור אם המגבל לא ישמור שוא שקד שומר ע"כ צריך המגבל שיהי' ישראל גדול המכוון לשמה אבל שימור דקצירה אינו אלא שלא יבוא לידי חימוץ במקרה והשומר הוא ישראל המכוון לשמה ולא צריך יותר'.

ועד"ז כתב בהגהותיו על שו"ע או"ח סימן ת"ס: 'לכאורה יש לעיין להרמב"ם דבעי שימור משעת קצירה ולהרמב"ם לא מהני אם ישראל עומד על גבו א"כ איך יצאנו ידי חובת שמירה משעת קצירה והקוצרים גוים, ואפילו הטחינה נעשית לפעמים ע"י גוי וישראל עומד על גביו. ונראה לי דלכאורה צריך עיון אהפוסקים כולם דבעי לישא ואפייה ע"י ישראל: אטו לישא ואפייה כתובה? שמירה הוא דכתובה! וכאן דישראל עומד ומשמר לשמה, מה לי בהלש והאופה? וצריך לומר: דהלש והאופה הוא עצמו צריך להיות המשמר מכל חימוץ שהעיסה תחת ידיו ואי אפשר לאחר שימור זה וכיון דבעינן שמירה לשמה אי אפשר שילוש גוי חשו "ק. אמנם היינו דוקא לישא ואפייה אבל שימור דקצירה איננו אלא השגחה שלא תפול על החיטים מים ממקום אחר וזה יכול השומר ישראל לשמור בכוונה לשמה והקוצרים והטוחנים מעשה קוף עבדי ואתי שפיר. ומבואר יפה בתשובותי ע"ש ח"ס או"ח סימן קכ"ח'.

וכן כתב תלמידו המהר"ם שיק על תרי"ג מצות מצוה יר"ד ¹⁶ וז"ל: 'ולענ"ד ליישב דבסי' ת"ס כתב המג"א דלהרשב"א במצות מצוה שלש גוי אפי' ישראל עומד ע"ג לא מהני, וקשה א"כ גם בשמירה שמשעת קצירה יהי' אסור בגוי ומעשים בכל יום שקוצרים ע"י גוים וישראל עומד ע"ג, ושמעתי מאת הרב הגדול מו"ה ישראל דוד אב"ד דק"ק פעזינג זצ"ל כמדומה לי שאמר בשם מרן הגאון זצ"ל בעל ח"ס דשמירה משעת קצירה היינו שלא יבוא עליו מים ושלא יהי' אפשרות שיחמץ, וכיון דישראל

דהוי דאורייתא. ומ"ש אדמו"ר בסי' תע"ז [סעיף י'] ד[אם נאבד האפיקומן ואין לו עוד מצת מצוה יאכל ממצה אחרת שיהא שמורה מחימוץ משעת קצירה או משעת לישתה ואילך; וכל המצות שלנו הן שמורות משעת לישא ואילך וכשרות לאפיקומן, שאף שיש לחוש שמא נעשו ע"י חרש שוטה וקטן שאין בהן דעת לשמור מחימוץ לשם מצת מצוה מכל מקום] הוי ספק דרבנן – נראה כוונתו משום דאפיקומן הוא דרבנן עיי"ש. וראה גם בהגהת הרב הגאון רא"י ריבלין על שו"ע רבינו סי' תנ"ג סי"ט.

¹⁵ וראה בשו"ת מהרש"ם מבערזאן

¹⁶ הובא בחידושי על הש"ס (הוצאת מכון ירושלים) בפסחים שם ד"ה בציקות של נכרים.

ע"ג הרי שמירה זו כולה ע"י ישראל, וקצירה לשמה לא בעינן כמו דלא בעינן עשיית סוכה לשמה, והשמירה שפיר ע"י ישראל, משא"כ משעת לישא ואילך דכבר בא עליו מים, והשמירה היא שיעסוק בה ולא יניחנה בלי עסק, וזה נעשה ע"י גוי שלש, ולכן אסור לרשב"א אפילו ישראל ע"ג¹⁷.

וכ"כ מנפשיה בשו"ת תשובות לשואל מהגאון ר' אהרן שאול זעליג אב"ד דינאבורג סי' ז, וז"ל: 'הטעם דלא מהני לישא ועריכה ואפי' בנכרי וישראל עומד ע"ג אע"ג דבמצה לא כתיב ועשיתם את המצות אלא ושמרתם את המצות וא"כ הלא השימור עושה הישראל וביארתי הטעם דכיון דקיי"ל דכל זמן שעוסקין בעיסה אינה מחמצת א"כ העסק בעיסה זה השימור שלה מן החימוץ לכן הלישה והעריכה והאפי' שהם גורמים שלא תחמיץ בעי' שיהי' ע"י ישראל דוקא ולא מהני בזה עומד ע"ג דכיון דכתיב ושמרתם את המצות הלא התורה חייבה לעשות את השימור ע"י עצמינו וכיון דהעסק הוי עיקר השימור כנ"ל לא מהני בזה עומד ע"ג'.

המורם מכל הנ"ל דשיטת החת"ס ועוד מן האחרונים דשמירת המצות מלישה ואילך היא ע"י ההתעסקות בעיסה - 'שמירה חיובית'.

ובשו"ת משנה שכיר (בהוספות מכת"י לסי' קז) הביא את החת"ס וסיעתו וכתב 'הרי לך כמה גדולי עולם ובראשם רבינו החת"ס ומהר"ם שיק והגאון מפעזינג והגאון מדינאבורג סוברים דצריך להיות הכל נעשה ע"י גדול בן דעת וא"כ ממילא דאם נעשה ע"י מאשין אין לצאת בו יד"ח מ"ע דמצה ורק מתחילה ועד סוף צריך להיות נעשה ע"י גדול בן דעת בידים ומאן ספון ומאן יהיר לעשות נגד דעתן ודוק'.

ולפי מה שיתבאר בפנים הרי כן הוא גם שיטת רבינו בשו"ע! ואתו עמו עוד כו"כ מהאחרונים וכדלקמן:

דהנה יסוד זה מצינו ג"כ בדברי רבינו בשו"ע שלו:

וז"ל (או"ח סימן תנג סעיף יד): "אין אדם יוצא ידי חובתו אלא במצה ששמרה ישראל מחימוץ לשם הפסח שנאמר ושמרתם את המצות"¹⁸. וממשיך (בסעיף טו): "ומהו שימור זה האמור בתורה כשרואה אותה קרובה לבוא לידי חימוץ ישמרנה וישתדל בה שלא תחמיץ כגון מתחילת לישתה"¹⁹ ואילך שכבר באו עליה מים והיא קרובה להחמיץ אם לא ימהר להתעסק בה בידים בלישתה ועריכתה ואפייתה צריך

¹⁷ וכ"כ בשו"ת לבושי מרדכי (וינקלר) סי' ער עפ"י דברי החת"ס.

¹⁸ ובמ"מ על שו"ע בציון צו צוין עפ"י דפו"ר לגמרא דף מ' ע"א. ולכאורה הו"ל לציין לגמ' שלפני כן בדף לח סע"א (שהובא לעיל בפנים) והרי כבר בגמ' זו מפורש דבעי לשמה? ואולי י"ל דהא דציין לדף מ' הוא מכיון דשם מפורש דמצה בעי לשמה, ואם לאו לא סגי. משא"כ בדף לח שם ישנו חידוש נוסף לדעת כמה ראשונים דאפי' אם שמרה לשמה אלא ששיתף ג"כ מחשבה לשם הזבח לא סגי. וע"כ כאן שבא רבינו ללמד את יסוד הדברים ציין לדף מ' שם נלמד עצם הדין דבעי לשמה.

¹⁹ רבינו מדגיש כאן ובסימן תס דדין ההתעסקות בידים לשמה מתחיל מלישתה כיון דרק ג' דברים לישתה עריכתה ואפייתה בהם נאמר הדין של 'ושמרתם את המצות' שצריך לשמור את המצות ע"י התעסקות בהבצק בידים משא"כ בטחינה וכיוצא בזה שמספיק רק שמירה מחימוץ וכמו שכתב רבינו שם בסי' תנג סעיפים טו וטז דמעיקר הדין מותר לקנות כל קמח אם לא נראה בו חמץ ומועיל אפילו למצות מצה אלא דנהגו כל ישראל לשמור החיטים משעת טחינה דאז כבר קרובים לבוא לידי חימוץ לכן צריך לשמור שלא יחמיצו אף שאפשר שגוי יטחון החיטים רק שיעמוד על גביו ישראל בן דעת ויראה לבוא לידי חימוץ לכן שאין לדון כלום לגידון שלנו מטחינת החיטים דזה ממש גדרים שונים. וכל הנידון שלנו הוא במקום שהתורה הצריכה דין לשמה. וראה גם לקמן במכתבו של הרב אליעזר ארלאזאראוו דלאחרי שמחלק בין הטחינה ללישה כותב לגבי טחינה ע"י גוי רק שישמור ע"ג: 'ודאי הוי שמירה מעולה ולשם מצוה בכוונתו'. ועפ"י נסתר מ"ש להוכיח לגבי לישא מטחינה! ולהעיר גם מהשו"ת דברי יחזקאל שרגא "וכל זה הטעות בא לו מכח שהתחיל להשוות טחינה, ללישה ואפיה .. ולכן נכנס לבנות בנין בלי יסוד".

ישראל בן דעת להתעסק בעסקים הללו לשם מצה'. ובסימן ת"ס כותב "כבר נתבאר בסימן תנ"ג שאין אדם יוצא ידי חובתו אלא במצה שישראל בן דעת נתעסק בלישתה"²⁰ עריכתה ואפייתה לשם הפסח ". (ובסימן תנ"ד סעיף ו כותב " .. קודם שהתחיל לעסוק בה בידים בלישה ועריכה ..").

הרי שדין זה של שימור המצות מחמץ, מצריך פעולת ישראל של עיסוק בעיסה, (ולא די בשמירה פסיבית-שלילית).

וכמו שכתב בשו"ת ארץ צבי²¹ שבלשונו הזהב כיון רבינו ליישב קושיית החתם סופר הנ"ל: למה פסול אפיית מצה ע"י נכרי אטו כתיב בתורה ואפיתם לשמה הרי לא כתיב רק ושמרתם את המצות דהשימור יהא לשם מצה וא "כ יוכל לעמוד מרחוק ולשמור לשם מצה, בשלמא בגט דכתיב וכתב לה ודרשינן: 'לה – לשמה' בעינן הכתיבה לשמה, משא"כ בזה הרי לא נזכר כלל בתורה דהלישה ואפייה יצטרכו לשמה. ותירץ בשו"ת ארץ צבי שם שבלשונו הטהור של רבינו נתכוון ליישב זה, שמלשון רבינו "ומהו שימור זה האמור בתורה? כשרואה אותה קרובה לבוא לידי חימוץ ישמרנה וישתדל בה שלא תחמיץ כגון מתחילת לישתה ואילך שכבר באו עליה מים והיא קרובה להחמיץ אם לא ימהר להתעסק בה בידים בלישתה ועריכתה ואפייתה, צריך ישראל בן דעת להתעסק בעסקים הללו לשם מצה " מבואר דכיון דהעסק מונע החימוץ חשוב עצם העסק דלישה ועריכה ואפייה בכלל לשון ושמרתם, ומאי דכתיב ושמרתם את המצות שתהיה שימור לשם מצה הלישה ועריכה ואפייה בכלל ושמרתם.

ובשו"ת ארץ צבי שם מביא ראיה מהא ד [גרסינן בגמרא מנחות נג, א: 'מנין לכל המנחות שנילושות בפושרין ומשמרן שלא יחמיצו'²² – נלמדה מפסח דכתיב: ושמרתם את המצות 'ו]פירש רש"י במנחות [שם] [בד"ה מנין לכל המנחות] 'ושימור היינו שיעסוק בבצק כל שעה כדאמרין בפסחים (דף מח:).

והנה בפסחים אינו נזכר כלל דשימור היינו שיעסוק בבצק, אך שם איתא דהעסק בבצק מונע החימוץ עיין שם, [דתנן במסכת פסחים (שם בפרק שלישי משנה ד): 'רבן גמליאל אומר: שלש נשים לשות כאחת ואופות בתנור אחד זו אחר זו [וזו אחר זו]²³, וחכמים אומרים: שלש נשים עוסקות בבצק אחת – אחת לשה ואחת עורכת ואחת אופה, רבי עקיבא אומר: לא כל הנשים ולא כל העצים ולא כל התנורים שוין, זה הכלל: תפח תלטוש בצונן'²⁴.

²⁰ וכתב המנחת חינוך מצוה י (הוצאת מכון ירושלים אות ח) לבאר שמהלישה ואילך כל פעולה צריך להיות לשמה ואין הכוונה בלישתה ועריכתה ואפייתה למעט הזמן שבנתיים כפשוטו.

²¹ ח"א סי' ה, וח"ב סי' לה.

²² כדתנן במנחות נה, א. והלא מצה שאוכל בפסח אינו לש בפושרין שלא יחמיצו, ומנא לן דבמנחות לש בפושרין כדי שיצטרך להתעסק בו בידיו לשמרו מחימוץ.

²³ הכי גריס רבינו חננאל שם (ועד"ז במשניות גוף כתב יד הרמב"ם שעם פירוש המשניות: זו אחר זו).

²⁴ ובמשנה שלאחרי זה תנן: 'שיאור – ישרף, והאוכלו פטור; סידוק – ישרף, והאוכלו חייב כרת. אי זה הוא שיאור – כקרני חגבים, סידוק – שנתערבו סדקיו זה בזה, דברי רבי יהודה; וחכמים אומרים: זה וזה – האוכלו חייב כרת, ואי זה הוא שיאור? כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערתיו'. ובמכילתא פרשת בא על הפסוק 'ושמרתם את המצות' תניא: 'ושמרתם את המצות, שמרהו שלא תביאנהו לידי פסול. מכאן אמרו: תפח – תלטוש [ובב' כתבי יד: תכבה] בצונן. שיאור – ישרף, והאוכלו פטור; סידוק – ישרף, והאוכלו חייב מיתה (ויש גורסין: כרת). אי זה הוא שיאור – כקרני חגבים, סידוק – שנתערבו סדקיו זה בזה, דברי רבי יהודה; וחכמים אומרים: זה וזה – האוכלו חייב מיתה, ואי זה הוא שיאור? כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערתיו', ומשמע ש'שיאור – ישרף, והאוכלו פטור; סידוק – ישרף, והאוכלו חייב כרת' הוא המשך הכלל 'תפח – תלטוש בצונן'. והכי פירושו של כלל זה שיש שלש דרגות בבצק: א) תפח (הבצק בידה, שהיא רואה שרוצה לתפוח) – תלטוש (ידיה) ב) (מים) צונן

ופירוש הרמב"ם בפירוש המשניות²⁵: 'רבן גמליאל סובר ששלש נשים גומרות ללוש בצינן בעת אחד ואופות אחת אחר השניה, ואע"פ שישאר הבצק של שלישית עד שיוחם התנור שלש פעמים ויאפו בו פעמיים ואח"כ תאפה היא – אינו בא לידי חימוץ בכמו זמן זה'²⁶. ואין חכמים אומרים כן, אלא אומרים כשתתחיל הראשונה לאפות תתחיל השניה לערוך את הבצק והשלישית תתחיל ללוש את הקמח, וכשתגמור הראשונה לאפות תגמור השניה לערוך והשלישית ללוש ותתחיל השניה לאפות [והשלישית] לערוך ותתחיל [הראשונה] ללוש פעם שניה, וכן על דרך זו כדי שלא ישהה הבצק כלל ולא תסור ממנו היד'.²⁷

ולכאורה זהו מקור דברי רבינו בשו"ע שלו דהעסק עצמו חשיב שימור כיון דזה שומרו מלהחמיץ. ועפ"י הקדמה זו כ' רש"י ז"ל דהעסק עצמו חשיב שימור כיון דזה שומרו מלהחמיץ.

ובזה מיושב גם כן קושיא נוספת של החתם סופר: שהקשה 'דא"כ איך קוצרים ע"י נכרים הא אפילו אם נעשה לשמה ע"י נכרי פסול כדאיתא בשו"ע אורח חיים סימן ת"ס'. ולהנ"ל אתי שפיר דדוקא אחר שנתן מים בקמח דאם לא יעסוק בבצק יתחמץ חשיב כל העסק דלישה ועריכה ואפייה בכלל ושמירתם כנ"ל ובעי שיהיה עסק ישראל, אבל המלאכות דקודם לשה אף אם נימא דבעינן לשמה מ"מ אינו בכלל ושמרתם, וא"כ שוב סגי בעומד ישראל מרחוק ושומרו מחימוץ דלא כתיב קצירה בתורה רק ושמרתם, והרי שימור הוא ע"י ישראל, וא"כ הוא הדין טחינה שהוא קודם לשה אף דבעי לשמה כיון דאי אפשר למימר דהטחינה עצמה בכלל ושמרתם, שוב סגי בישראל העומד מרחוק בשעת טחינה ושומרו מחימוץ, עכ"ל הארץ צבי.²⁸

ועד"ז כתב הרה"ג הרה"ח הרב אליעזר ארלאזאראו במכתב משנת תר"ס²⁹:

'ולישב המנהג והחילוק בין טחינה ע"י גוי ועומד על גביו ללישה ועריכה ע"י גוי ועומד על גביו (אשר נלאו האחרונים לישב ולא עלה בידם כי אם בדוחק), נראה כי הדברים מיושבים ואתי שפיר טובא כמשמען עפ"י מה שביאר והאיר עינינו אדמו"ר בסי' תנ"ג סעי' טו שכתב ומהו שימור זה האמור בתורה .. יעו"ש, שהטעים היטב בשני הסעיפים האלו דשמירת העיסה משבאו עליה מים היינו שמירת העסק וההשתדלות שהרי בלתי העסק תתחמץ, וזהו השימור האמור בתורה. ולכן לדעת זו (רוצה לומר לאפוקי דעת רב האי גאון³⁰) צריכים דוקא שבעל העסק וההשתדלות

(ותקטפנה ותצטנן). (ב) שיאור – ישרף והאוכלו פטור (שאינו אסור אלא מדרבנן). (ג) סידוק – ישרף והאוכלו חייב כרת (שאסור מדאורייתא). ובהו נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה מהו הפירוש של סידוק ושיאור.

²⁵ נעתק מתרגומו של הרב קאפח.

²⁶ ומקורו בפירוש רבינו חננאל (פסחים מח, ב): 'אע"פ שכולן לשו [בבת אחת, יאפן] בתנור אחד: אחת מסיקה התנור ואופה והשניה אחריה והשלישית אחריה, וקא משמע לן: אע"פ שיהא הבצק שווה כדי שלשה הסקות ושתי אפיות אינו בא לידי חימוץ, וטוב לעשות כך'. ומיוסד על ירושלמי פסחים פ' ג הלכה ד': 'תני: הראשונה כדי שיהא כדי הסיקה, והשניה כדי שני הסיקין ואפייה אחת, והשלישית כדי ג' הסיקין ושתי אפיות'.

²⁷ ומקורו בפירוש רבינו חננאל (פסחים מח, ב): 'וחכמים אומרים: שלש נשים עוסקות בבצק, אחת לשה וכשתתחיל לערוך אחת לשה וזה שעורכת מסיקה ואופה, וזו שלשה אחריה עורכת, וכשתתחיל הראשונה לאפות והשניה לערוך מתחלת השלישית ללוש, נמצאת בבת אחת הראשונה אופה והשניה עורכת והשלישית לשה ואין אחת מהן ממנת לחברתה' עיין שם בארוכה.

²⁸ נעתק בחקרי הלכות ח' א הלכות פסח (כה, ב – כו, א). וכ"כ מדעת עצמו לדייק בלשון רבינו בספר מקראי קודש (להרה"ג פ"צ פראנק) בהגהות נכדו 'הרי קודש' ע' טז הערה 5.

²⁹ נדפס מכת"י בקובץ יגדיל תורה שיצא לאור ע"י חברי הכולל 'צמח צדק' בירושלים חוברת יז ע' 61 ואילך. (חזר ונדפס בקובץ המועדים – מוריה – פסח ח"ב ע' תרג) אלא שהוא היה מהמתירים מצות מכונה, וגם לא חילק (להלכה) בין כח ראשון לכח כחו, ולדבריו יש להתיר מצות אלו שהרי הוא מתיר מצות מכונה. והובאו כאן דבריו לבאר את יסוד השמירה לשמה לדעת רבינו.

³⁰ היא הדיעה הב' בשו"ע רבינו שמתירה בגוי וחש"ו כשישראל עומד ע"ג.

שאינו מניחה להתחמק הוא יכוין , שהוא הוא השומר ולא השומר בחוץ (כשמירת קישואים) ששוא שקד שומר, שבלא עסק ע"כ תחמיץ. והשמירה היא שמירה חיובית והיינו בשימור דלישה , אבל שימור הטחינה בריחיים של מים וכה "ג ענין השימור הוא אינו שמירה חיובית , אלא רק שמירה שלילית שלא יבואו עליהם מים ושלא ילתתו אותם, ולשמירה זו ודאי שאין הטוחן דווקא הוא השומר , אלא כל העומד ושומר שלא יבואו עליהם מים ושלא ילתתו . ואם הוא ישראל ודאי הוי שמירה מעולה ולשם מצה בכוונתו. וזה פשוט. ולא ידעתי באמת טרחת האחרונים ז"ל בזה.

וא"כ יוצא לנו שאם באמת לתת החיטים , שלדין הש"ס צריך לטוחן מיד כמ "ש הרמב"ם פ"ה ה"ו כדי שלא יחמיצו , אז ודאי הטחינה צריכה להיות ע "י בר שימור לדעה זו. עכ"ל הנוגע לנידון דידן.

והלום ראיתי בהגהות הרה"ג ר' אליהו יוסף ריבלין (בעמח"ס אוהלי יוסף) על שו"ע רבינו שכתב עמ"ש בסי' תס"א 'שא"צ כלל שתהא כוונת הלישה לשם פסח': 'ווע' תנ"ג סי"ט די"א שמד"ס כו' משעת קצירה ע"ש, כ' ששמרה ישראל מחימוץ כו' ולעיל בסט"ו שם כ' להתעסק בלישתה ועריכתה ואפייתה כו' ע"ש, וע' ג"כ בתשו' חתם סופר חאו"ח סי' קכ"ח יעו"ש, ודו"ק].

ולענ"ד י"ל דכוונתו היא לדייק מלשון רבינו כפי שדייקו בשו"ת ארץ צבי והרב ארלוזורוב שרואים בלשון רבינו שמחלק בין השמירה לגבי טחינה שהיא פיקוח שלא יחמיץ, לבין הלישה עריכה ואפיה שדורש עסק ע"י ישראל וזהו שמציין לתשובת החת"ס הנ"ל שעפ"י דברי רבינו מבוארים דברי החת"ס כנ"ל מהארץ צבי.

וזהו יסוד טעם הראשון הנ"ל דהאוסרים³¹. וכפי שכתב ראש אוסרים הרב שלמה קלוגער ב'מודעה לבית ישראל': 'דלצאת בו ידי חובת מצה ודאי לא מהני במצה הנעשית ע"י מאשין, כיון דאנן קיימא לן דאין יוצאין אפילו בעשאו חרש שוטה וקטן שאין להם דעת , וישראל עומד על גביו נמי לא מהני , וא"כ מאשין זה לא עדיף מעשיה ממעשה קטן דאין לו דעת עצמו ולא מהני אפילו גדול עומד על גביו , וזהו

³¹ שוב ראיתי דכעין זה כתבו המוציאים לאור שו"ת דברי יחזקאל שרגא ז"ל שם בע' עט: תמצית הדברים היא דעיקר מה שחייבה התורה הקדושה במצה הוי השימור , כמו שכתוב ושמרתם את המצות , והשמירה מוכרחת בכ ונה לשם מצוה כמו שכתבו הטור וכל הפוסקים עי' מנחת חינוך מצוה י', ושימור זה מוכרחת להיות ע "י גוף הישראל גדול (כבמג"א ריש סי' ת"ס בשם רשב"א וב"ח); וחרש שוטה וקטן אין להם דיעה הפכית מהאדם אלא שאינם יכולים לכוון כמו מכונה , ושמירה של האדם אין מועיל כשאין החפץ בידו משום דמסיח דעתו משמירתו כמו שאמרו חז"ל בחגיגה אין אדם משמר מה שביד חברו שהטעם הוא משום שמסיח דעתו מהחפץ שאין בידו ממש כמו שכתוב ברו"ש [שולחן ערוך רבינו] ובמנחת חינוך ובאמרי יודא. וא"כ אם החפץ הוא ביד המכונה ג "כ לא שייך שמירה כיון שאין בידו א "כ מסיח דעתו משמירתו וזה ברור כשמש בעזר השי"ת, בירור פרטי ענינים אלו הציע רבינו האדמו"ר לפני ת"ח אמתיים והסכימו לדבריו ומה שאיזה רצו לדחות איזה פרטים מכח סברות כרסיות השיב רבינו וכי משום שמדמים נעשה מעשה לסתור דברי הראשונים הגאונים כמלאכים ח "ו והא ספק ברכה להקל ואנו אין לנו על מי להשען אלא על יסודות דברי הראשונים ז "ל. ובודאי בקיום מצוה מוכרחין לקיים בודאות כמ"ש שד"ח ד' תרפ"ד אות ט"ו. ע"כ.

ובהמשך דבריו שם כותב: אבל אליבא דאמת אין כאן שום התחלת קושיא כלל דהא במצות לא בעינן כלל "מעשה" בכונה אלא "שימור" בכונה ושימור זה מוכרחת להיות בישראל גדול בעצמו כי אין אדם משמר מה שביד חברו .. וממילא לא הי' נחוץ להכנס להשיב על כל שאלות אלו לברר דלא נקרא מעשה אדם דהא לא בעינן כאן שתהי' 'מעשה אדם כלל אלא שימור ביד האדם ממש ולא חוץ לידו .. שזה מעכב אפי' בדיעבד ענין זה דכאן במצות חייבה התוה "ק רק "שימור" ודוקא ע"י עצמו. וראה שם עוד באריכות בקונטרס אחרי הרעש הקדמה ב ושם הביא לשון החת"ס סי' קכח: ולא דמי לשימור מלישה ואילך דבעינן ע"י ישראל דוקא .. משנתן מים לקמח אז המגבל בידו הוא המשמר ואי "א לרואה לשימור אם המגבל לא ישימור שוא שקד שומר . ע"כ מדברי השו"ת דברי יחזקאל שרגא.

משמעות הפוסקים בעינין שמצת מצוה מתחילת לישה עד האפיה יהיה הכל ע"י ישראל גדול, וא"כ ידי מצת מצוה ודאי אין יוצאין.

ובמכתב הרב ארלוזורוב הנ"ל כתב: ש"הגר"ש קלוגער מבראד וסייעתו אתו באיסור המאשין למצת מצוה מדין גמור, באמרם כי הלישה והעריכה מסידורא דפת צריכים שימור לשמה, וכמו שלא מהני ע"י נכרי וחרש שוטה וקטן הכי נמי ע"י מאשין דלאו בר כוונה ושימור היא, ופשוט דלא מהני בזה עומד על גביו. והמתירים כתבו³² דשאני נכרי וחש"ו דאדעתא דנפשייהו עבדי. וזה אינו מדוקדק, דחש"ו לאו אדעתא דנפשייהו, ופסולים מצד שאינן בני כוונה כלל³³ וה"נ המאשין. ויש מהמתירין שכתבו³⁴ שע"י מוכני ומאשין מהני כוונה, והביאו ראיה' מחולין (דף טז) דמשמע דאפילו לרבנן דבעי כוונה לשחיטה מהני ע"י מוכני, דאל"כ לישני רומיא דהברייתות³⁵ הא³⁶ רבי נתן³⁷ והא³⁸ רבנן³⁹ עיי"ש.

וראיתי בתשובת הגאון רמ"ז איטינגער⁴⁰ האוסר וכתב טעם חסרון כוונה כהגרש"ק, וגם כתב דלא הוי כחו רק כחו יעו"ש⁴¹. ובאמת זה אינו מובן כלל, חדא דלא בעינן במצה כח אדם כלל אלא רק שמירתו⁴², ועוד במוכני דפחרא⁴³ שהגלגל בראשונה מתגלגל מכח אדם גם כחו עד סוף כל הגלגולים מקרי כח אדם ושרי גבי שחיטה ג"כ כמו שכתבו הפרי חדש⁴⁴ והתבואת שור⁴⁵ ומוכח בש"ס⁴⁶.

אך י"ל בהצטרף שני הטעמים, והיינו שעד כאן לא שמעינן מהראיה הנ"ל דמהני כוונה ע"י מוכני אלא בכח ראשון, אבל בכח כחו אעפ"י דמהני בשחיטה היינו משום דלא בעי כוונה כרבי נתן אבל לרבנן י"ל דלא מהני, וא"כ חזרה סברת הגרש"ק ז"ל לדוכתא אם הוא כחו (ויש לעיין בענין זה בלחם ושמלה על הלכות טבילה סי' קצ"ח סק"ט⁴⁷). עכ"ל. [המשך מכתבו הובא לעיל בביאור דברי רבינו].

³² ובאמת שכ"כ גם הרב מאיר אויערבאך אב"ד קאליש שהיה מן האוסרים כמבואר במכתבו שנדפס בקונטרס מודעא לבית ישראל ע"י יד.

³³ וכן מבואר בשו"ע רבינו ריש סי' תס דגבי גוי כ': 'לפי שהנכרי אינו שומע בקול ישראל המזהירו והוא עושה על דעת עצמו'. וגבי חש"ו כ': 'חרש שוטה וקטן אין בהם דעת לכוין לשם הפסח ואף אם הם אומרים בפירוש שמתכוונים לשם הפסח אין כוונתם ומחשבתם שיהיה כלום כיוון שאין בהם דעת'.

³⁵ אמר מר: השוחט במוכני שחיטתו כשרה, והתניא: שחיטתו פסולה!!

³⁶ דתניא: השוחט במוכני שחיטתו כשרה.

³⁷ דסובר (בחולין דף יב ע"ב) דלא בעינן כוונה לשחיטה.

³⁸ דתניא: השוחט במוכני שחיטתו פסולה.

³⁹ שסוברים (בחולין שם) דבעינן כוונה לשחיטה. ומדלא משני הכי, משמע דאפילו לרבנן שמצריכים כוונה לשחיטה מהני ע"י מוכני.

⁴⁰ נדפסה בקונטרס מודעא לבית ישראל ע"י ואלך.

⁴¹ וראה שו"ת רב פעלים ח"א סי' כה. ואכמ"ל.

⁴³ גלגל של יוצרים של חרס ויש להם מוכני שלמגלגלין בו כשחוקקין את הכלי (רש"י חולין דף טז ע"א).

⁴⁴ שו"ע יו"ד סי' ז ס"ק ב.

⁴⁵ שם ס"א וס"ק א. ובפמ"ג תמה מדוע לא הביאו שכ"כ גם הב"ח?

⁴⁶ מהגמ' בחולין דף טז שהובא לעיל. דאי יש חילוק הו"ל לומר 'ואיב"א הא והוא בפחרא והא בסיבוב ראשון והא בסיבוב שני, א"נ אפי' בראשון לאחר שסר ידו. אלא דבכל גוונא כשר'.

⁴⁷ שם מביא תשובת הרב אליעזר זאב וואלף לוקס דיין בק"ק ווארנוב, ובתוך דבריו כותב: 'ונ"ל ג"כ ללמוד מזה דכל מידי דמצוה דבעי עשי' לשמה וא"כ לא עשה שוגג כמזיד כיון דבעי' כוונה מיוחדת ע"כ בעי' עשי' דידהו עשי' ממש ולא ע"י גרמא או כח כחוד מ"ש עשי' דמצוה מעשי' דאיסור ומצינו ג"כ כיוצא בזה במ"ע דמייתי הש"ס סנהדרין דף ע"ז המקדש ונפל הקידוש על

והנה יסוד זה שהגדירו לנו רבינו בשו"ע והחת"ס וסיעתו בדין שמירת הפסח עפ"י דעת הראשונים ז"ל דיש שמירה מחימוץ ויש שמירה שגדרה התעסקות בעיסה. ושעפ"ז אסרו האחרונים מצות מכונה, מצאתי עד"ז בתורתו של הראגצובי ובסגנונו המיוחד וכדלקמן:

בצפנת פענח הלכות חמץ ומצה פ"ה ה"ט כתב: 'והנה עי' בגמ' כאן דף מ' 48 ובהך דמנחות דנ"ג ע"א 49 מבואר כך דבאמת שימור אינו נקרא אלא א"כ יש בו דבר שיוכל להחמיצו והוא אינו מניחו להחמיץ 50. אך מ"מ השמירה לגבי חטים של מצוה לא משום סיבה רק לשם מצוה והוא כמו היסח הדעת פסול הגוף לר"ל 51, אך זה לא שייך רק אם יוכל להיות איזה סיבה .. ועי' בה"ג כאן דחרש שוטה וקטן לא בני שימור במצת מצוה 52. ועי' בירושלמי פ"א דתרומות דדבר דבעי שימור בשביל סיבה גם חרש הוה בכלל שמירה 53, ועי' ביומא דף מ"ג ע"א 54 וב"ק דף ט' ע"ב ע"ש בתוס' 55 דס"ל דהווי בני שמירה, רק שמירה לשם מצוה לא שייך בהו'.

המבואר מדבריו דיש שמירה מצד סיבה ובזה גם חש"ו יכולים לשמור, ומה שבמצות מצוה אנו פוסקים שאין מועיל ע"י חש"ו הוא כיון שיש כאן שמירה שהיא 'דין' – לשם מצוה, ולא סיבה ובזה הם לא שייכים.

ועל יסוד זה אסר גם את המצות מכונה וכפי שכתב במכתב בנוגע לסוגיית המצות מכונה 56, וז"ל: 'להרבנים המובהקים שליט"א בקרתא קדישא. מכתבם קבלתי כעת, והנה גם בארצנו ומחננו פרצה הדבר בדבר המכונה ואני לא הסכמתי לזה. ומימי לא

ידו וכו' מחט שהי' נתונה על החרס והזה וכו' יעו"ש דקפיד על עשי' ממש מכחו ואדרבה מצינו בשחיטה אע"ג דלא בעי כוונה לשחיטה מ"מ השוחט בגלגל פסולה בכח שני וצ"ל דקים להו לחז"ל דמ"ע הקפידה תורה יותר על מעשה ממש ולא ע"י גרמא, ולפי"ז העושים ניפוץ הצמר לציצית ע"י גלגל של מים לדברי מהר"ם שבמרדכי שמחמיר שגם הניפוץ יהא לשמה וכו' בד"מ שהיראים שבאשכנז נוהגים כדבריו, אף ע"י ישראל לא מהני, ומכ"ש בגוף הטוי' שצריך חקירה רבה שלא יהא ע"י כח שני, כן נראה ברור לפע"ד בס"ד וכבר הסכים על ידינו בעיקר סברא זו הגאון בעל אמרי אש צ"ל בתשובותיו סי' א. – ויסוד זה מתאים עם הסברא הנ"ל דבכח כחו לא יועיל כיון דבעי כוונה.

48 פסחים: "הדר אמר רבא מצוה ללית שניאמר ושמתם את המצות אי לא דבעי לתיתא שמירה למאי".
49 במשנה בדף נה. "כל המנחות נילושות בפושטין ומשמרין שלא יחמיצו". ובגמ' "בעא מינה רב פרידא מר' אמי מנין לכל המנחות שנלושות בפושטין ומשמרין שלא יחמיצו, נלמדנה מפסח דכתיב ושמתם את המצות. אמר ליה בגופה כתיב מצה תהיה, החייה. והא אפיקתיה לעכב, אם כן ליכתוב קרא מצה היא מאי תהיה שמעת מינה תרתי".
50 כמבואר ברמב"ן במלחמת ה' פרק כל שעה, בשם הירושלמי פסחים פ"ב ה"ד. וראה שו"ת צ"צ או"ח סי' נז אות ב. ולקו"ש חט"ז ע' 124 והערה 20 דגם הבבלי ס"ל כדרשת הירושלמי.

51 פסחים לד. "היסח הדעת רבי יוחנן אמר פסול טומאה הוי ורבי שמעון בן לקיש אמר פסול הגוף הוי כו' רשב"ל אומר פסול הגוף הוי שאם יבוא אליהו ויטהרנו אין שומעין לו [וברש"י ד"ה פסול הגוף הוי. מעלה היא בקדשים שנפסלין בכך ושם פסול הוא לעצמו ואפילו יבוא אליהו ויאמר שלא נטמאו כל אותן הימים שהסיח דעתו מהן אין שומעין לו] וראה לקמן בקטע ב ובהערה 31 שם כותב שרק בקדשים נחלק רבי יוחנן אבל בפרה י"ל דכו"ע מודו דהוא פסול הגוף.

52 בהלכות פסח פרק כל שעה: "והיכא דלשה לעיסה גוי חרש שוטה וקטן דלאו בני שימור נינהו אף על גב דאפייה ישראל בר דעה ועבד לה שימור בשעת אפיה לא נפיק בה ידי חובתיה ועבד ושפחה דלא טבילין אסיר למילש עיסה דמצה דווקא לילה הראשון אבל שאר יומי לא".

53 ה"א: "מאן תנא חרש דלא כרבי יודא, דתני אמר רבי יודא מעשה בבניו של רבי יוחנן בן גודגודא שהיו כולן חרשין והיו כל הטהרות שבירושלים נעשו על גביהן וכו' ואינן נפסלות בהיסח הדעת? רבי יוסי בשם רבי לא, אין כתיב בהן מחשבה, שמירה כתיב בהן".

54 "הכל כשרין לקדש חוץ מחרש שוטה וקטן, רבי יהודה מכשיר בקטן", ובתוס' שם בד"ה מאי "והא דמכשיר טפי בקטן מבחרש ושוטה יש לומר משום דאתי לכלל דעת".

55 ד"ה ולרבי יוחנן. וי"ל דמשמע ליה דטעמא דריו"ח דפטר משום שהקטן שומרו ואין הקטן עושה היזק. אלא אדרבא עושה שמירה.

56 הובא בשו"ת צפנת פענח החדשות סי' כז.

ראיתיה, ומחמת השובבים אי אפשר כעת לצאת במחאה גלויה, אך זה הזהרתי שלא לעשות עיסות גדולות וגם לצאת ידי מצה ודאי לא, כי שמירה של מצה לא מחמת סיבה רק דין וכמו היסח הדעת לר"ל פסחים דף ל"ד ולכך חרש שוטה וקטן פסול כמ"ש גדולי הגאונים אף דבני שמירה הם בירושלמי תרומות פ"א ובבא קמא דף ט' ע"ב בתוס' רק היכי דבעי דעת ומחשבה לא מהני, חזינן דשמירה דמצה בעי דעת ופעולה לא מחמת הנפעל ולא מהני זה .. וכן במצה ובפרט לכמה שיטות הראשונים דכל ז' ימי הפסח כן, ובודאי הוא קרוב להחמיץ ג"כ מחמת החימום ומחמת דא"א לקיים כמו דמבואר בפסחים דף מ' ב"ע "א שצריך שתצנן ע"ש .. לכן בודאי צריך למחות בידם ואקצר'.

[ואמנם לעיקר דין זה יש גם מהמתירים מצות מכונה שהסכימו דזהו הגדר דלשמה היינו מעשה שמירה חיובי, אלא שלדבריהם במכונות כאלו שהישראל מכניס העיסה לתוך המכונה, אע"פ שכל פעולה הלישה והרידוד היא ע"י המכונה, מ"מ גם זה מיקרי פעולה ועשית ישראל, וכך הם דברי הרב ארלוזורוב שהובאו לעיל].

המורם מכל זה, שחיוב השמירה מחימוץ צריך להיות בפעולה חיובית של התעסקות בעיסה שלא תחמיץ. ושיטת האוסרים היא שהתעסקות זו צריכה להיות פעולה ישירה של האדם, ולא די בכך שישראל הוא המכניס את העיסה למכונה ש"עוסקת" בעיסה, אלא שהמתירים סוברים שעצם הכנסת העיסה למכונה הוי פעולה מספקת.

ענף שני

שימור ועריכה בידים דוקא

אלא שעדיין יש ל' ברר לשיטת האוסרים מצות מכונה שסוברים (שלא די בכך שהישראל מכניס העיסה למקום שהמכונה היא העוסקת בה שלא תחמיץ, אלא) שהישראל צריך תמיד להתעסק עם העיסה, מהו גדר התעסקות זו. האם בנדון דידן שהישראל מסובב המוטות ועל ידי כך עורך - מרדד את המצה, האם גם זה נקרא שפיר שימור על ידי פעולה ישירה של הישראל, שהרי לא פסק כוח האדם ממנה.

הנה ראשית דבר שפתי האוסרים ברור מללו שגם דבר זה עדיין באיסורו עומד (וראה לקמן בפרק ד). אך גם לולא דבריהם אנו שנאמנים עלינו דברי רבינו הגדול הרי יש לנו להחמיר בכך טובא, שלא סגי גם כאשר לא פסק כח האדם ממנה כלל, והאדם מסובב את המוטות והכל ישיר מכוחו. שהרי מלשונו הזהב של רבינו בשו"ע מוכח שסובר שפעולת השימור והעריכה צריכה להיות בידים דווקא, ודבריו מיוסדים על דברי הראשונים, וכפי שיתבאר לקמן:

דהנה כתב רבינו: "ומהו שימור זה האמור בתו רה כשרואה אותה קרובה לבוא ליד חימוץ ישמרנה וישתדל בה שלא תחמיץ כגון מתחילת לישתה ואילך שכבר באו עליה מים והיא קרובה להחמיץ אם לא ימהר להתעסק בה בידים בלישתה ועריכתה ואפייתה צריך ישראל בן דעת להתעסק בעסקים הללו לשם מצה ..". ובסימן תנ"ד סעיף ו' כותב .. קודם שהתחיל לעסוק בה בידים בלישה ועריכה ..".

[וראה גם לקמן בדיוק דברי רבינו בהעתקתו את דברי הגהות מימוניות, דמדבריו שם נראה ג"כ דבעי מעשה הידיים דוקא].

ונראה מדבריו שפעולת הלישה והעריכה צריכה להיות **בידים ממש**, וזה נוגע לדינא ולכן כשמזכיר את הדברים בהם נצרך שימור חיובי מוסיף שההתעסקות היא בידיים.

ודבר זה צריך ביאור: א. מהו המקור לדבריו דבעי 'ידיים' ממש. דאמנם לגבי עצם ההתעסקות בלישתה עריכתה ואפייתה כבר הובא לעיל שמקור דברי רבינו הוא מלשון רש"י במנחות אך הרי רבינו הוסיף על דבריו 'בידיים', וזה לא מופיע ברש"י שם.⁵⁷ ב. ובפרט דקיי"ל דהידיים מחמיצין וכמ"ש רבינו גופיה בסי' תנט ס"ט: 'אבל מה שנוהגין המון עם כשרואין מצה העשויה מונחת וא"א לאפותה מיד .. וכדי שלא תבוא לידי חימוץ משפשין בה בידיים אין זה מועיל כלום ואדרבה היד מחממת את הבצק וממהר להחמיץ (ולכך יש ליזהר שלא להניח היד על הבצק שלא לצורך) עי' סי' תנו'. וא"כ לכאורה עדיפא ליה לומר שכדאי כמה שיותר להשתמש בכלים וכי"ב וכמה שפחות מגע יד! ובדבריו נראה איפכא?

וע"כ נ"ל בדא"פ דמקור דברי רבינו הוא מהא ד תנן במסכת מנחות פרק חמישי משנה ב גבי המנחות שגם בהם נאמר בתורה שלא יהיו חמץ ושווים הם בזה לדין המצות דפסח⁵⁸: 'כל המנחות נילושות בפורשין, ומשמרן שלא יחמיצו. ואם החמיצו שיריה – עובר בלא תעשה, שנאמר: כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ'.⁵⁹ וחייבין על לישתה ועל עריכתה ועל אפייתה'.

וכתב הרמב"ם בפירוש המשניות⁶⁰ "לישה הוא שמערבין הקמח במים ו עריכה הוא שמעסין אותה ועוסקין בו **בידיים**. ואמר ה' במנחה: לא תאפה חמץ"⁶¹, וכבר קדם אמרו: לא תעשה חמץ, אמרו במה שייחד לאו על האפייה: מה אפייה מיוחדת שהיא מעשה יחידי וחייבין עליה בפני עצמה אף אני אביא לישתה ועריכתה וכל מעשה

⁵⁷ ובמ"מ לשו"ע החדש לא ציינו לתיבה זו מקור.

⁵⁸ הפוסקים דנו אם ניתן להשוות בין דיני החמץ דמנחות לדיני החמץ דפסח, ויש שכתבו שאין דנין כמבואר באריכות בערוך השלחן העתידי קדשים חלק ב סימן פה; אמנם מדבריו רבינו מוכח שדין זה לומדים ממנחות, וכפי שהביא בשו"ת ארץ צבי סימן ה המקור לדברי רבינו מרש"י הנ"ל במנחות (כדלקמן בפנים), וכן בביאורו של רבינו שמואל מפלייזא לפיוט אלה - הירוחות לרבינו יוסף טוב עלם שנעתק באור זרוע הלכות פסחים סימן רנו (נעתק לקמן) למד מהא דבמנחות הוה דוקא ביד האדם שכן צריך להיות גם במצה.

⁵⁹ כדנתיא בתורת כהנים ריש פרשתא יב (על הפסוק בפרשת ויקרא פרק ב פסוק יא) [ומייתנין לה במסכת מנחות נז, א]: 'אילו נאמר **אשר תקריבו לה'** יכול אין לי בלא תעשה חמץ אלא הקומץ בלבד, ומנין לרבות את המנחה (כלומר גם השיריים שנאכל לכהנים), תלמוד לומר: **מנחה**. ומנין לרבות כל המנחות, תלמוד לומר: **כל המנחה** עיין שם בארוכה [והגהת הגר"א בלקוטיו שנעתק בהר המוריה מעשה הקרבנות פי"ב הי"ד] (ותורה שלמה ויקרא פרק ב אות פב בהערה) שצריך להיות במשנה: ואם החמיצו שיריה עובר בל"ת וחייבים על לישתה ועל עריכתה ועל אפייתה שנאמר: כל המנחה וכו' – היינו מכיוון דבגמרא מנחות נה, סע"א אמרינן: 'מנא הני מילי? (ופירש רש"י: מנא הני מילי ד [אשיריים] עובר בלא תעשה, דמקרא דמתניתין לא שמעינן אלא קומץ דלגבוה אזיל) אמר ריש לקיש דאמר קרא: לא תאפה חמץ חלקם – אפילו חלקם לא תאפה חמץ', ועל גליון הרש"י נדפס (הגהת הרב ישעיה ברלין): 'רוצה לומר: >דמקרא דמתניתין לא שמעינן אלא < כל המנחה והקומץ בתוכה דיש ביניהם קומץ דלגבוה אזיל, אבל שיריים לחודה מנא ליה', והוא על פי פירוש רש"י במנחות נז, א על הברייתא דתורת כהנים: '**מנחה מניין**, שלא יחמיץ כל המנחה יחד קודם קמיצה' (ועיין בתוספות שם ד"ה מנחה מנין); אבל פשוטו של משנה כפשוטו של הברייתא בתורת כהנים דילפינן לרבות את כל המנחה (הן קודם קמיצה והן לאחר קמיצה) מקרא ד(כל ה)מנחה אשר תקריבו לה'.

⁶⁰ עפ"י תרגום הרב קאפה, מוגה קצת עפ"י התרגום העתיק שנעשה בזמן הרשב"א.

⁶¹ פרשת צו (ו, י).

יחידי שבה⁶² – לאיתויי קטוף⁶³, והוא עשיית הככרות⁶⁴; שהוא חייב על כל מעשה ומעשה לבדו'.

וראה גם בדברי הרבינו שמואל מ פלייזא שיובאו לקמן " גבי עמילה (- נילושה היטב⁶⁵). דאמר תלמודא לא הוי בכלי אלא ביד'. (ויבאר לקמן).

ואולי י"ל שהרמב"ם הנ"ל (והר"ש מפלייזא⁶⁶) הם מקור דברי רבינו שאת שלשת המלאכות המעכבות (לישה עריכה ואפיה) צריך לעשות בידים דוקא.

נמצאנו למדין שפעולת עריכת המצות לדברי רבינו בשו"ע צריכה להיות דווקא ביד.

ענף שלישי

מעשה המצוות בעי מעשה בגופו ולא בכוחו

וי"ל שדברי רבינו מתאימים עם דברי רבים מהאחרונים שביארו שבכל מעשה המצוות לא סגי אם האדם יעשה אותם על ידי כוחו, אלא בעינן מעשה גופו ממש.

דרכ במקום בו דנים אנו על התוצאה כנזיקין והדומה זו, אז יש לנו לדון האם כוחו כגופו ומה נחשב כוח כוחו, אך למעשה המצוות בעינן מעשה האדם ולא כוחו.

וז"ל בעל שו"ת ארץ צבי בספרו שיח השדה [שער הכללים ו]: 'ואשוב לנ"ד בעושה ע"י ד"א אם חשיב כוחו או גופו .. אבל בכופר דכתי' גופו כמש"כ רש"י רק דנימא כוחו כגופו זה לא אמרינן רק בנזקין. וכש"כ במצות דיש סברא לומר כן דבשלמא בנזקין דעיקר החיוב על הפעולה הנעשית וגם אם הי' הזק מעצמו הי' עליו שם נזק רק ע"י כוחו כגופו אמרי' שהאדם פעל ע"ז מועיל כוכ"ג משא"כ במצות דעיקר הוא שהאדם יעשה ואל"כ אין שם מצות עלי' כה"ג ל"א כוכ"ג וע' בס' הבהיר אבני נזר סי' מ"ב סק"ו תמצא רגלים לחילוק זה'. עיי"ש עוד שהאריך בזה. ועפ"י יסוד זה מבאר [בשער ברכת ד' סימן ד] את מ"ש הטור בשם הרמב"ן דמהא דאמרינן דציפהו זהב במקום הנחת פה פסול הוא הדין באם הרחיק הפה מהשופר ותקע שפסול ומוכח דהפה צריך ליגע ממש בשופר וזה מנין? ועפ"י הנ"ל מיושב שפיר דכשהתורה אמרה 'ותקעתם' מוכרח דהאדם בגופו יתקע ולא בכחו⁶⁷. ועוד מבאר עפ"י דזהו המחלוקת בגמרא בסוכה דף לז. אי לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה או לאו, דכיון דאמרה תורה 'ולקחתם' בעינן לקיחה בעצמו ולא בכוחו וע"ז פליגי אי לקיחה ע"י דבר אחר

⁶² תורת כהנים על הפסוק 'לא תעשה חמץ' (בפרשת ויקרא) – 'יכול לאו אחד לכולם? תלמוד לומר: לא תאפה חמץ – אפייה בכלל היתה ולמה יצאת להקיש לה ולומר: מה אפייה מיוחדת ומעשה יחידי וחייבין עליה בפני עצמה, אף אני ארבה לישתה ועריכתה וכל מעשה ומעשה שיש בה לחייב עליו בפני עצמו'.

⁶³ מנחות נה, רע"ב. ובתוספתא מנחות פרק ז, ז: 'ואם החמיץ את שיריה – עובר משום ד' דברים: משום כל תלוש וכל ת[ע]רך וכל תקטוף וכל תאפה; אפיה בכלל היתה ולמה יצאת? להקיש אליה: מה אפיה מיוחדת מעשה יחידי וחייבין עליה בעצמה, אף אני מרבה את לישתה ועריכתה ואפייתה וכל מעשה שיש בה – לחוב עליו בעצמו'.

⁶⁴ וכן כתב בפירוש מגנצא מיסוד רבינו גרשום מאור הגולה מנחות שם: 'לאיתויי קיטוף. מה שתולש העיסה לכל חלה וחלה אע"ג דאינו מעשה חשוב'. אבל רש"י פירש במנחות שם ד' "ה לאיתויי קיטוף" שמחליק פניה במים אע"ג דלאו מעשה כל כך הוא'.

⁶⁵ ראה פסחים דף לז ע"א ושבת דף סב ע"ב וביצה דף כב ע"ב. וראה לקמן באריכות.

⁶⁶ אין לדעת אם רבינו ראה את פירושו?

⁶⁷ ודבריו אלו מסתייעין במ"ש האבני נזר בשו"ת או"ח סימנים תל"ב סק"א, תל"ג סק"ד, ותל"ה סק"ז.

חשיב גופו או כוחו. ויסוד להבנה זו מצינו ב'ח'ת"ס על הסוגיה בד"ה בעי לקיחה שמבאר את שיטת התוס' ובתו"ד כותב: "אע"כ עיקר טעם משום דלשון לקיחה משמע לי' לרבה בעצמותו ולא ע"י ד"א..." ולשיטתו לקיחה תמה היינו שיהיה נתפס כל הלולב ביד ולא שרק חלק מהלולב יהיה בידו. והן הן הדברים!

ובשו"ת בר ליוואי סי' יט במכתב לרש"ק כ': 'וראיה לזה דמצוה לעשות המצוה בגופו לכתחלה דהנה מבואר בש"ס סוכה דף לז. גבי נפל משפופרת לשוקת דנתינה ע"י דבר אחר שמה נתינה ע"י ש' ברש"י ועכ"ז כתב רבינו הרמב"ם ז"ל בפ"ט מה' פרה הלכה ב' וז"ל המקדש צריך שיתן העפר במתכוין בידו על המים ומ"ש בידו דנקט דמשמע בידו דוקא ולא ע"י שפופרת ⁶⁸ וממה שמביא הרמב"ם ז"ל הקרא דולקחו לטמא עד שיתכוין לקדש ולא מביא או שיתן ע"י שפופרת מכלל דלכתחלה צריך שיתן דוקא בידו ממש והיינו כיון שמוכח מן הקרא דבעינן כוונה כמבואר בדבריו מולקחו לטמא עד שיתכוין לקדש וכיון דבעינן כוונה ע"כ שפיר כתב הרמב"ם דבעינן בידו ממש לכתחלה ומטעם שבארנו דבכל מצות הצריכות כוונה בעינן בידו ממש ולא ע"י דבר אחר'.

ומטעם זה כתבו שגם מצות "ושמרתם את המצות" צריכה להיות על ידי מעשיו ממש ולא סגי פעולה שע"י כחו וכפי שכתב גם הרש"ק בשו"ת האלף לך שלמה ⁶⁹, וז"ל: 'הנה אחר הימים הגיע לידי תשובה מרב אחד (והוא בר ליוואי הנ"ל) ודעתו ג"כ לאסור המאשין רק שהוא כל יסודו דמה דבעינן ב' כונה לשמה לא מהני כח האדם רק בעינן מעשיו ממש .. והנה שוב ראיתי להחזיק דברי הרב והראשון נאמר אף דהמאשין נעשה ע"י אדם נראה דלא נחשב מעשה אדם דהנה נ"ל דאף האדם המגלגל העיסה בגלגל לא נחשב רק כחו ולא מעשיו ממש וראי' ממה דפליגי בפ"ג דסוכה אי לקיחה ע"י ד"א שמה לקיחה או לא וא"כ לא מבעיא למ"ד לקיחה אחת לא שמה לקיחה דמוכח דלא נחשב מעשה אדם ע"י ד"א אף למ"ד דשמה לקיחה היינו רק דדי בכחו דע"י כחו נמי הוי לקיחה אבל עכ"פ מעשה אדם ממש לא הוי ⁷⁰, וא"כ לפ"ז תינח אדם, האדם מגלגל העיסה בידיו הוי רק חד כח אבל אם הוא מגלגל רק המאשין וע"כ מסבבין הגלגלים ממילא ואין הגלגלים בידיו הוי רק כבר כחו .. וא"כ נראה דה"ה להיות נחשב מעשה אדם כחו לא נחשב מעשיו והוי רק כנעשה ממילא'.

וא"כ ראינו בכל הנ"ל דיסוד גדול יסדו לנו האחרונים הנ"ל החת"ס והרש"ק והארץ צבי הנ"ל דבמצוות בעי מעשה גופו ממש. והדברים מתאימים עם מה שדייק רבינו לכתוב 'ידים' והרי כפי שהקשינו לעיל מגע היד הוא מחמיץ, אף לפי הנ"ל שפיר דבמצוות התורה דורשת דוקא עשייה בגופו של האדם ולכן צריך לעשות בידיו דוקא.

⁶⁸ וכן דייק בדעת הרמב"ם בכפות תמרים בסוכה שם (הובא בערוך לנר) דלכתחילה בעי בידו ממש ולא ע"י שפופרת. אמנם בס' כתר המלך פליג ע"ז וס"ל דהרמב"ם סמך אמ"ש בהל' לולב דלקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה. ⁶⁹ השמטות לאו"ח סי' לה.

⁷⁰ בקובץ הברכה כתב הרב י. י. ה. על הרש"ק, 'שאגב חורפי' לא דק, הדיון אם לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה אינו קשור כלל אם הוי כחו או כח כחו שהרי הוא מפעיל אותו כח אם לוקח בידו או ע"י דבר אחר וכל המחלוקת הוא כמ"ש הרשב"א והמאירי וכו', וכן בשו"ע או"ח תרנ"א, אם דבר האחר מהוי חציצה ואז לא לקיחה תמה וא"כ אינו ענין לכאן כלל'. אלא שדבריו הם רק לשיטת הראשונים שציטט והם למדו את הסוגיה בסוכה שם שהכל מדין חציצה. אך **נתעלם** ממנו ששיטת התוס' ועוד ראשונים שהפיסקה השניה שם בגמ' היא לא מדין חציצה אלא מדין לקיחה תמה ובוזה כתבו **החת"ס הרש"ק ובעל שיח השדה** שהדיון שם הוא מהו היחס בין כחו וכח כחו לגופו ומתי יחשב שזה גופו ממש וכמבואר בפנים. וק"ל.

ענף רביעי

מה נכלל בגדר יד

ובודאי יקשה המקשה שאמנם ביארנו שהעריכה היינו הרידוד צריך להיות בידי דווקא אך מ"מ הרי ידוע ומקובל שעורכים את המצות ע"י מעורכים, וגם מצינו כבר בדורות הראשונים שהתירו לישת המצות גם על ידי מוטות הנקראות כיוספינער, וכפי שהוכיח באריכות ידידי הרב ברוך אבערלאנדער⁷¹.

ואכן מצאנו מהראשונים שהחמירו שהכל יעשה ביד דווקא וכפי שכתב רבינו שמואל מפלייזא (נדפס באור זרוע הלכות פסח סי' רנו) "וכן בכמה מדינות נוהגים במצות עמילות בכלי. וחמותי ז"ל אמרה לי בשם מורי חמי' ר' אברהם בן רבינו חיים, שהיה נוהג איסור בדבר, מפני שאי אפשר ליזהר אם לא ישתיר בין עמילה לעמילה מעט עיסה, ומחמיק בשהיה. ואם התירו בלחם הפנים היינו מפני שהכהנים זרזים הם, כדאמר גבי פושרים. ועוד, גבי עמילה דאמר תלמודא לא הוי בכלי אלא ביד, כדאמרינן שף אחת בועט שתיים, שף שתיים בועט שלש, ושיפה ביד ובעיטה באגרופ⁷².

אמנם המאירי במגן אבות [בענין הששה עשר], ובחידושו על פסחים [דף מח:]: והאגור [סי' תשסה, הובא בב"י סי' תנו] הביאו שכן נהגו במצות עמילות בכלי.

אך צריך ביאור מדוע באמת ראשונים אלו לא חשו לטעם האוסרים, דאמנם לטעם הראשון דחששו שמא ישאר חמץ דבוק ניתן אולי למנוע ע"י השגחה טובה. אך

⁷¹ במאמרו הנפלא ב קובץ אור ישראל מאנסי נ. י. חוברת נב ע' פד שביאר עפ"י מהו 'עמילות בכלי', ומבאר שהוא חלק מהלישה שנעשה על ידי מוט, שנקרא היום פינער, והוכיח שכן נהגו במשך כל הדורות עוד מזמן הראשונים ואין זה בגדר חידוש.

⁷² במסכת מנחות פרק אלו מנחות נקמדות משנה ה תנן (בנוסף שבגוף כתב יד הרמב"ם): 'כל המנחות טעונות שלש מאות שיפה וחמש מאות בעיטה. שיפה ובעיטה בחיטין, רבי יוסי אומר אף בבצק'. וכתב הרמב"ם בפירוש המשניות (תרגום הרב יוסף קאפה): 'שיפה נגזר מן יסוף ראש, וענינו כאן: שפשוף החטים ביד ככה כדי שיוסר אבק שעליהן. ובעיטה – דריסתו ברגל עד שיתקלף. ורבי יוסי אומר כי הבצק לבדו הוא שצריך בעיטה כלומר שמעטין אותו ביד כדרך הבעיטה, והשיפה תהיה בחטים וגם בבצק במנינים הללו' [והר"ש מפלייזא פירש: שיפה ביד ובעיטה באגרופ, על פי פירוש רש"י (נעתק מכתב יד בהגהות רבינו בצלאל אשכנזי שנדפס בשם שיטה מקובצת על מסכת מנחות ע' י"י הרב יעקב דוד אילן ע' 297-298) (ונעתק גם בכמה וכמה טעויות בתלמוד בבלי דפוס ווילנא בכותרת: 'רש"י כתב יד'): 'שיפה, שמשפשף החיטין בין ידו לכלי שתהא נוחה קליפתה להשיר שתהא יפה. בעיטה, בועט בעובי אגרופו כדרך הגבלים או בעובי פס ידו הסמוך לזרוע', ועל דרך זה בפירוש רבינו אליקים שנדפס במקום פירוש רש"י מדפוס ויניציאה ואילך (מפרק אלו מנחות נקמדות שהוא פרק שביעי בתלמוד בבלי עד סוף פרק עשירי): 'שיפה, שמשפשף בידו שמוליך ומביא בפיסת ידו עליהן. בעיטה, שבוטט בהן בגבות אצבעותיו באגרופו' (והיינו כפירוש מגנצא מיסודו של רבינו גרשום מאור הגולה: 'שיפה, שמווללן בפיסת ידו בכלי, ובעיטה, שבוטט בהן בידו'. והרמב"ם פירש בעיטה כלישנא אחרינא שבפירוש רש"י 'בעיטה – ברגל'). ועל פי פירוש הרמב"ם בפירוש המשניות אפשר לתווך גירסת הרמב"ם במשנה 'רבי יוסי אומר: אף בבצק' עם הא דתנא בתוספתא מנחות פרק ח, ז: 'אחרים אומרים: שיפה ובעיטה בחטין, רבי יוסי אומר: בבצק' (ומשמע דרבי יוסי אומר בבצק ולא בחטין) ומייתנין לה בגמרא מנחות דף עו ע' א: 'איבעיא להו: בבצק ולא בחיטין, או דלמא: אף בבצק? תא שמע, דתנא: שיפה ובעיטה בחיטין. רבי יוסי אומר: שיפה ובעיטה בבצק'. ומתווכך הרמב"ם דלדעת רבי יוסי שיפה הוא אף בבצק דהיינו גם בחטים וגם בבצק אבל בעיטה הוא רק בבצק. וכן הגיה הב"ח (הגהות הב"ח אות ג) בפירוש רבינו אליקים: 'שיפה בחיטין ובעיטה בבצק' (ומפרש רבינו אליקים: ולא בחיטים), ומסיים שם 'כצ"ל, וכן בגמרא'.

ובהלכות איסורי המזבח פרק ז הלכה ה פסק הרמב"ם: 'כל החיטים של מנחות טעונות שלש מאות שיפה, וחמש מאות בעיטה' כתנא קמא ולא כרבי יוסי (ואעפ"כ נראה שלא נחלקו תנא קמא ורבי יוסי אלא בהא דכל המנחות טעונות שלש מאות שיפה וחמש מאות בעיטה אם הכוונה לבעיטה דבצק או דחטים. אבל בהא שהבעיטה בבצק נעשה בגוף האדם (ביד או ברגל) מהיכי תיתי שיחלוק תנא קמא על רבי יוסי. וא"כ הוכחת הר"ש מפלייזא הוא אליבא דכולי עלמא).

הטעם השני שהוא מצד ההשוואה למנחות ושם כתוב בפירוש שצ"ל ביד ולא בכלי!
ומדוע לא ביארו זה?⁷³

ונראה לומר [עפ"י הכלל דאפושי פלוגתא לא מפשינן⁷⁴, ועדיף לצמצם המחלוקת] דאפשר שגם שאר הראשונים ואחרונים מסכימים להא דצריך להיות ביד, אך נחלקו מה נכלל בגדר יד דרבינו שמואל מפלייזא הצריך יד בדוקא והם סברו דיש כלי שהוא בגדר יד! כלומר אין הכוונה בראשונים שהתירו עמילה בכלי, שבמילא מותר כל דבר ואין משמעות ליד, אלא הם התירו דברים שעדיין יש לדון עליהם מדין יד וכפי שיבואר לקמן.

ואכן כן נראים הדברים מדיוק לשונו הזהב של רבינו, דהנה בסימן תנ"ו ס"א כותב רבינו "אין לשין לפסח עיסה גדולה"⁷⁵.. לפי שכך שיערו חכמים שהעסק שאדם מתעסק בידו בעיסה בלישה ועריכה אינו מצילה מידי חימוץ כשהיא גדולה יותר מעשרון שאין הידים מספיקות להתעסק בה מתוך גדולה.. ובס"ז כתב "יש אומרים"⁷⁶ שלא אסרו חכמים לעשות עיסה גדולה אלא בזמניהם.. לפיכך מותר לנו ללוש עיסה גדולה מעשרון כפי מה שיש בני אדם העוזרים בתיקון המצות ועריכתם וטוב הוא ללוש כל כך כדי שיהיו כל העוזרים כולם וכל הכלים שבידיהם עוסקים בבצק תמיד ולא יחמיץ הבצק הדבוק בידיהם ובכלים שבידיהם".

והנה מקור דברי רבינו הוא מדברי הגהות מיימוניות, אך רבינו שינה מלשונו דהנה בהגהות מיימוניות - כשמביא את הטעם להתיר כותב "ומה שאנו נוהגים לכתחילה ללוש עיסה גדולה יותר משיעור זה אנו סומכין על דברי ראבי"ה ובעל הרוקח ושאר גאוני אשכנז שהתירו ללוש עיסה גדולה לפי מה שיש לו מסייעין, ויותר טוב ללוש כך שיהיו כולם וכל הכלים עסוקים בבצק ממה שיהיו מקצתן פנוין ויתחיל הבצק הדבק בהן ובידיהן להחמיץ". ובלשונו הזהב של רבינו שינה קצת בהעתקתו, דבהגהות מיימוניות הלשון הוא: 'שיהיו כולם וכל הכלים', אמנם רבינו כתב 'שיהיו כולם וכל הכלים שבידיהם' ועד"ז בסיום ההגהות מיימוניות הלשון הוא 'הבצק הדבק בהן (המוסב על הכלים) ובידיהן' ורבינו כתב: 'הבצק הדבוק בידיהם ובכלים שבידיהם'.

⁷³ ובקובץ תל תלפיות מחודש אייר תער"ב אות קטו [הובא גם בשו"ת דברי יחזקאל שרגא ע' פז] מעיר הרב יוסף משה ראטה מציע שנאב גליצאן מהאור זרוע הנ"ל וכתב "ופלא על האחרונים שלא הביאו". ובאמת בתשובת בעל החלקת יואב להרב מנחם מענדל וויינגארט מראדום משנת תער"ב [נדפס בשערי תורה חלק ו' סי' מ"ג, וחזר ונדפס בהגדת המבאר (פיעטרקוב עדר"ת) ע' 181, ובשו"ת חלקת יואב הוצאת ירושלים תשנ"ז ח"ב או"ח סי' יד] לגבי מצות מכונה מביא את דברי האו"ז דצריך להיות בגופו דוקא ולא ע"י כלי. והסכים עמו הרב אפרים שלמה זלמן אבד"ק ליפנא בהגדת המבאר שם ע' 190 ויובאו דבריו לקמן. ובקובץ הפסגה א' ע' 85 אות ח כותב הרב צבי דוב לאטקר מהאמיל לאחרי שמביא את האו"ז 'והגם שלא הובא זה בפוסקים, אפשר שלא היה זה בימיהם, מ"מ מבואר הוא דלישה ע"י כלי כפי המכונה הזאת יש לאסור'. ודבר גדול דיבר האדון דמבאר דלא תקשי מדוע לא הובא הר"ש הנ"ל בפוסקים דהוא מפני שלא ראוהו שהרי הוא נדפס לראשונה בתוך הספר אור זרוע ביזטאמיר שנת תרכ"ב ועל כן מובן שהפוסקים שקדמו לא הזכירוהו, ובאמת מאז שנדפס כבר הביאהו האחרונים כפי שצוין כאן. ואה"נ יתכן דאם היו רואים אותו גם הפוסקים הקודמים היו חוששים לו. וכפי שכתב רבינו בשו"ע בפתיחה להלכות מכירת חמץ 'נודע בשערים המצוינים בהלכה, אשר הרבה מספרי הראשונים ז"ל לא יצאו לאור הדפוס עדיין בימי האחרונים ז"ל הט"ז ומ"א והנמשכים אחריהם, עד עתה קרוב לדורותינו אלה.. ולזאת ודאי אין לסמוך להקל למעשה על הקולות שנמצאו בדברי האחרונים ז"ל.. (וראה מ"ש בספר כללי הפוסקים וההוראה להר"י פרקש כללים מה - מט). ולפי"ז פשיטא שיש לחשוש לשיטת זו ובפרט במ"ע של תורה. ועאכ"כ שזה מתאים לשי"ה הרמב"ם בפיה"מ ושכך פסק רבינו.

⁷⁴ יד מלאכי כללי שני התלמודים סעיף י' וש"נ.

⁷⁵ פסחים מז, א. וכ"פ המהר"ם בתשב"ץ סי' ק, הגהות מיימוניות פ"ה אות י, רא"ש פ"ג סי' ו' וטושו"ע ס"א.

⁷⁶ רוקח סי' עדר, ראבי"ה סי' תצב, הגהות מיימוניות שם.

נראה מדיוק דבריו שלכו"ע מעשה המצות צריך להיות בידיו, ורק ש האוסרים ס"ל שתקנת חכמים היתה שיעשה עיסה רק בשיעור שיכול לעשות בידיו ממש ללא כל סיוע ולמתירים תקנת חכמים יכולה להתחשב בכלים שבידיו דהם ג"כ נחשבים כידו.

ולפ"ז י"ל שגם שאר הפוסקים שהתירו עמילת העיסה בכלי (השימוש בפינער) וכן עריכת המצה ע"י כלי שפיר ס"ל שמעשה המצות צריך להיות בידיו אך ס"ל שודאי שפיר להשתמש בכלים שבידיהם לעשיית המצות מפני שכלים אלו נחשבים למעשה ידיו.⁷⁷

ענף חמישי

החילוק בין כלים שבידיהם למכונה

אלא שדבר זה צריך לבאר מהו גדר כלי שבידיו הנחשב למעשה גופו וידיו, ומהו הכלי שאינו מועיל מכיון שאינו נחשב כמעשה ידיו?

ומה באמת ההבדל בין מוט הלישה פינער ומערוך (שכנ"ל התירוהו הפוסקים כי נחשב למעשה ידיו) לבין מכונת הרידוד שגם פועלת ע"י ידיו. ואכן זוהי שאלת רבני המתירים מצות מכונה, וכפי שהקשה הרב יוסף שאול נתנזון בקונטרס ביטול מודעא: 'והלא הרבה בני אדם בעלי כח מגלגלין בהגלגל עד שנערך ע"י מצה גדולה וכי יגרע זה ממה שמגלגלין בוואלגער האלץ של עץ. וכי הוואלגער האלץ של עץ יש לו יותר דעת מועלגער מתכות וכל השומע יצחק לו על חלומותו ודבריו'. וכן תמה שם הר"מ לנדוי מברודי: 'ובמחילה מכב' הוא שיבוש גדול כו' שאין הפרש בין אם יגלגלו העץ על השלחן או אם יסבבו הוואלצין בידו ושניהם נעשים ע"י כח אדם גדול לשם מצת מצוה ושניהם באים מכח אדם באמצעות כלי וכו'. וכן במכתב הרב חיים יוסף קרא⁷⁸: הטעם הא' שכתב הרב מהורש"ק דעשיית המצה ע"י כלי דומה לעשיית מצות ע"י חש"ו שאינו יוצא בהם ידי חובת מצה, וגזרינן שאר מצות אטו מצת מצוה, ישפוט נא כבוד גאונו שפוט אם לא דבר זה מביא לידי גיחוך לפ"ז אסור לגלול ע"י גלילי העץ כי אם ביד עצמו ולא לנקוב הנקבים בגלגלי ברזל כ"א בצפרנים הלא יש כאן כונת המתחיל בהלישה וכונת גומר הלישה וכונת המעריך העומד על המאשין והוא מוליך ומביא הבצק על האופנים כאמור לעיל וגם כוונת מניע הגלגל. וכן תמה הרב וויינגארט בהגדת המבאר ע' 182 "ואם כדברי כ"ג שליט"א דוועלגערין צריך להיות דווקא בגופו, ולא בכלי – יאסר גם ע"י וועלגער-העלצער פשוטים. וגם ע"י מאשין הוי כעושה מעשה בגופו. כמו בשחיטה ובשבת וכדומה".

והיא קושיה אלימתא על טענה זו של האוסרים ולא ראיתי עד כה תירוצ' לזה מלבד מ"ש הרב אפרים שלמה זלמן אבד"ק ליפנא⁷⁹: 'ושפיר הביא הגאבד"ק קונצק משם ראי', שהרב אברהם בן רבינו חיים נהג איסור לעשות עמילת בצק המצה בכלי ,

⁷⁷ וראה מ"ש הגאון ר' יוסף ענגיל בגליוני הש"ס על סוכה לז. והביא שם מנדה ה: שכשחברותיה נושאות המטה נחשבת המטה כידם ממש וכיש בה דעת להישאל.

⁷⁸ נסמן בפרק א הערה 6.

⁷⁹ דבריו הובאו בהגדת המבאר שם ע' 190.

ו[הצריך] לעשותה ביד דווקא וחילוק גדול יש בין עסק הוואלגעהאלטץ שנקרא ביד ובין המאשין. וגם לפמש "כ מעכת"ה דעמילה היא קנעטען, הנה בהמאשין גם הקנעטען היא בכלי ולא ביד. ע"כ.

וחזינו בדבריו שמחלק בין הדביקים אך דבריו אינם מבוארים : מהו ההפרש בין מערוך שנקרא 'ביד' לבין המכונה של הוואלגער העלצער שתפקידה הוא ג"כ עריכת המצות - שנקראת 'מכונה'.

והנה הבנת דבריהם ושיטתם של האוסרים מצות המכונה שמחד התירו לישת העיסה עם מקל (-פינר) וכן התירו עריכת רידוד המצה עם מערוך אך לאידך אסרו בתכלית כל סוג של מכונה. יש לכאורה לבאר בשני חילוקים א. ישנם אופנים שכאשר הכלי בידו הרי הכלי "בטל" לידו ונחשב הכלי כידו ממש "ידו אריכתא". אך ישנם אופנים שלמרות שידו מחזיק בכלי אך אינם נחשבים בטלים וכידו אריכתא. ב. ישנם כלים שפעולת הכלי נחשבת כפעולת ידיו אך יש כלים שפעולת הכלי אינה מתייחסת ישירות למעשה האדם, גם כאשר הכלי בידו. ואבאר זה, ועל ראשון ראשון.

כלים שהם כידו אריכתא

דהנה בספר שיח השדה ביאר דברי התוס' שהכורך ידיו לא הוי חציצה ללקיחת האתרוג אך הכורך את האתרוג ולוקחו הוי חציצה, דכאשר קדם החפץ לידיו לפני לקיחת האתרוג הרי החפץ בטל לידיו ונחשב כלקח בידיו. משא"כ אם האתרוג היה כרוך הרי כדבר החוצץ בינו לאתרוג. וז"ל: 'ויש ליישב לדעת הרשב"א .. עפמ"ש' התוס' סוכה (דף לז). ד"ה דבעינן לקיחה תמה שחילקו בין כורך ידיו דלא הוי חציצה רק דלא הוי לקיחה תמה אבל כורך האתרוג חשוב חציצה וכוונתם שיש חילוק בין קדם נגיעת החפץ לידיו טרם נגע בלולב או קדם נגיעת החפץ ללולב, וכעין זה כ' הריב"ש הובא בדרכי משה ה' י"נ סי' קכ"ד אות י"א שיש חילוק בין נוגע בקנה אל היין דבכה"ג הוי מגע ע"י ד"א אבל אם הקנה הי' מונח מקודם אצל היין והוא מגיע בידיו לקנה ל"ח מגע ע"י ד"א רק שהוא נוגע בקנה וקנה נוגע ביין עיי"ש וכעין זה כ' הרב ז"ל בשו"ע שלו סי' רנ"ט בקו"א סק"ג לענין טלטול מוקצה דאם מונח מוקצה על דבר היתר באופן שלא נעשה ההיתר בסיס לדבר האסור מותר לטלטל ההיתר דחשיב רק טלטול מן הצד לענין המוקצה אבל אם מטלטל מוקצה ע"י ד"א שבידו חשוב טלטול גמור בגופו ואסור עיי"ש בארוכה, וכן ס"ל להרשב"א בענין זה אם הבהמה תקח מקל והכתה בו על הכלים חשוב מעשה גופה ע"י ד"א [וכמו שהיא שיטת רש"י ע"ז (דף נז). דמגע ע"י ד"א חשוב כמגע בגופו] וכידא אריכתא דמי אבל אם מקל מונח על הכלי והיא תדרוס על המקל ותשבור כלים כיון דהמקל כבר הי' מונח על הכלי בטרם תבוא הבהמה חשיב רק כוחה לא גופה'.

נמצאנו למדין שבכדי שהכלי שבידו יחשב כידו אריכתא, ראשית דבר צריך להיות הכלי "בטל" לידו ורק בכזה מקרה יכול הכלי להחשב כידו. אך אם הכלי אינו "בטל" לידו אי אפשר להחשיב את עשיתו ע"י הכלי כעשית ידו ממש אלא נחשב רק כוחו.

וא"כ הרי שפיר יש לחלק טובא בין מקל הלישה והרידוד למכונת הרידוד, שמקל הרידוד שבידו הרי זה ממש כידו אריכתא, אך בפשטות אין להחשיב את המכונה או את מוט הרידוד המחובר למכונה כבטל לידו (שהרי אין האדם מחזיקם בידו) וע"כ אין זה נחשב כידו אריכתא.

כלים שפעולתם מתייחסת לפעולת האדם

והנה בנוסף להנ"ל הרי בנדון דידן לא די בכך שאין מוט מכונת הרידוד בטל לידו וע"כ לא נחשב כידו אריכתא הרי נוסף לזה פעולת מוטות מכונת הרידוד אלו לא מתייחסים ישיר לפעולת האדם מכיוון שלא מעשה האדם הוא הפועל את הרידוד, שהרי הרידוד עצמו נעשה לפי מבנה המוטות.

דהנה יש לחלק בין דבר שלבד לא היה עושה כל פעולה מצד עצמו, וכל הפעולה היא על ידי היד כגון הלישה על ידי מוטות הברזל (- פינער) שכל הלישה נעשה על ידי האדם המכווין העיסה והמוט בכובד ובמקום הרצוי וכו' ' שלולא האדם עצם הימצאות המוט על העיסה לא תיעשה כלל לישה, שהרי הכובד העצמי של המוט אינו פועל לישה (אלא אולי יחלק את הבצק לשנים)⁸⁰. וכמובן לא יתרומם לבד לאחר שהורידוהו אם לא ע"י פעולת האדם שמעלה ומוריד. וכן הוא במערוכים הרגילים [ה"וואלגר האלץ" הנ"ל] שכל פעולת העריכה - הרידוד הוא לפי כוח ומעשה האדם וכח הפועל בנפעל. משא"כ במוטות הרידוד הרי מעשה הרידוד (שהיא "עריכת המצה" שצריכה להיעשות על ידי יד דווקא) נעשית רק על ידי שהמוטות המרדדים צמודים במכונה, שעל ידי ולפי צמידות המוטות במכונה נעשה הרידוד. וכל פעולת האדם הוא שמכניס את העיסה למכונת הרידוד שמצורתה מעצמה מרדדת העיסה. הרי שמעשה עריכת העיסה בצורתה נעשית רק על ידי המכונה, ופעולת האדם היא רק להכניס את העיסה למכונה. ולכן במכונות במפעל שם יש צורך להעביר העיסה בשלושה סוגי מכונות ממכונה למכונה שהרי כל מכונה פועלת אך ורק לפי צמידות הגלגלים שבה, וא"כ ברור שהרי ידוד נעשה על ידי ולפי המכונה ולא קשור ישיר למעשה האדם. [ומה שאוחזים את המצה ביד השניה תוך כדי שהמכונה מרדדת לא מעלה ולא מוריד וכי מצות אחיזה יש כאן אתמהא].

ואסכם זה בלשונו ובהגדרתו המופלאה של הגאון הראגוצובי במכתבו להרב ווינגארט מר"ח ניסן תרע"א⁸¹: 'עוד זה לא הוי כלל גדר לישה ורק דיבוק בעלמא. ואף דגבי מצה די בגיבלא כמבואר בברכות דל"ח ע"א, זה גרע, ואין כאן עריכה, דזה במצה מלאכה, עי' פסחים מ"ח ע"ב דשם עריכה וקיטוף חד, ומנחות דנ"ה ע"ב דהוי תרי. וגדר לישה, עי' פסחים ד"מ ע"א ותוס' ע"ז דנ"ה ע"ב ואכמ"ל⁸².

⁸⁰ ומובן שמה שכתבו שהעיד מתכנן הפינרים בכפ"ח שהפינרים יש בהם כובד עצמי, אינו שייך לנידון שלנו דאין הדיון על הכובד אלא מי יוצר את הפעולה. וק"ל.

⁸¹ הגדת המבאר ע' 193. וכעת חזר ונדפס בשו"ת צפנת פענח החדשות [מודיעין עילית התש"ע] סי' כח.

⁸² ומסיים שם: והבא לשאול אני אומר לו שיותר טוב המצה של הפאדראדען. אבל לא לעשות עבור זה מחלוקת. כמו בפאלאצק ודריסא. "וההכשרים של הרבנים אין מביאין ראי' מן השוטים" ואקצר. יוסף ראזין רב דפה.

[והנה הראני ידידי הרח"א חיטריק סיוע גדול לדברי מדברי רבינו בהלכות שבת סי' שיט סעי' יח בסופו .. וכאן אף שמערה מכלי לכלי מכל מקום עיקר הברירה נעשה ע"י ידיו ואינו חשוב בורר בכלי אלא כשמסנן בסודר או כפיפה וכיוצא בהן". וביאר את הדברים בטוב טעם הרב יקותיאל פרקש בספרו שבת כהלכה ח"ב פ"ג הערה ט "ביאור הדברים שכאשר מסנן בסודר אף ששופך בידיו ואולי אף מחזיק הסודר בידו – אין ידיו מהווים גורם בביררה, לפי שהסודר בעצמו מבצע את הברירה. משא"כ במערה מכלי לכלי, שהידים מהווים גורם מכריע בביררה".⁸⁴⁸³]

ושמחתי כמוצא שלל רב שהרי הן הן הדברים דיש כאן יסוד גדול שרבינו מלמדנו הן בהלכות שבת והן בהלכות פסח. והוא שיש פעולות שהם פעולות היד, והכלי בטל ליד, אלא שהיד פועלת על ידו מדין ידא אריכתא. ויש פעולות שהיד מסייעת לכלי והפעולה נעשית על ידי הכלי. ואם כן הרי שהוא הדין בנדון דידן ההבדל בין הפינער למכונת רידוד⁸⁵. שוב ראיתי דבעיקר הבנה זו כן כתב הרב קלמנסון ר"י תו"ת בספרו מי טל על מלאכות מרקד ודש בכמה מקומות וראה שם במלאכת מרקד סימן ח' הערה ז, וסימן מג ובהערה ט].

ויש להמתיק הדברים עפ"י מ"ש כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב⁸⁶: "דהנה בכלים יש ב' מדרגות .. שיש כלים פשוטים וכלים מקבלים, דכלים פשוטים אינן לקבל לעצמן כלום כ"א ממוצעים שע"י באה פעולת היד לדבר הזולת כמו הסכין שהוא לחתוך בו שע"י פועל היד ענין החיתוך ונמצא שהכלי הוא רק לצורך הזולת". עכלה"ק.

⁸³ ובסברא נפלאה זו של רבינו הגדול מסתייע ג' כ"ה הרב פרקש שם בהמשך דבריו בחילוקו בין סכין למקלף שבקילוף הסכין צריך לאמץ ידיו לכווין היטב את הקילוף איך וכמה וכו', ולכן עיקר הקילוף נעשה בפעולת ידיו שהסכין משמשת לה כעין "ידא אריכתא" ומאפשרת את חיתוך הקליפה. משא"כ ב"מקלף" שהכלי בעצמו מכוון לקילוף המתאים, ובה נחשב שהכלי עושה את עיקר הברירה אלא שידי מסייעות בזה ודו"ק. ודבריו הם רק לשיטת רבינו בשו"ע, דבגליון הצמח צדק שלי כבר הערתי דכיון שהצ"צ בפסקי דינים סי' ש' שיש כותב שרבינו בסידור חזר בו וכ' כ"ב באריכות בעל הדברי נחמיה בתשובה דרבינו חזר בו וס' ל' כהיש"ש דלית בקילוף כלל לדין בורר א"כ אף דבסברא יש מקום לדון ע"ז אך מי יבוא אחר המלך – הוא הצ"צ ועמו אתו בעל הדברי נחמיה ומכאן סברא יחלוק? ועד"מ שכתבנו כאן דלית לן להתיר כל סוג של מכונה למצות גם אם בסברא שייך לחלק אחר שמאן מלכי רבנן אסרוהו. ודו"ק.

⁸⁴ והנה גם אם נאמר שבבורר כל כלי אסור מכל סוג שהוא וכמ"ש במשנ"ב ס"ק סב דגם בכף אסור וראה בקצות השולחן בבדי השולחן סי' קכה אות יד. דכלי המיוחד נאסר מדאורייתא וכל כלי שאינו מיוחד נאסר מדרבנן, אכתי הרי אין בפינר לישא כלל אלא האדם לש בידיו ונעזר בלחץ של הכלי והרי זה ממש כמערה כנ"ל. ועאכו"כ עפ"י מ"ש הרבה פוסקים [וכן הוא דעת רבינו בשו"ע כפי שכתב בקצות השולחן שם. וראה בשבת כהלכה ח"ב פ"ב סמ"ט ובציונים אות פה וביאורים אות יב] דלא כל כלי נאסר רק כלי ע"ד קנון ותמחוי שהם כלים שלפעמים דרכם של בני אדם לברור בהם, אלא שאינם מיוחדים לברירה כנפה וכברה ולכן הם אסורים מדרבנן משא"כ כלים שאין הדרך לברור בהם כגון כף ומזלג הוי כבורר בידו ולא גזרו בזה כלל [ראה בילקוט יוסף ע' רסג, הובא בשבת כהלכה שם ציונים אות פז], א"כ הן הדברים ממש, דכשאמרנו שכלי אסור הוא רק כלי ממש ולא כלי עזר של היד. והדברים פשוטים לכל מעיין [וראה מ"ש בשבת כהלכה שם ב"חוספת] ביאור לפי"ב אות ט. והנה מ"ש שם בשם ספר 'מתנה טובה' דלפי' ז' גם מקלף מותר שהרי הוא רק מסייע בחיתוך וע' "כ נדחק שם למצוא חילוק בין סכין למקלף. אמנם לפי מ"ש בהערה 46 עפ"י הצ"צ והדברי נחמיה שרבינו חזר בו והתיר כל קילוף א' "כ אין צריך להידחק שם. ודוק].

⁸⁵ וראה בשו"ת דברי יחזקאל שרגא סי' כ' ע' עא בסופו .. דבעינן דוקא גדול מישאל שעושה בידיו ממש דהיינו שלש בידיו ממש ומגלגל בידיו ממש ומנקר בידיו ממש ומכניס בידיו ממש את המרדה עם המרדה לתוך התנור דהמרדה שביד האדם הוי כידו אריכתא כמו שכ' בספר אמרי יודא אבל אם המכונה עושה אפי' אחת מהמלאכות הנ"ל א' לישא, ב' גלגול ורידוד העיסה, ג' ניקור, ד' הכנסה לתנור הוי המצות פסולים מדאורייתא .. חזינן כמה מדגיש בלשונו שצ"ל בידיו ממש והן הן דברי רבינו וכנ"ל. וראה ג"כ מ"ש בזה בארוכה בשו"ת בר ליוואי ומסקנתו היא ג"כ דלא מועיל כוחו אלא: "דמצוה לעשות בגופו לכתחילה .. דבכל המצות הצריכות כוונה בעינן בידו ממש ולא ע"י דבר אחר" ועיי"ש עוד מ"ש בהמשך דבריו.

⁸⁶ ספר המאמרים תרנ"ג ע' ריח, ותרנ"ד ע' רנד.

ועפ"ז כל הנ"ל בודאי יש להחמיר בנדון דהשאלה דידן, דלמחמירים במצות מכונה
יש לאסור את מכונות הרידוד, וכנ"ל דגם אם הגלגל נקרא כח ראשון אבל במצות
לא יועיל דהתורה דרשה פעולה שמירה ישירה של ידי האדם

ואף אם יתעקש המתעקש ויאמר דאין הבדל בין הפינר לבין המכונות שמופעלות
ע"י הגלגלים אכתי חובת ההוכחה עליו ומאן יימר לן דזה אמת וע"פ למיחש בעי.

פרק ג

עוד מצינו ב' טעמים שהחזיקו בהם האוסרים השייכים בנידון דידן והם חדש אסור מן התורה וטעם הכמוס וכדלקמן:

חדש אסור מן התורה

הנה טעם אחד הוא עפ"י מה דהשריש לנו החת"ס דאין לנו לחדש מעצמינו דברים חדשים⁸⁷. והטעימו זה בלשון חדש אסור מן התורה⁸⁸ וכל המשנה ידו על התחתונה, וכך כותב הרש"ק⁸⁹: "הראשון הוא כי אין נ"ל לעשות חדשות בזה"ז בשום אופן בעולם ובדור הזה כל המוסיף גורע ולא אכשר דרא ואף שלא הי' בידינו שום טעם למנעו כי אין לחדש חדשות בימים הללו ותמה אני על כבודו איך הביא ראי' מן האיזינבאהן למאשין ומה ענין שמיטה אצל הר סיני בדבר הרשות יכול אדם לעשות כרצונו איזה מלבוש שייטב לו אבל בדבר מצוה אין לנו רק מנהג הראשונים ואבותינו הקדושים היעשה לו אדם טלית של מצוה בתמונה אחרת שאינו מימות עולם ..". וכ"כ הגר"נ ליפשיץ אב"ד שאנטאב שם במודעא לב"י ע' יא. וכן כתב בשו"ת מהר"ש אנגיל ח"ז סי' קיח.

והגם שכתב ע"ז הערוך לנר⁹⁰ דמה שחידשו האומנים בענייני הטבע ודאי רשאי לקבל טובתם. ועד כדי כך שבעל התפארת ישראל כותב⁹¹ "וברכתי עלי' ברוך מחדש חדשים".

אך האוסרים על משמרתם עמדו ולא קיבלו את הסבר המתירים. וכפי שמצינו כמה מהאוסרים בדור השני של האוסרים שהשתמשו בטיעון זה ד"חדש אסור מן התורה". וז"ל הרה"ק בעל מנחת אלעזר במכתבו להרה"ק ר' דוד צבי שלמה מלעלוב [שיובא בהמשך]: "והחדש אסור מה"ת נגד רבותינו הקדושים נוחי נפש". וכן כתב הרמ"נ ירושלמסקי כמ"פ בתשובותיו יובאו לקמן, ועד"ז כתב בשו"ת דברי יחזקאל שרגא סי' ד ע' לד: "והרי מזה מכל מה שמחדשים המצאות חדשות אנו צריכים זהירות יתרה דע"י לישה ועריכה ע"י מכונה .. ע"כ צריכים זהירות שלא לשנות ממעשה אבות"ק לאפות הכל ביד וכל המשנה נכשל בביטול מצותב'ערב תאכלו מצות וברכת אכילת מצה לבטלה ועובר על לא תשא".

ועוד זאת הנה גם כ"ק אדמו"ר הרש"ב משתמש בטיעון זה וכפי שיובא לקמן בפרק ח.

ומן הראוי לציין שהגם שהגאון בעל הכתב סופר - בנו הגדול של החתם סופר שטבע את המונח חדש אסור מן התורה - התיר את המכונה אך כותב שם: "והכלל אני מושך ידי תמיד לחדש חדשות, אבל נשתנו העיתים בשנה שעברו ולא הי' בנמצא עוזרים יהודים כמקדם קדמתה ואלו העוזרים המה מן גרוע גרועים ופחוזים .. וכמה

⁸⁷ וכמובן וגם פשוט שאין זה שייך לחידושים בהפצת המעינות כמבין וגם פשוט אלא חידושים שמשנים את עשיית המצוות. וק"ל.

⁸⁸ ראה לדוגמא בשו"ת חת"ס או"ח סימן כח. קל. קמח. קפא ועוד.

⁸⁹ בשו"ת האלף לך שלמה בהשמטות או"ח סי' לד.

⁹⁰ במכתבו שנדפס בקונטרס ביטול מודעא.

⁹¹ בקונטרס שנדפס בקונטרס ביטול מודעא. ובכרוז שנדפס בירושלים ע"י המדפיס ברוך בנדט הלוי רולד בשנת תרס"ח. מאוסף בית הספרים הלאומי.

מכשולות עד אין ספורת למו יצאו מתח"י. ומחסרון אפי' אנשים כאלו הוצרכתי להתיר לאפות ע"י עוזרים נכרים. חוץ ממצות של מצוה מכל הלין נענתי ראש אחר הפצרת הרבה להביא לכאן מאשין .. וכששואלים אותי עד"ז אני משיב להם על סגנון א' ומגלה להם טעמי ונימוקי שהוצרכתי לכנוס בחדשות אשר לא ידעו או לא שערם אבותינו הקדושים זצ"ל". [ועיי"ש עוד מ"ש לגבי הטחינה].

וא"כ חזינן שגם הוא שהי' מהמתירים חשש לטעם דחדש אסור ומה שהתיר הי' זה משום שעת הדחק כדי למנוע קילקולים גדולים יותר. ואכתי האוסרים על משמרתם עמדו וסגי בכך כדי לאסור.

טעם הכמוס

טעם נוסף כתוב בתשובת הרה"ק בעל הדברי חיים מצאנז⁹²: "בדבר השאלה אם מותר לעשות מצות לפסח על המאשינן הנה ראיתי תשובות גאוני זמנינו שהסכימו לאסור וצדקו מאד בדבריהם הגם כי על קצת דברים יש להשיב .. אולם גם לדעת הרבה טעמים עפ"י דין לאיסור אך הם כמוסים אתי⁹³ כאשר כן קבלתי מפי מו"ח ז"ל שבכמות אלה הדברים אין לגלות הטעם רק לפסוק הדין בהחלט והשומע ישמע וגו' ועוד זאת אודיע כי העיד לפני אדם חשוב סוחר נכבד מפה שהי' אשתקד באונגארין וראה אצל קלי הדעת עושין מצות על המאשין והראה להם שהוא חמץ גמור ונתביישו מאד וגם אמרו לו שהרב המתיר להם מתחרט מאד ולכן ידידי לדעתי שאין להתיר בשום אופן ואם לא יאבו שמוע מה נעשה להם אם אוכלים חמץ ממש בפסח ..".

ובמכתב מהר"מ אווירבאך אב"ד קאליש [שנדפס במודעא לבית ישראל] בסופו⁹⁴ כותב: ויותר נח לחכמי הדור לאסור איסור ולגזור גזירה בלי שום טעמים ופלפולים כי כן כח בית דין יפה להוראת שעה בכל דור ודור.

והנה עיקר דבריו במכתב זה הוא שמטעמים כמוסים החליט לאסור⁹⁵. ולכאורה בדבריו אלו מנע כל אפשרות לדון להתיר שהרי לא כתב לנו מה הם טעמיו, ולא נשאר לנו אלא לאסור דבר זה.

⁹² נדפס במודעא לבית ישראל, וחזר ונדפס בשו"ת דברי חיים ח' א' או"ח סי' כג. וראיתי להעיר דאף שכולם מציינים לדברי חיים אך גם הרמ"ז רמז במכתבו לטעמים שאינם גלויים אך הוסיף שבלי ספק יתגלו. ובמכתב הרב יוסף קרא אב"ד פארדאן שהוזכר לעיל כותב: כי כל אדם אשר אין לו טעמים כמוסים – כהגאון רמ"ז.

⁹³ ומעניין שמצינו כו' טעמים שהכניסו בטעמיו הכמוסים. 1. מ"ש ר' זלמן שפיטצער (הובא לקמן בהערה ??), שהוא מצד החידושים בדת. 2. בעל חידושי הרי"מ כתב מצד שחכמים שיערו כדי הילוך מיל במצה הנעשית ביד ולא במצה הנעשית במכונה ומאן יימר שבהעשי' החדשה ע"י המכונה זהו אותו שיעור. 3. בספר ויואל משה מאמר שלש שבועות סי' קמג כתב שזה מצד שהמכונות משתנים כל יום ואם יצא מאשין בהיתר יעשו גם מאשין באיסור. וראה מה שביאר בזה באמרי יהודה סימן א. וכן מצינו ידיעה ע"ד השלילה ראה בכרם החסידות שם לגבי הרה"ק המהר"ש מבאבוב.

⁹⁴ הובא גם בשד"ח ח"ה אסיפת דינים מערכת חו"מ ע' 2365.

⁹⁵ מעניינים הם דבריו של ר' ברוך עפשטיין בעל התורה תמימה בספרו מקור ברוך ע' 1292 בביאור מושג זה: 'וקרוב לומר בטעמם בזה, משום דאם היו מפרשים שמונעים הדבר אך ורק מפני חדושו, לא הי' האיסור מתקבל בכל תוקפו, כי רבים היו מראים ומורים להם צד היתר לעצמם, בחשבם "כי אחרי שבהדבר עצמו ובעיקרו אין כל צד איסור, ורק מפני חדושו נאסר – כולי האי אין לנו להחמיר עליו", וכה הי' אפשר שיצאו כמה סילופים ומוקשים ומכשולים בתוצאת פסקים והלכות כאלה, ולא כן אם פסק ההלכה יבוא בקצרה וסתום בטעמו ובבאורו ובסבתו – אז אין חקר ואין הרהור, אין סברא ואין השערה, וההלכה

וכ"כ הרה"ק בעל האבני נזר בשו"ת או"ח סי' שעב "בדבר המאשין מצות כו' נכונים מאד דברי הגאון מקוטנא זצלה"ה כי מאחר שהגאונים שלפנינו אסרו והרעישו מאד על המתירין יהי' מאיזה טעם שיהי' כו' מי הוא אשר ישיג גבול אשר גבלו ראשונים כמלאכי השרת ולא יירא מהכוות בגחלתם כו' על כן אם יוכל לבטל מנהג הרע הזה לגמרי מה טוב אך גם אם אי אפשרי על כל פנים ידרוש ברבים כי איש אשר יראת ד' נגע בלבו ילך בדרך שדרכו אבותינו וכל איש יאפה מצות לעצמו וישמח במצוה הבאה לידו ובטח זכות זו יעמוד להם ביום הכסא כמבואר בזהר הקדוש כי עיקר הדין בראש השנה למאן דלא שקיל מיכלא דאסותא, והי' בזה שלו'. הק' אברהם.

וגם בזה מצינו רבים מהפוסקים בדורות האחרונים שהזכירו "טעם" זה לאיסור.

הרה"ק בעל מנחת אליעזר בדרכי חיים ושולם בסופו במכתב לאדמו"ר ר' דוד צבי שלמה מלעלוב: "לתשו' יקרתם ע"ד המאשין מצות אשר חדשים מקרוב באו והביאו את המכונה גם לירושלים עיה"ק. הנה להאריך בדבר זה בטעמים ונימוקים לא אעבור על דעת רבי אדמו"ר רבשכבה"ג מצאנו ז"ע בדברי חיים האוסר בזה ולא ל טעם הדבר ואדרבא ל שם שבזה יותר טוב שלא לגלות הטעם רק לכתוב בקצרה הפסק הלכה. ומי יבוא אחר המלך. ומאן מלכי רבנן גאוני עולם וצדיקים שרי התורה זצ"ל אשר אסרו כולם אלו המכונות מהמצות כנדפס בתשובותיהם בס' מודעא לבית ישראל וכו' וכו' וכל מי שיראת ה' נוגע בלבבו בודאי נזהר מהם מאז ועד עתה .. והחדש אסור מה"ת נגד רבותינו הק' הגאונים נוחי נפש מ"כ שמה בהר ה' ז"ע והגאון ראב"ד בעל אמרי בינה זצ"ל כבר אסרם בימיו. ובימינו אלה כבר הורה זקן הדור הגאון שר התורה וצי"ס"ע הרב מסאכטשוב שליט"א .. והנני מצטרף אתו לאיסורא ויכריזו ויפרסמו הדברים .. וישראל קדושים הם ובוודאי יזהרו לנפשם מלהכנס בפירצה זו חלילה וה' יצילנו מכל משהו מחמצת .. דברי הכותב בכח התורה שניתנה מסיני.

ובמכתב נוסף כותב: בדבר ספרו וכו' שחיבר בענין המכונות שנעשו שם לאפיית המצות, יישר חילו במה שעומד ומזהיר בפרצה זו, האמת אגיד כי לא אוכל להכניס א"ע בפרטות בדיני המכונות, גם אם נעשה בכל אופן היותר מועיל לא אוכל להסכים עלי' לעבור על דעת רבותי הגאונים הקדושים כי מתלמידי אדמו"ר הגאון הקדוש רבשכבה"ג מצאנו [בעל דברי חיים] ז"ע אני, ומימיו אנו שותים, והוא אסר את המאשין מצות לגמרי בכל אופן שיהי'.

וכ"כ הרמ"נ ירושלמסקי כמ"פ בתשובותיו וכפי שיובא לקמן באריכות. וכ"כ בדברי יחזקאל שרגא שם⁹⁶: "שהצדיקים הקדושים שאסרו אז אפי' במאשין שעל ידי אדם

מתקבלת לתומה בכל תומתה'. ובהערה א) הוסיף לתת מקור לדבר מהש"ס: וסייעתא להשערתי וסברתי בזה נראה כמעט מפורש בתלמוד, במס' ע"ז (ל"ה א') שבא שם הענין בלשון זו: כי גזרו גזירתא במערבא לא מגלו טעמא, דלמא איכא אינש דלא סבירא לי' ואתא לזלולי בה, אבל השתא דלא מגלו טעמא דמילתא, בדלו מינה הכל, דסברי: קמו רבנן במילתא, ואנן הוא דלא בקיאינן, עכ"ל. והנה זה כמו מפורש ומכוון לדברי בזה. ובהמשך שם מספר: ואזכור כי בהיותי זה כשלישים שנה בעיר מלוכה ווינא, והכרתי שם את הרב הגדול, זקן מופלג, רבי זלמן שפיטצער, רב לעדת החרדים שם, והוא מתלמידיו ומשפחתו של הגאון בעל "חתם סופר", שמעתי ממנו בהמשך הדברים, שהוא יודע ענינם של "הטעמים הכמוסים" שזכר רבי חיים צאנו בספרו הנזכר, והם מפני "חדשות בדת", והיו יראים אז לפתוח פתח חדש בדת ובמנהג אפילו כחודו של מחט, יען כי היו בטוחים, שסוף סוף יתרחב הפתח כפתחו של אולם. ועיי"ש עוד בארוכה. ומה שמציין כמקור לדברי חיים את הגמ' 'בע"ז מצאתי ג"כ שכ"כ בקונטרס ר' יוסף מסעראצק אות כב ועיי"ש בהרחבה. ועיי"ש ג"כ באות ל. וכ"כ בשו"ת המהר"ש ענגיל שם. וראה גם בכרם החסידות שם ע' קז הערה 43 בסופה.

⁹⁶ וראה גם בספרו שם בקונטרס אחרי הרעש בהקדמה א. ושם בע' צב אות כו.

מפני שראו ברוח הקודש גודל ההירוס בדת שנגרם ע"י ההתחדשיות וידעו שאסור גם במאשין שע"י בני אדם ולא רצו לגלות הטעם וכמו שאכתוב לקמן ועכשיו אנו רואים שאעפ"י שהטעמים הכמוסים הנ"ל הם עדיין כמוסים ונסתרים מענינו ועלינו לשמוע להגאונים הקדושים הנ"ל ולאסור המצות שע"י המאשין בלי ידיעת הטעמים ..".

וכן מצינו בדברי כ"ק אדמו"ר הרש"ב שהחזיק דברי האוסרים מטעם הכמוס כפי שיובא לקמן בפרק ח.

דוגמא לדבר זה: לגבי י"ש שנעשה בכשרות לפסח, הנה סיפר הרב חמ"א פרלוב בעל מח"ס גט למעשה⁹⁷: שמעתי בליובאוויטש שאמר [הצמח צדק] שהגאון ר' עקיבא איגר ז"ל אוסר זה מטעם הכמוס⁹⁸, הנה אם היה אומר בזה איזה טעם עפ"י תורה היינו יכולים לעיין בדבריו (בזה הלשון שמעתי: וואלטען מיר קענען אריבער גיין), אבל כיון שאוסר מטעם הכמוס ואינו אומר טעם גלוי, קענען מיר ניט אריבער גיין. ועד"ז בנידון שלנו כיון נאסר מטעם כמוס לית בן למישרי.

מצות עגולות

ראיתי להעיר כאן דבכלל היחס לטענות האוסרים הוא בהרבה מקומות באופן של זילזול, וכביכול טעו בדברים שאף בר דעת אינו טועה בהם. וכמה וכמה⁹⁹ כשסידרו את דברי האוסרים והמתירים זה מול זה, סיגנו באופן דהאוסרים אסרו מטעם מסויים אך זה ליתא שהרי כבר כתבו המתירים לשלול טעם זה. ומכיון שהנחה זו שגויה מעיקרה, וכמו שהארכתי לעיל בכמה טעמים וראינו שהחזיקו בהם בתוקף האוסרים, ע"כ אכתוב כאן עוד טעם אחד עכ"פ [אף שאינו נוגע כ"כ לנידון שלנו] שזלזלו בו המתירים ונחזה אי יש בו ממש, וכדלקמן:

הנה אחד הטיעונים בויכוח אודות המצות מכונה ה' עקב כך שיצאו מצות מרובעות וכתבו האוסרים שהמצות צריכות להיות עגולות בדוקא עכ"פ לכתחילה, והמתירים דחו טענה זו מכל וכל, כגון הגר"ש בקונטרס ביטול מודעא בתחילתו כותב בלעג: "וגם מאד יפלא על מה השמיט טעם המשובח והמפאר אשר הוא נפלא מאד .. וז"ל וגם כל מנהג ישראל תורה הוא ומעולם המצות עגולים ולא מרובעים וכן לחמים של שבת ל"מ מרובעים (ובגליון כתב. וז"ל. וכפי הנראה נצמח מנהג שלנו לעשות עגולים כי כמדומה לנו שלחמים של א"י עושים אותם מרובעים וק"ל ובחוקתיהם לא תלכו) (ויפה השיב הרב הגדול מ' אברהם יענר מקראקא נ"י במכתבו מ"ד טבת דנא כי בעיר הגדולה לאלקים אזמיר. בארץ תוגרמה כולם עושי' שם מצות מרובעות. גם בח"י ס' תצ"ד ס"ק ט' בשם הכלבו שנהגו לעשות בשבועות לחם ארוך עם ארבע ראשים ונראה שהוא זכר לשתי הלחם כו') ועתה יהיו נעשים המצות מרובעים כי עגולים אי אפשר מכח הפרורין כאשר כתב רמ"מ רק שיהי' מרובעים וזה לצחוק

⁹⁷ לקוטי סיפורים ע' צב.

⁹⁸ בכתרו שפרסם בכ' כסלו תקצ"ו נדפס בספר מכתבי רבי עקיבא איגר אה"ק תשכ"ט סי' ק: "ונוסף על כל זאת, אי גם יהיבנא להו כי כן הוא שנעשה משק זה באמת בלי שום תערובת חמץ , עוד רחוק בעיני ורוחי זרה למשתי אותו בימי דפסחא מטעם הכמוס עמדי וצפון בקרבי, העת לא עת לגלותו כיום".

⁹⁹ וכן הוא במאמרו של הרב הנדל שבקובץ הברכה שם.

והיתול לשנות מנהג ישראל ולכך האשכנזים יעשו מה שלבם חפץ כדרכם. כו' עכ"ל הנחמד".

וכן כתב נגד טעם זה הרה"ג ר' חיים דוב רבה של הארקי: "שמעתי כי שמו בפי להקת ההמון (כי ביניהם יזרח אור תבונתם) לאמר, כי "עוגות מצות" כתיב, ועוגה היא עגולה, והמצות האלו הן מרובעות – אמרתי שיחת ילדים היא, ואין קץ לדברי רוח, ואינו כדאי להשיב על דברי שטות כאלו ולבלות זמן – אתפלא איך לא שמו לבם על הדין המפורש שמקורו הוא מהירושלמי סוף פ"ה דתרומות, והוא – **כשם שאסור להתיר את האסור כך אסור לאסור את המותר והגם כי בירושלמי שם קאי לענין לטמא את הטהור, מ"מ רבינו הב"י בטור יו"ד סי' קט"ו בשם ר"ת כתב דאמרין בירושלמי כשם כו' כך אסור לאסור המותר. וכך פסק הש"ך ביו"ד סי' רמ"ב בקיצור הוראת או"ה סעיף ט'. ועיין מנ"י כלל ע"ב סק"ב". ע"כ.**

אלא שלמרבית הפלא בשו"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד או"ח סימן קנ"ז האריך להוכיח שהמצות צריכות להיות עגולות.

ומעניין שדוקא הרב יוסף חיים קרא שהיה מראשי המתירים מתייחס בכבוד לטענה זו וכך כותב במכתבו שנזכר לעיל: 'ואחר המעשה הזה יש מנהגים חלוקים יש שמחתנים המצות בסכין בחתיכות ישרות ונעשו המצות מרובעות ולא עגולות אולי יש מקום ללון תלונה על מנהג זה, לאשר תמונת הכדוריי נעלה על תמונת ד' קצוות כידוע לבעלי הסודות, ואפשר דזו מן הטעמים הכמוסים שכסה הרב רמ"ז בכנפיו ולא גלה'.

ורעיון נפלא מצאתי בקונטרס ר' יוסף מסעראצק [נדפס יחד עם קונטרס חוקת הפסח שבשו"ת מנחת משה] סי' טו אות כה וז"ל: "והי' נראה טעם עיגולן על היות זכר לגאולה שהיא הקיבוץ בעיגול, ועיין ספר נצח ישראל (פ"א) ובכמה מקומות שם, ע"כ הם עגולות, אבל אין דנין לעיכוב מכח זה". ודפח"ח.

ובמכתב הגאון ר' ישראל יעקב יעבץ בעל שו"ת מהרי"ש להרב ירושלמסקי¹⁰⁰ כותב "כן גם על שינוי תמונתה יש לדון שעושין אותה מרובעת כנ"ל. אם כי אין למדין הלכה מן האגדות מ"מ לסניף לטעמים הנ"ל יש להוסיף ולומר כי מצה של פסח צריכה להיות עגולה ולא דמיא למצה של לחם הפנים והיא עפ"י המבואר כי מיכלא דמהימנותא היא שהיא נעשית מקמח – ומים טבעיים כמו שהם בלי תערובת ד"א .. ולכן גם בתמונת שטחה יש לדמותה לדבר טבעי ולא מלאכותי, וידועים דברי הח' וכן בחוש כי כל ענינים הטבעיים עגולים הם וכמ"ש העקרים בהקדמתו והסביר ע"ז טעם תמונת כורת הדבש". [ועלה בדעתי להמתיק דבריו עפ"י מ"ש חז"ל בירושלמי¹⁰¹ "אין מרובע מששת ימי בראשית", אלא שבאג"ק ח"ב ע' שלד-ה מאריך הרבי לדון בכלל זה והאם הוא מוסכם על הכל ושכנראה הבבלי חולק ע"ז ועיי"ש באריכות.

¹⁰⁰ מכת"י שבאוסף ירושלמסקי הנמצא במכון שוקן מספר 6051. ותודתי נתונה להם.

¹⁰¹ סוף מסכת מעשרות. נדרים פ"ג ה"ב. שבועות פ"ג ה"ח. תוספתא סוף מעשרות.

ובין הדברים כותב "ג. אין מרובע מוימ"ב בבריות, אבל יש מרובע באוכלין – כן היא מסקנת הירוש' מבריתא שם". וא"כ ליתא הוכחה מדרז"ל אלו¹⁰²].

שו"ר בשו"ת אבני חפץ סי' לד אות ד' שכתב: 'דאדרבה צורת העיגול חשובה, וכמ"ש בספר תולדות אדם צד מ"ד בשם ספר נחמד ונעים שתמונת העגולה יקרה היא בעיני ה', כמו כמו שאנו רואים, שהשמים ושמי השמים וכל כוכבי אור עשה אותם ה' בתבנית העגולה, וכן הארץ נעשתה בתמונה העגולה, וגם כל צאצאי' וכל מעשי בראשית כולם נבראו בתמונת העגולה או קרוב לה, ולא תמצא בכל הברואים ברי' אשר תמונתה מרובעת, כי רחוקה היא מאד מתמונת העגולה, אשר היא בתכלית השלימות וכל מעשי ה' המה בשלימות היותר אפשרי להם עיי"ש. והנה מה שכתב שגם הארץ היא בתבנית העגולה כ"כ התוס' ע"ז (מ"א ע"א) ד"ה ככדור, שהעולם עגול, כדאיתא בירושלמי שאלכסנדר מוקדון עלה למעלה עד שראה כל העולם ככדור ואת הים כקערה עיי"ש, וכן הוא ג"כ בזוהר ויקרא ד"י ע"א כל ישובא מתגלגלא בעיגולא ככדור, ועיין בספר תולדות אדם שם, שהביא סמוכין לדברי ספר הנ"ל מדברי הירושלמי שלהי מעשרות, אין מרובע מששת ימי בראשית, ובמק"א צדדתי דמפאת זה נוהגין גם לעשות המצות לפסח עגולות משום דצורת העיגול חשובה היא אצל המקום ביותר, שכן ברא הש"י השמש וכל צבא השמים בתבנית עגולה, לכן עושין גם המצות בצורה זו'.

ואסיים פסקא זו בשיחה של הרבי מש"פ תזריע פ' החודש תשי"ד נדפס בלקו"ש ח"א ע' 243-4 וחזר ונדפס בספר המנהגים שם הרבי מבקש: שהרבנים ואלו שיש להם השפעה ישלחו מצות, ודוקא עגולות ודוקא מצות מאפיית יד ודוקא מצה שמורה. ולגבי עגולות מציין בהערה ראה בא (יב, לט): עוגות מצות, והאריך בזה בשו"ת מהר"י אסאד חאו"ח סקנ"ז. וא"כ טעם זה קיבל נימוקים שונים והוא שריר וקיים ככל מנהגי ישראל על אף תמיהות המתירים¹⁰³.

¹⁰² אמנם בספר קשר תורה (ארענאוויץ) בתחילתו בללאת הקשר אות ג לאחרי שהביא את הירושלמי דבאוכלין יש מרובע כתב אבל מ"מ אנו רואים דרוב הם עגולים. וכן בשו"ת אבני חפץ בהמשך דבריו מכילתא שמוכח שיש מרובע בדומם וכו' ואעפ"כ כתב שהמצות יש ענין בעיגול מצד המעלה שבעיגול.

¹⁰³ ובמענה לשאלה האם אפשר להקל לילדים במצת מכונה ענה הרבי [תורת מנחם ח"ג ע' 7] בנוגע לשרויה או שאר הידורים יכולים להקל, אבל לא בנוגע למצות של מכונה, כי מצה ענינה אמונה (מיכלא דמהימנותא), וצריכים לעבוד על זה כבר מקטנות. בנוגע לענין האמונה שנעשית ע"י אכילת מצה מובא בחסידות שזהו ע"ד מארז"ל "אין התינוק יודע קרות אבא כו' עד שיטעום טעם דגן". ופשוט שאין הכוונה בזה למצות של מכונה! ע"כ. כלומר הגם שאנו מחמירים בשרויה משום חשש חמץ [ראה שו"ת אדמו"ר הזקן סי' 1] אך חומרא זו בטילה כלפי מצות מכונה שאינם בגדר מצות כלל מבחינה רוחנית! והדברים מבהילים.

פרק ד

סוג המכונות שנאסרו

והנה כעת נבוא לדון מהו סוג המכונות אותם אסרו האוסרים . ובכלל האם שייך לומר דיש מכונות אסורות ויש מותרות . והנה יש לי להקדים דבר חשוב דהנה זה ודאי שטיעון כזה אפשרי רק אם נוכיח שהאוסרים דיברו על מכונה מסויימת ולכן אסורה, וברי לנו שאם היו רואים את המכונות האחרות שבהם לא קיימים הבעיות שדיברו, היו מתירים.

וידוע שיש רבים מהאוסרים שלא טרחו כלל ללכת ולראות את מעשה המכונה, ולמרות זאת אסרוה, (ואכן היו מהמתירים שטענו עליהם על כך, ולמרות זאת נשארו האוסרים בדעתם ולא חששו ללכת לראות המכונה) ולכאורה נראה מכך שסברו דאין שום אופן להתיר וע "כ לא חיפשו לראות את המכונה . ולענ"ד נראה פשוט דב' דברים אלו אמת הם וכדלקמן:

חילוק באם פסק כח אדם או לאו

דהנה יש שרצו לומר¹⁰⁴ דהרב שלמה קלוגער וסיעתו דיברו רק בסוג מכונה כזו שגם לאחר שהאדם מסבב את הגלגל ממשיך הגלגל להסתובב לבד אך אם האדם מסובבו בתמידיות הוי הכל כחו ממש ויועיל כוונת המסובב גם לענין הלשמה, והביאו מקור לדבריהם ממ"ש בשו"ת תירוש ויצהר סי' קפח: 'אכן מה ששאל כ"ת לענין הוואלצען במקום וואלגרהעלצר בזאת נוהגים היתר בעירנו, אף מהדרין. ובשנת תרע"ה מפני סיבת המלחמה הגדולה ר"ל, נשארתי אז שנה שלימה בקרלסבאד והיו שם פלטים ממדינת גאליציה ערך חמישים אלפים מאחב"י. וביניהם ערך ששים רבנים ורביים – נכדי צאנז, בעלז, וראפשיץ ועוד .. והקמנו שלשה בתי אופים גדולים לאפיית מצות, והיה ג"כ באופן הוואלקין, שאחר שנעשה הטייגיל לא היה וואלגרהעלצער רק ניתן בין הוואלקעס ויצאה המצה בצד השני בין הוואלקעס, והמצות נאכלו בבית הרבנים ורביים בלי שום ערעור וחשש ח"ו'.

אך לעניות דעתי, הנה במחילת כבוד תורתו יש לעיין בדברי תשובה זו מכמה פנים : א. הרי זה הי' בעת מלחמה בזמן שהי' מחסור והרי ג"כ כ"ק אדמו"ר הרש"ב שהתנגד לעשיית טליתות ע"י מכונה בעת המלחמה התיר זאת¹⁰⁵ ? ואולי זה ע"ד מה שהובא לעיל מבנו של החתם סופר שאף שהוא היה מהאוסרים מצות מכונה, אך מחמת צורך גדול התיר זה . וראה גם בדברי ה"שדי חמד" שיובאו לקמן " גם החכמים שהתירו לאחרים מפני הלחץ והדחק להספיק מצה לעם רב מ "מ לא עשו מעשה בעצמם והיו מחמירים על עצמם כי רק בקושי התירו " , ב. ועוד והוא העיקר הנה מדברי תשובה זו נראה ש סובר ש כל האיסור של האוסרים מראש לא הי' על הוואלקעס [וצריך בירור לשיטתו מה בדיוק כן אסרו] ולכן מוכיח שרבני צאנז וכו' השתמשו בזה והוא בכלל לא נכנס לדיון האם האדם מסובב תמיד או שמתחיל לסובב ולאחמ"כ ממשיך להסתובב לבד – ואדרבה מלשונו יש לדייק שזה נעשה ממילא שהרי הלשון שם 'רק ניתן בין הוואלקעס ויצאה המצה בצד השני' נראה שזה

¹⁰⁴ ראה בכרם החסידות שם ע' קח הערה 49. וחזר והשתמש בטיעון זה הרב הנדל בקובץ הברכה שם.

¹⁰⁵ כמו שיובא לקמן.

בדרך ממילא ע"י המכונה ולא ע"י אדם . והרי זה לא יעלה על דעת אף אחד לומר שהאוסרים התירו בכזה אופן¹⁰⁶ כך שדברי תשובה זו צריכים אצלי תלמוד.

אלא דאם יש להביא כן סימוכין להבנה זו הוא ממ "ש בכרם החסידות"¹⁰⁷ אודות הרה"ק מהר"ש מבאבוב נכד הדברי חיים שהתיר דבר כעין זה וטען שידוע שלא על כזה דבר דיבר הדברי חיים , והנה אף שאין אנו מוכרחים לקבל שמועה זו , הנה עוד זאת הרי הוא כותב שם שהרה"ק הנ"ל ובני עדתו בכל אופן לא השתמשו בזה.

האוסרים הכירו את המכונה ואסרו גם כשתמיד הוא בכוח האדם

וכעת אפרוש את השמלה ואוכיח:

א. דהאוסרים והמתירים שתיהם ידעו ודיברו על אותו מכונה דחלקם ראו בפועל וחלקם נודע להם ע"י כתבי המתירים וכיו"ב וידעו שהיא מסתובבת בתמידות ע"י בנ"א.

ב. יש עדויות דהמתירים חלקם חזרו בהם ובתוכם הגרי "ש נאטאהנזאן, והוא הרי ודאי ראה את המכונה וידע שהיא כחו ממש ואעפ"כ חזר בו [אף שאין הוכחה מאיזה טעם חזר בו אבל כיון שאין ידוע אז כנ"ל בכל אופן אי אפשר להתיר].

ג. הרבה אסרו מטעם גזירה שאם נתיר מכונה המותרת יתירו בסוף מכונה האסורה וא"כ לשיטות אלו ודאי אין מקום להתיר כל סוג של מכונה.

ד. ועוד והוא העיקר דטיעון זה שכעת יש מכונות טובות יותר שליתא בהן כל חשש גם לדעת האוסרים נטען שוב ושוב ע"י רבנים חשובים ואעפ"כ האוסרים עמדו על משמרתם לאסור וא"כ לקחו מאתנו כל יכולת להתיר. וכדלקמן:

1. בקונטרס ביטול מודעא עמוד ח כתב הרב זאב וואלף מו "ץ בלבוב שהיה אחד המתירים מבית דינו של הגרי "ש ומתוך כך יודע לנו ברור שאת זה אסרו האוסרים: הן עתה נעשה עריכה ע"י גלגל עב המתגלגל על העיסה ע"י אדם ולא סר כח האדם מתחילה ועד סוף. ועיין שם בהמשך מכתבו. וטענה זו של המתירים כנגד האוסרים נכתבה בקונטרס ביטול מודעא והופצה בריש גלי ואעפ"כ אפילו אחד מהאוסרים לא חזר בו משום כך.
2. והדברים גם מוכחים מדברי הגאון ר' יוסף שאול נתנזון בקונטרס ביטול מודעא שהובאו לעיל "והלא הרבה בני אדם בעלי כח מגלגלין בהגלגל עד שנערך ע"י מצה גדולה וכי יגרע זה ממה שמגלגלין בוואלגער האלץ של

¹⁰⁶ ולהעיר ג"כ משו"ת אהל אברהם סימן מב שדן שם האם יש מקום לאסור בגלגל אחד וכח אחד אטו כח שני , ועכ"פ יתכן זה למ"ד דהשמירה במצות היא דאורייתא, אך זה פשיטא ליה דבכח כחו ודאי צריך ליוזר כמ"ש שם בסיום התשובה.

¹⁰⁷ ע' קח. והנה שם מעיד בעצמו שבמכונה זו קיימים הטעמים שהובאו לעיל רק שלשיטתו טעמים אלו נדחו מהלכה עיי "ש באריכות אך כבר כתבתי באריכות דאין בדבריו ממש שהרי רבים חשו וקיבלו טעמים אלו הלכה למעשה . ודבריו שם תמוהים ומוזרים דהוא חילק את טעמי האוסרים לשתיים טעמים שהחליט שנשארו הלכה למעשה וטעמים שהחליט שנדחו מהלכה והביא את טעמי הדוחים. וכל הקורא שם משתומם דהרי באותה מידה יכל להביא את דחיות המתירים גם על הטעמים שהחליט שנשארו הלכה למעשה . ומניין לו ששמועה זו נאה וזו אינה נאה ואין זה אלא דברי נביאות לחלק וכפי שהארכתי בפנים שהאוסרים עמדו על משמרתם ואחזו כל הטעמים [ורק שיש לדון על טעמים שאינם שייכים במציאות וק"ל].

עץ. וכי הוואלגער האלץ של עץ יש לו יותר דעת מועלגער מתכות וכל השומע יצחק לו על חלומותו ודבריו.

הרי שהדין ודברים אז היה על מכונה שהיא ממש כהמערך מעץ, ולכן מקשה שמה חילוק יש בין שניהם. ומכונה זו אסורה האוסרים. 3. בספר שנות דור ודור להר' ראובן דוב דסלר בעמוד תסב ואילך נדפסו מכתבים הנוגעים למחלוקת זו, ושם נדפס מכתבו של הרב יוסף חיים קרא אב"ד פארדאן¹⁰⁸ [שהתייצב לימין הגרי "ש נאנטזון"], להרה"ק בעל חידושי הרי"ם מגור מתאריך יום א' כ"ו טבת שנת 'הברכה והשלום' [תרי"ט] בו מנסה לשכנע אותו לחזור בו מאיסורו ומתאר לו כיצד היא המכונה ושם כותב "הטעם הא' שכתב הרב מהורש"ק דעשיית המצה ע"י כלי דומה לעשיית מצות ע' "י חש"ו שאינו יוצא בהם ידי חובת מצה, וגזרין שאר מצות אטו מצת מצוה, ישפוט נא כבוד גאונו שפוט אם לא דבר זה מביא לידי גיחוך לפ"ז אסור לגלול ע' "י גלילי העץ כי אם ביד עצמו ולא לנקוב הנקבים בגלגלי ברזל כ"א בצפרנים הלא יש כאן כונת המתחיל בהלישה וכוונת גומר הלישה וכוונת המעריך העומד על המאשין והוא מוליך ומביא הבצק על האופנים כאמור לעיל וגם כוונת מניע הגלגל, ואם אמנם רמ"ז חשב מעשה האיש ופקודתו זה ללא כלום ואמר כי בא רק מכח כח וכח כח, זה לשונו במכתבו נוראות נפלאותי על רב גדול כמוהו איך חשב כזאת ואיך נעלם ממנו, או העלים עיניו, דגבי רציחה לענין שיתחייב קטלא ודאי בעי כונה, דהא אפילו נתכוין להכותו על מתניו והכהו על לבו כו' פטור כמבואר במתניתין דסנהדרין פ"ט, ואנן קיי"ל כר"ש דאפילו נתכוון להרוג את זה והרג את פטור, ואפילו הכי אי קבע סכין בגלגל והוא עצמו הניע הגלגל כחו והרגו בסכין זה ודאי חייב, כדאיתא בש"ס שם דאפילו שקיל עלי' בדקא דמיא באופן שלא יגע בו כלל לא ביד ולא בכלי קטלא חייב, והוא מימרא דרב פפא בסנהדרין ע"ו, .. והא ודאי כח ראשון הוא דהא המניע אינו פוסק מלסבב הגלגל אף רגע אחד.¹⁰⁹

הרי מצינו דברים מפורשים ע' "י אחד מהמתירים והוא מפרט במכתב לחידושי הרי"ם שהיה אחד מהאוסרים ומתאר שהמכונה הזו חייבת תמיד אדם שיסובב אותה, ולא מצאנו שהגאון בעל חידושי הרי"ם חזר בו בעקבות כך.

4. אמנם חלק גדול מהאוסרים המכונה עליה דנו גדולי ישראל לא ראוה ואף לא רצו לראותה. אך חלקם הסתמך על הרה"ג ר' מרדכי זאב איטנגא שאמנם בתחילה לא ראה את המכונה¹¹⁰, אך אחר כך העיד שראה את המכונה וכתב באריכות לאוסרה. והוא הרי הי' תושב לבוב וראה את

¹⁰⁸ מחבר הספרים: מנחת שבת, טבח והכן, יורה ומלקוש, קול אומר קרא, ועוד.

¹⁰⁹ וכן שם לפני כן כשתיאר את המכונה כתב " .. ועל ירך השלחן קבוע גלגל אחד אשר יסבב בלכתו ויניע האופנים האלה במרוצתם ואיש גבור נוהג בו .. ותרוץ הגלגל ע"י האיש המסבבו ביד וינשאו האופנים ". ובהמשך המכתב כותב " והכא צריך אדם גדול בריא בכח לסבב בגלגל וכן צריך שיהי' אומן בר דעת העומד על המאשין ומתעסק בבצק ובלעדי אנשי חיל אלה תנוח המאשין כאשר ינוחו הגלגלים בין תנור וכיריים".

¹¹⁰ בקונטרס ביטול מודעא בהקדמה כותב גיסו הגרי "ש נאנטזון": 'ויש אשר קוראים והולכים לפי תומם וסמכו על עדות שקר שכתב רמ"ז שראה בעיניו מה שלא ראה. ובתוך מכתבו כותב ואף אם לא רצה לשאול היה לו עכ"פ ללכת ולראות את המאשין ולא לסמוך על משענת קנה רצון שהגידו לו .. ורמ"ז לא הי' ולא ראה וכל אנשי עירנו יעידו על זאת'. ובמכתב הרב יוסף חיים קרא להחידושי הרי"ם שם כותב: אך באמונתו נשען על כל דברי הגאון רמ"ז איטנגא ואם כי חלילה ממני לפגוע בכבודו ולהכחיש עדותו, אבל מתוך ריסי עיני כבודו ניכר שגם הוא לא ראה אלא בהשקפה עפה ואולי אש הקנאה חמת גבר נגד המתיר הרב הגאון אב"ד דק"ק לבוב בערה בו, ע"כ דיבר שקר ואני משתמש בדבריו עצמו כך הוא דרכו של יצה"ר כי איך יערב לבו .. ועיי"ש בהמשך דבריו.

והנה חזקה עלינו עדותו של הרב איטנגא במכתבו שראה את המכונה, ועכ"פ מוכח עד כמה עדותו היתה מכריעה ולכן ניסו המתירים לשוותו לטועה.

המכונה של הגרי"ש נאטנזאן שכנ"ל היא פועלת כל הזמן ע"י בני אדם שמסובבים בתמידות. ואעפ"כ כתב באריכות לאסרה מטעם כח כחו.

5. וראה גם לקמן פרק ה את אופן תיאור המכונה שתיארו לרב ירושלמסקי שהוא ממש כהמכונות החדשות שהכל ממש מכוח ישיר של האדם, ואעפ"כ כתב "מ"מ גם בזה לא נסתלקו כל החששות שחששו גדולי הדור כידוע, שכל עניני המאשינען מתחדשים בכל עת וע"י איזה תחבולה קלה וחדשה תוכל להצליח מעשה היצר ותחבולותיו להכשיל חלילה את הרבים בשאור שבעיסה, וגם ע"ז ימלצו לחיך כל חרד לדבר ה' דברי רבינו משה ספרא רבא: החדש אסור מן התורה בכל מקום. ובאמת יש לי ת"ל לבאר בארוכה כל החששות שיש בענין זה..."

6. והדברים מפורשים גם בספר מעדני שמואל [הערות על קיצור שו"ע הלכות פסח]¹¹¹: 'והנה למעשה הגם שבמדינותינו כבר נתפשט בהרבה עיירות לרדד המצות ע"י הוואלצין שבמאשינען ע"י גלגל המתגלגל בתמידות ע"י בנ"א מישראל גדולים ובני דעה המגלגלים בתמידות כד"ת ואין כח ב"ד יפה במדינתנו למחות בזה יען שיש להם רבים וכן שלימים מגדולי הדור המתירים את אפיית המצות ע"י המאשינען הנ"ל (ועיין מג"א סימן תנ"ו סוסק"ו ודו"ק), אך עכ"פ כל בעל נפש שמרגיש בנפשו שיוכל לאפות המצות שלא ע"י המאשינען ושיהיה הכל בהשגחה וזריזות יתירה כדין תורה בודאי ראוי ונכון להחמיר בזה כדי לצאת ידי דעת כל הגדולים הנ"ל המחמירין.. וכל זה הוא רק במאשינען הנהוגים במדינתנו שרק הרידוד הוא ע"י הוואלצין (המתגלגלים ע"י בני אדם גדולים), אבל המאשינען הנהוגים להתחדש באיזה תחבולות חדשות אסור לאפות על ידיהם כי אם בהשגחת המורה הוראה שבעיר שיראה וישגיח אם אין בהם ח"ו שום חשש חימוץ ואי אפשר ליתן כלל בזה להיתר. ע"כ. וא"כ בדבריו מפורש שהאוסרים אסרו אפילו הרידוד בהוואלצין הגם שאדם מסובבם בתמידות¹¹².

הרי לנו ברור שלמרות שידעו האוסרים אודות המכונה¹¹³, וידעו שתמיד יש אדם המסובב הגלגל אסרוהו, וכן לא חזר אף אחד מהאוסרים להתיר בעקבות בירור אופן המכונה ע"י המתירים. הלא דבר הוא!

¹¹¹ סימן קי אות כד בסופו, הוזכר בתירוש ויצהר הנ"ל. וראה גם בדברי יחזקאל שרגא ע"י. ובדבר מבהיל ראיתי בספר דברי יחזקאל שרגא ע"י ז' שמביא מכתב מהגה"ק אדמו"ר מסטראפקוב בעמח"ס דברי שלום שבהגהותיו על הספר מעדני שמואל – שמביא שם את כל השיטות כולל המתירים וכו' כתב ע"ז "כל מה שכתב בהיתר המאשין חלילה לשמוע לו כמו שכתב אא"ז הרב אדמו"ר הקדוש הגאון שהוא חמץ גמור וכן אאמו"ר זצ"ל אסר ללוש על מאשין וכן שמעתי כעת מכמה תלמידי חכמים שהוא חמץ גמור עכ"ל"ק ומשך קו על ששה עמודים במעדני שמואל מן דף נ' ע"א עד דף נ"ב ע"ב עד סוף אות קטן כ"ד ע"ש. והדברים מדברים בעד עצמם, ופשיטא שהוא בודאי לא קיבל את ההיתר שהאדם כל הזמן מסובב כמבואר במעדני שמואל בפנים.

¹¹² ולהעיר ג"כ משו"ת אבן יקרה מהדורה תליתאה סימן קלז בסופו, ובשו"ת מהרש"ם מבראען ח"ב סי' ט"ז בסופו ולא הבאתי את דבריהם כיון שבלשונם אכתי יכול המתעקש לומר דאין הוכחה, עיי"ש בדבריהם.

¹¹³ ובשדי חמד אסיפת דינים חמץ ומצה דף א' קפג ע"ב כתב ולאחרונה בא הרב הגאון מהור"ד מייזליש אבד"ק ווארשא ואומר היותי בוויין זה מספר שנים ונדרשתי לחוות דעתי על אותו המאשין שנתחדש שמה וכאשר התבוננתי על תוארו ומעשיהו אסרתיו אז בצירוף הגאבד"ק דשם וישמעו בקולינו. עיי"ש.

יש מהמתירים שחזרו בהם

ועוד ראיתי להעיר בזה דהנה בספר תולדות שלמה לנכדו של הרש "ק ע' קי [הביאו בשו"ת בית יחזקאל סימן מא] כותב: גם נודע בבירור כי גם הגאון מופת הדור מוהרי "ש הנ "ל זצ"ל הוא ותלמידיו אינם אוכלים מהמצות האפויים על המאשין ונתקיים בו לא יאונה לצדיק כל און . וכן אמר לתלמידו אב"ד סערעט שיזהר מאד מלאפות על המכונה כי נתחרט על היתרו.

וכן כתב בשו"ת מאור יהושע (להרב יהושע פריינד) סימן י [בתשובה שנכתב בשנת תפר"ח]: 'והגאון בעל המחבר שואל ומשיב זצוקללה "ה אמר קודם פטירתו לתלמידו וקרובו שהיה אבד "ק סערעט שיזהר מאוד מלאפות על המאשין כי נתחרט על מה שהתיר'.

והנה הוא הרי ראה שהמכונה פועלת כל הזמן ע"י כח ראשון דהאדם ואעפ"כ לפי עדות זו חשש לאוכלה וא "כ פשיטא שיש מקום גם לשיטת המתירים להחמיר אף בכגון דא.

ועד"ז כתב בשדי חמד [מערכת חמץ ומצה סי' יג אות ב] (הובא במעדני שמואל שם): 'ולפי הנשמע הרי גם החכמים שהתירו לאחרים מפני הלחץ והדחק להספיק מצה לעם רב מ"מ לא עשו מעשה בעצמם והיו מחמירים על עצמם כי רק בקושי התירו , ומה שבכמה מקומות הקילו ועשו מעשה ע "פ דעת איזה חכמים שהתירו אין מזה הכרח שהוא היתר פשוט כי כן הוא דרך ההמון בכל כיוצא בזה למינקט כללא בידיהו בכל פלוגתא דרבנן הלכה כדברי המיקל וספיקא דרבנן לקולא. ולכן בכל מקום שכח בית דין יפה להיות דבריהם ומעשיהם נשמעים הרי חובה מוטלת עליהם להסיר המכשלה ולשמור ולעשות ככל חוקת הפסח בלתי שום חשש איסור משהו כלל'.

ויש לציין שבקונטרס ביטול מודעא במכתב בעל התפארת ישראל מעיד שלעצמו החמיר וז"ל שם: והן אמת שאני מחמיר לעצמי.

פרק ה

אין לחלק בין סוגי המכונות

עוד יש להוסיף דהנה בכמה מהפוסקים שדנו במצות מכונה כתבו דגם אם נאמר שיש מכונות שאין בהם כל בעיה, אך מכיון שודאי שישנם מכונות שהם אסורות על כן יש לגזור להשתמש במותרות בגלל האסורות.

ולפי"ז פשיטא דיש לאסור במכונה אף אם נאמר דכשאדם מסובב כל הזמן הוי כחו ממש וכדלקמן:

דבשו"ת בר ליוואי סי' יט כתב שאין להתיר אפי' בגלגל בידי אדם דלמא יבואו להתיר בגלגל שאינו בידי אדם.

ובשו"ת משנה שכיר סי' קז הביא מקור לדבריו מהשמלה חדשה סי' ז סק"ב גבי שחיטה בגלגל שהגם שמותר אך היינו רק בדיעבד ולא לכתחילה, דגזרינן אטו גלגל הבא שלא בכח אדם, ועוד הביא מספר מחזה אברהם להרב אברהם שטיינבערג מבראדי סי' קלו דחמץ שהוא מסור לכל גזרו ואם השמ"ח גזר בשחיטה שרוב מצויין אצל שחיטה עאכו"כ במצה המסורה לכל. וע"כ מכריע לקבל את גזירתו של הבר ליוואי.

ועוד מבאר שם במשנה שכיר דמה שבדורו של הרב שלמה קלוגער לא כולם קבלו גזירה זו וחלקו עליו הוא כיון שאז דובר רק במכונות שהי' בהם מעשה ידי אדם אך כעת שיש מאפיות שאין בהם ידי אדם גם המתירים יודו שצריכים לגזור, ודפח"ח.

ועד"ז כתב בשו"ת מהרש"ם ח"ד סי' קכט לגבי מצות מצוה. וז"ל 'ואם מותר לאפות עכ"פ המצות לשאר ימי הפסח אם יש לגזור שמא ישתמשו בהם על ב' לילות ש"ם הגם שאחז"ל בירושלמי ... דאין מחדשין על הגזירה ואין מוסיפין על הגזירה וגם יש לצדד דמשום קיום מ"ע אין לגזור .. אבל מ"מ בנ"ד א"צ לזה דגבי דבר הנמסר לרבים יש לגזור ביותר .. לכן אין להתיר ד"ז'.

וכן בשו"ת אהל אברהם סימן מב דן שם האם יש מקום לאסור בגלגל אחד וכח אחד אטו כח שני, והמובן מדבריו דכן הוא למ"ד דהשמירה במצות היא דאורייתא. וכבר הובא לעיל בפרק ב' בתחילתו שלשיטת רבינו בשו"ע ועוד הרבה פוסקים השמירה היא דאורייתא!

וכ"ז מתאים למ"ש הדברי יואל שהובא לעיל בפ"ג לגבי טעם הכמוס של הדברי חיים.

ובאמת שכך מצאנו [אלא שלא בדרך גזירה] במכתב מכ"ק אדמו"ר הרש"ב להרי"מ מפאלטאווא שכפי הנראה רצה להתיר מצות מכונה, וז"ל '..בדבר המאשין, הנה בעצם הדבר כבר מבו' הרבה בשד"ח. אמנם מה אומר לו, אם ח"ו כבודו יתיר מאשין, בלתי ספק אשר יתהוו מאשין ברוב עיירות מפלכים שלהם על סמך זה. וגם זאת בלתי ספק, אשר המאשין בלי השגחה היא גרועה הרבה יותר מהפאדראדין, כי עמל העיסה הוא הרבה יותר באין ערוך וממילא נוגע ביותר השהייה. ואם כבודו במקומו ישגיח היטיב על כל פרט (גם זה א"א להחליט כ"כ, כי הרי לא יהי' בעצמו כ"א ע"י

שלוחים כו'. וביותר, כי כל דבר נחלש מזמן לזמן, ואם בראשית הזמן יסכימו ויתנו לו מהקהל כל מה שידרוש בהנוגע להשגחה, במשך הזמן ימאנו כו'), אבל יהיו מקומות אשר לא ישגיחו, וזה גרוע מאד. וגם לא בכל המקומות המאשין הן של הקהל כ"א של יחידים, והקלים שבהם מביטים בשלהם, ויפסידו יותר בהנוגע אל הכשרות מהאופים הקלים. והלא יותר טוב לעשות תנורים ופאדראדין של קהל (כי טענות האופים אחת היא). וכבודו יעמ[י]ד משגיחים טובים וכמה שיהי' התיקון בזה, עכ"פ לא יהי' קלקול ח"ו'.

האם המכונות השתפרו

עוד זאת הנה טענה זו כאילו כעת מדובר במכונה טובה יותר שאין בה שום חסרון ועליה בודאי לא דברו האוסרים, חזרה ונשנתה בית המדרש כו' כ"פ פעמים וכל פעם האוסרים דחוו בשתי ידיים. ומכיון שזה יסוד גדול ע"כ אאריך קצת בזה וכדלקמן:

הנה במכתבו של הרב חיים שמעון דוב זיוואו רבה של הארקי (מחבר שבעים תמרים ועוד) שנדפס בקובץ המועדים מוריה פסח ח' ב' ע' תקצ"ט ואילך כתב: "הלא שתי תשובות בדבר: חדא נוכל לאמר כי המכונה אשר אסרה הגאון הרי "מ היא באופן אחרת",¹¹⁴ כידוע כי מכונות שונות ישנן לתכלית זו: יש אשר יותן הקמח בהמכונה והיא תוציא מצות אפופות, וכל עשיית המצה היא איננה בידי אדם. ויש אשר המצות תצאנה עגולות וקצוות מהן נחתכו בערוכתן וחוזרים ללישתן, במכונות כאלה יש לדון. לא כן מעשה הוואלצין אשר נדבר מהם.

ובשו"ת באר משה להרב רמ"נ ירושלמסקי¹¹⁵ ח"א בכליל תפארת סימן נז ע' שני ואילך נדפס מכתב של הרב צבי מאיר הכהן רבינוביץ אב"ד ראדאמסק והגליל להרב ירושלמסקי משנת תרס"ב ושאלתו היא לאחר שמפרט את כל החששות שבאפייט יד וע"כ רוצה להביא מכונה וכך כותב: "ואף שראיתי בספר שדי חמד [מערכת חמץ ומצה סי' יג אות ב] כל הדברים אשר דברו בזה גדולי וגאוני הדור, אעפ"כ הכלי הנ"ל הוא דבר חדש לא הי' לעולמים בעת אשר דברו בזה גדולי הדור הנ"ל בס' שדי חמד הנ"ל ולא על זה כווננו כלל. ואצייר אותה לפני מעכ"ת כדי שיוכל להבין מהותה וזה תוארה. עשוי שלשה וואלצין עגולים מכל צד של נחושת או של שאר מתכות חלקים מאוד ונתונים בשני דפנות מזה ומזה, ובוואלץ האמצעי יש לה בית יד וא' עומד אצלה ואוחז בבית יד שלה ומסבב אותה בעגולה, ועי"ז מתגלגלים עמה (ע"י טריבעס הנעשים מחוץ להדפנות מזה ומזה) את שני הוואלצין אשר האחד הוא למעלה מהאמצעי והשני הוא למטה מה אמצעי, והכלי הנ"ל עומדת על שולחן אחד היינו למשל מצד מזרח עומד ומסבב את הוואלץ האמצעי בבית יד שלה כנ"ל, ושני אנשים עומדים א' מצד דרום ולוקח טייגיל אחד כמדת מצה עשויה מעט דק ע"י גילגול מעט, ומכניס אותה בין הוואלץ הראשון להוואלץ האמצעי (כי יש ריווח ביניהם שיכנס ביניהם מצה עבה) ומצד השני היינו מצד צפון עומד האיש השני ומוציא מצה ארוכה מבין שני הוואלצין הנ"ל, ונותן האיש השני העומד מצד צפון ומכניס עוד הפעם את המצה הארוכה הנ"ל לרחבה בין שני הוואלצין בין האמצעי להתחתונה

¹¹⁴ אך לפי מ"ש ממכתבו של הרב קרא שהובא לעיל ליתא לדברים אלו שהרי כתבו לו כיצד היא נראית ואעפ"כ אסרה.

¹¹⁵ בזיוו"ש הי' נשוי לאחיינית של אדמו"ר הרש"ב. והוא הי' מראשי האוסרים.

(יש ביניהם מעט ריוח כשיעור מצה דקה), ויוצאת מצה שלימה לצד דרום כלולה בהדרה עגולה (לא עגולה ממש), ונותנים אותה לאיש הרעדליר וכו'. .. ואפי' החרדים חסידים יראים ושלמים אופים מצות שמורה ג "כ ע"י כלי הנ"ל ואין פוצה ומצפץ עליהם .. ובעירינו פה יש גם מעט מערערים וטעמים שלהם הוא שמחמת דחיקת הוואלצין על הטייגליך בכח מוליד חום בהטייגיל, אבל לדעתי הוא דבר רחוק מאוד, והלא רואים אנחנו שהוואלצין הם צוננים. וגם ראיתי המכתב מעכ"ת שיחיה הנדפס בסוף ס' שדי חמד¹¹⁶, וז"ל אודות המכונה החדשה נתחדשו לגלגל עליהם מצות וכו' וכ"ת אוסר שם את המכונה יען שניתוסף כמה איסורים חדשים מהמכונה אשר היתה בימי רי"ש זצ"ל מלבוב. ולדעתי בודאי אין כוונת כת"ה על הכלי אשר ראיתי וציירתי בזה למעלה, כי בהכלי הנ"ל לא נוכל לומר שנתוסף בה כמה איסורים חדשים, אדרבא ניתוסף בה כמה מעלות טובות והכל הוא בהכשר רב כאשר כתבתי למעלה, וכאשר עיני כת"ה רואות, לכן אבקש שימחול במדת טובו להודיעני זאת ע"י הפאסט קודמת איך דעתו הקדושה נוטה בזה".

וע"ז ענה לו הרמ"נ ירושלמסקי "הן אמת כי לפי מה שצייר הדרת גאונו במכתבו תוכן הכלי אינו ממש אותה הכלי שזכרתי, כי שם גם על הלישה יש מכונה היינו שמערבין קמח ומים ולשין מעט לעשותה כגוש א' מרוסס ונותנין אותה על שולחן מצופה ברזל ומכין ביתדות מחופין ברזל המסובבים בכח מוכני, וגלגל אשר ידרוך האדם ברגליו למטה הכאות גדולות רצופות זה אחר זה לעשותה עיסה מוגבלת, ואח"כ תינתן בין הוואלצין. וכהדר"ג לא הזכיר שום התחדשות בענין הלישה רק בעריכת המצות, מ"מ גם בזה לא נסתלקו כל החששות שחששו גדולי הדור כידוע, שכל עניני המאשינען מתחדשים בכל עת וע' "י איזה תחבולה קלה וחדשה תוכל להצליח מעשה היצר ותחבולותיו להכשיל חלילה את הרבים בשאור שבעיסה, וגם ע"ז ימצאו לחיך כל חרד לדבר ה' דברי רבינו משה ספרא רבא: החדש אסור מן התורה בכל מקום. ובאמת יש לי ת"ל לבאר בארוכה כל החששות שיש בענין זה, אבל בידעי כמה הצליח מעשה שטן לפרוע פרעות בישראל ורשת פרושה לרגליו להפיל חיל וחומה תחת מסוה היראה, ובכחא דהתירא דעדיף, ע"כ אמרתי כי צדקו בזה דברי הגה"צ אבד"ק לייפניק כי בכגון זה יש לפרוך הדבר בהחלט. ובודאי רבותינו בקעה מצאו וגדרו בה כרם ד' צבאות, והחכם עיניו בראשו להיות חרד על כל מקרה חדש הנוגע לדת ישראל שמא גירי דשטנא נינהו להרוס חלילה תפארת קדושתינו, ועל כל שלומי אמוני ישראל מוטל להתאחד בשם התורה הקדושה ולעצור בעד הרעה טרם תתפשט בכנפיה .. כי לדעתנו לפתח המאשינען חטאת השאור שבעיסה רובץ. וכת"ר אשר התורה והיראה יחדיו צמודים בלבבו הטהור והוא בן איש חי רב פעלים עיר וקדיש זי"ע, יעמוד נא בכל כחו למחות בידי האנשים הרוצים להביא המכונה החדשה, רק להוסיף טהרה ושמירה והשגחה על הידים העוסקים בעריכת המצות לשמה אשר יסודתם בהררי קודש, ובדרכי אבותינו נלך בטח ואנחנו בשם הד' נדגול ..".

ושם בספרו בתשובה לאדמו"ר מלעלוב בתוך הדברים כותב "והגם כי אלו המתקנים על מנת לקלקל משנים הכלי מכונה בכל פעם באופן יותר טוב לדעתם השפלה בכדי לסמות עיני ישראל כי לא על כלי מכונה זו כווננו חכמי גדולי ישראל שאסרו, אבל תקנתם קלקלתם כידוע שכל עניני המאשינען מתחדשין בכל עת וע' "י

¹¹⁶ ההקדמה למכתב בסוף מערכת סוכה, והמכתב עצמו בסוף מערכת ר"ה.

איזה תחבולה קלה וחדשה תצליח מעשה שטן להכשיל חלילה את הרבים בשאור שבעיסה, ובאיזה שיטתו הרי זה תבנית העגל. ומה ימלצו לחיך כל חרד לדבר ה' דברי רבינו משה ספרא רבא: החדש אסור מה"ת בכל מקום. וגם כי המכונות שלא עשו שום התחדשות בענין הלישה רק בעריכת המצות, ג"כ לא נסתלקו כל החששות שחששו גדולי הדור. "ועד"ז כותב בתוך ספרו בסימן כז עיי"ש.

ובשערי תורה חלק ו (שיצא לאור בשנת תער"ב) סימן מג פירסם הרב מנחם מענדל וויינגארט (דיין ומורה צדק דראדום) את שאלתו מהבעל חלקת יואב ובה טענה זו שעל מכונה כזו וכזו מעולם לא דיברו, וז"ל "כי עתה המאשינען נשתנו הרבה לטובה ואין שום חשש חמץ בהם. וכן כתב לי ידידי הה"ג אבד"ק בענדין שליט"א. שיודע היטב בטיב המאשין שאינה רק וואלגער - העלצער מהירים, שנעשה במהירות נפלאה ובנקיון גדול, ובוודאי דמאשין כזו לא נאסר מעולם. וכי גם בקראקא אופן במאשין כזאת".

[ובספרו הגדת המבאר (פיעטרקוב, עדר"ת) ע' 182 ואילך הביא שם באריכות את מכתבו של הרב מבענדין הרב ישכר בעריש ז"ל שכתב: "בזמן הפרעות הידוע, כשרבו בעלי האחדות ופרצו בחילול ש"ק בפרהסיא.. והם היו העובדים באפיית המצות.. והי' כמעט ברור לנו שחשודים להאכיל חמץ בפסח במזיד.. נתישבתי ובחרתי להתיר את המאשין מצות. ובאמת אינה כאותה המאשין שאסרו רבותינו ז"ל נ"ע. שזו אינה אלא וואלגער-העלצער מהירים. שנעשה במהירות נפלאה ובנקיות. והדבר פשוט שגם האוסרים לא אסרו בזה", ועיין שם שהאדמו"ר מסאכטשאוו אמר לו שאסור בכל אופן].

והחלקת יואב השיב לו: "בדבר המאשין מצות לא ירד בני עמכם ועיין באור זרוע בפיוט לשבת הגדול דשיפה שקורין וועלגערין צריך להיות בגופו דווקא ולא ע"י כלי עיי"ש באמצע הדיבור מה שכתב בשם חמותו (חותנו). וגם אדמו"ר הגאון אב"ד דסאכטשאב ז"ל הרעיש מאד ע"ז. ואף אם יתחדש מאשין כשר עדיין יאמרו כל הסריקין אסורין כו'. ומה שאין שומעין ואוכלין חמץ, אטו בשביל זה ניתן להם עוד היתר בית דין לאכול חמץ?! אך אם יתקבצו ג' תלמידי חכמים גדולים ויראו שהוא בהכשר גמור ויתקנו תקנות בזה שלא יבוא לידי מכשול, אז הי' מקום לדבר מזה"¹¹⁷

¹¹⁷ והרב וויינגארט השיב על דברי החלקת יואב: 'כי האור זרוע שם קאי על העמילה שהיא תבואה שלא נטחן יפה, ועל זה אמר האור זרוע דאין ראיה להתיר עמילה בכלי מלחם הפנים שהכנהים זריזין הם וגם בלחם הפנים שם היה ביד ולא בכלי'.

והוא תמוה דזה לשון הגמרא בפסחים לו, א (על הא דגרסינן בתלמוד ארץ ישראל פסחים פ"ב ה"ד: 'יוצאין במצה עבה עד טפח כלחם הפנים', ובגמרא דילין (דף לו סע"ב ודף לז סע"א) גרסינן לה בלשון 'תנו רבנן: אין אופין פת עבה בפסח דברי בית שמאי ובית הלל מתירין. וכמה פת עבה? אמר רב הונא: טפח, שכן מצינו בלחם הפנים: טפח'): 'מתקיף לה רב יוסף: אם אמרו בזריזין – יאמרו בשאינן זריזין? אם אמרו בפת עמילה – יאמרו בפת שאינו עמילה!'. ופירש רש"י: 'בפת עמילה, שאינה ממחרת להחמיץ שעמילתה מעכבתה. עמילה ברייר"א כדתנן: כל המנחות טעונין שלש מאות שיפה וחמש מאות בעיטה'. ובלעזי רש"י (שנעתק בתלמוד בבלי הוצאת וואגשאל על הגליון) פירש: 'בריירא [בריידי]. (לחם) חבוט, גלוש היטב'. וא"כ פת עמילה הוא לחם שהוא חבוט וגלוש היטב. ופעולת העמילה היא פעולת החביטה על העיסה לרדדה.

[הרב וויינגארט נמשך אחר המתרגם שנדפס בש"ס דפוס ווילנא שפירש: 'בריירא.. בר שאין נטחן כל כך עד אשר דק', אך כבר השיג עליו הרב אפרים שלמה זלמן אבד"ק ליפנא בתשובתו שנדפס בהגדת המבאר ע' 190: 'מי הוא המתרגם? לא ידענו אותו אם ראוי הוא לסמוך עליו, ולא הרב נתן מרומי בעל הערוך והרב [מנחם] די לונזאנו חתמו עליו'. וכבר נודע בשערים שתרגום זה הוא מעשה ידי משכילים שעל פי רוב לא ידעו בין ימינם לשמאלם. וממשיך: 'ואדרבא: רש"י ז"ל בפסחים דף ל"ז כתב שעמילה אינה ממחרת להחמיץ שעמילתה מעכבתה, הרי מפורש דבבצק איירי ולא בעמילת החיטים'.

[והרב וויינגארט העתיק מאמרו זה בספרו הגדת המבאר ע' 180 ואילך¹¹⁸. ותשובה זו של החלקת יואב נעתקה מכאן בשו"ת חלקת יואב או"ח הוצאת ירושלים תשנ"ז ח"ב סימן יד].

ובחורף תער"ב פנה הרב וויינגארט בנידון זה להאדמו"ר ר' שמואל מסאכטשאב (בנו של האבני נזר) ותשובתו של האדמו"ר מסאכטשאב (מיום א' פרשת שמות תער"ב) נדפס בהגדת המבאר ע' 183 ואילך. ובין השאר כתב: "והנה היטב אשר כתב כבוד הרב הגאון שליט"א מקינצק "לא ירד בני עמכם". אך אשר כתב בשמו: אם יתקבצו ג' ת"ח וכו' – לא אוכל בשום אופן להאמין איך יצאו מאתו אלו הדברים, כי מי ומי אשר בשם ת"ח יכונה ירימו יד בדבר אשר נאסר במנין הראשונים כמלאכים אדמו"ר הקדוש מוהרי"מ זצלה"ה מגור והקדושים הגאונים מטשעכנאווי ומסאנדז הלוא הוא כתוב על ספרו דברי חיים; ועוד חבל נביאים. ועיין שם בהמשך את דבריו המבהילים על הבאים להתיר המכונות גם החדשות שלטענת הרב המתיר מעולם לא נאסרו.

והרב וויינגארט ענה להאדמו"ר הנ"ל ומסנגר שהמתירים רצו למנוע מצב שיאכלו חמץ וע"כ התירו את המכונה ואינם ח"ו פושעי ישראל ... ובסוף מכתבו (שנדפס בהגדת המבאר ע' 186) כותב "ואם ידעתי כי סיימוהו קמי דמרן ז"ל [האבני נזר] את כל המפעל באפיית המצות בזמנינו, וכי אי אפשר לתקן מאומה, ועם כל זה אסר המאשין מצות; חלילה לי להרהר אחרי דברי קודש, ולא אוסיף עוד לדבר מזה. ומי כהחכם כ"ק שליט"א היודע את הכל .. הצעיר בישראל, מענדיל וויינגארט".

ובשערי תורה חלק ו (שנת תער"ב) סימן נח כתב כ"ק האדמו"ר ר' שמואל מסאכטשאב בשם אביו האבני נזר בזה"ל: ומי שאומר שמתיירא שאם לא יתיר להם יבואו מקצת אנשים לחמור מזה, אין ממש בדבריו; כי אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירו, מאחר שאיסור גמור וחמור הוא לנו. המתנצלים להתיר משום שינוי איכות המאשין מאשר הי' אז, הבל יפצה פיהם ואין בדבריהם ממש מכמה טעמים. עד כאן תוכן דבריו הקדושים¹¹⁹.

ובתשובת הרב אפרים שלמה זלמן אבד "ק ליפנא להרב וויינגארט שנדפס בהגדת המבאר ע' 189 כתב שהתקנה שרצה הרב וויינגארט להתקין שיעשו מצות מכונה ע"פ השגחת רבנים קלקלה היא: 'ובפרט במכונות העשויות להשתנות, כל אומן עושה עפ"י הבנתו וחכמתו, ואולי באחת אשר נראה שאין בה חשש, האחרת יש בה

¹¹⁸ בקונטרס אודות מצות מכונה וסקאלאדאווע מצות. ובראש הקונטרס (ע' 180) כותב המחבר: 'לאשר בשנה זו הובא לפה מכונה שלא ברצון הבד"צ, אשר גם הרבנים הבד"צ דק"ק מינסק ובריסק הנותנים ההכשרים על המכונות, כותבים בההכשרים מפורש כי המכונה צריכה השגחה רבה מאנשים כשרים ונאמנים ע"י בד"צ המקומי, ואין להאמין בזה לאנשים קלי הדעת – לכן לא ראיתי את המכונה כלל, ולא ארצה לראותה. אכן בגוף איסור והיתר המכונות הנני להציג בזה הנמצא אתי בכתובים זה איזה שנים ומכתבי הרבנים הגדולים בהמדינה וגם מכתבי רבנים הגדולים ברוסיה שליט"א בזמנינו זה. והשי"ת יהי עמנו אמן כן יהי רצון. הגדת המבאר נזכר במכתבו של הרבי (מכ"ט תמוז תשט"ו) להאדמו"ר מסטראפקוב שנדפסה באגרות קודש כ"ק אדמו"ר חי"א ע' רצו (ונדפסה בהשמטת הערות כ"ק אדמו"ר אודות מצה מכונה בשו"ת דברי יחזקאל שרגא סי' כא (ע' עב)).

¹¹⁹ בשערי תורה שם חתום 'רב אחד'. אבל במכתב הרב וויינגארט להאדמו"ר מסאכטשאב שנדפס בהגדת המבאר שם כותב שסימן נ"ח נכתב ע"י האדמו"ר מסאכטשאב [ושהקפיד על הרב וויינגארט עד כדי כך שכשהדפיס (בשו"ת אבני נזר ח"ב) תשובות אביו האבני נזר שהשיב להרב וויינגארט, הסיר את שמו של הרב וויינגארט (וכינהו: רב פלוני) ולשונות של חיבה שכתב אלין].

חשש, וכיון שהותרה מכונה הותרו כולם. שלזה נתכוון מחו' הגאבד"ק קונצק יחי' באמרו כל הסריקין אסורין כו'. והאידנא דאיכא גשושאי וטפוחאי דמצערי לרבנן. אם יאסר רב מכונה מבית חרושת אחת. יתקבצו עליו כתרנגולים של בוקי .. לכן השכיל והטיב מחו' הגאבד"ק קונצק נ"י באמרו "לא ירד בני עמכם". כללו של דבר לפענ"ד כל נפש היפה תקוץ במצות הנעשות במאשינען, והגודרים פרצות ירחיקם מגבול ישראל .. אפרים שלמה זלמן בלא "אמו"ר הרה"צ מו"ה מיכאל דוב זצ"ל חופ"ק הנ"ל.

ומכל הלין חזינן כמה ניסה הרב הנ"ל לתקן מכשיר שאינו המכונה אלא לטענתו רק מכשיר לרידוד ומטרתו היתה למנוע את הציבור מלהיכשל בדברים חמורים יותר ואעפ"כ שללו זאת גדולי הרבנים בכל תוקף¹²⁰.

ועוד והוא העיקר שכן גם כ"ק אדמו"ר הרש"ב מפרץ טיעון זה וכפי שיובא בפרק ח.

הרי שבכל דור ודור עומדים עלינו המתירים לכלות האיסור באמרם כי מכונה חדשה יש בידיהם והיא מותרת לכל, ודברי הגאונים הנ"ל מצילנו מידיהם, שטענו בכל תוקף כי אין לנו מכונה המותרת

[וכנ"ל בפרק ד' שלכן יש מהאוסרים שלא רצו לראות את המכונה, כי כוונתם בזה להראות שכל מכונה אסורה]

ובפרט בנידון דידן שהיא אותה המכונה שבדורות הקודמים כתבו המתירים שהיא המכונה החדשה המותרת והאוסרים צווחו כנגדם לאיסור גמול

הוספה: במכתב שנכתב שנה שעברה בעקבות החוברת ע"י אחד מרבני המתירים כתב: 'אמנם בשו"ת באר משה להרב ירושלמסקי ז"ל מביא תיאור מרידוד דומה למה לעושים היום, אך יש הבדל ביניהם: שם יש שלשה מערכים והידית מגלגל מערוך אמצעי ושני האחרים מתגלגלים איתו, כך שנעשות שתי פעולות בו זמנית. משא"כ אצלנו, ישנם רק שני מערכים ונעשית רק פעולה אחת! אבל לפענ"ד דווקא משם יש להביא ראיה ברורה להתיר היום, וראו איזה "גברא רבה קא מסהיד" הרב השואל

¹²⁰ ובהגדת המבאר שם ע' 191 ואילך מביא מכתבו של הרב אלעזר ראבינאוויטץ ממינסק (משנת תרע"א להרב מנחם מענדל פנחס רבה של ראסיצע) שכותב בתוך דבריו: וא"כ המתירין המכונות אומרים שלא על כיוצא באלו אסרו הגאונים. ואין בזה משום אין ב"ד יכול לבטל והוא פשוט. אכן בעיקרן של דברים הנני אומר כי אם אמנם נתפשטו המכונות פה בעירינו ובמדינתנו במדה מרובה, מאתי לא יצאה הוראה זו, ולא נתתי שום הכשר על מכונה כזו. הנני אך סובלה .. אשר ע"כ בחרתי הרע במיעוטו, ואיני מורה בפה בהמכונות. אם כי אין דעתי נוחה מהם כ"כ. כי על ידם כמעט בטלה אצינו כל ההכנות שהי' מקדמת דנא לאפות המצות, כמה יגיעות יגעו אבותינו ז"ל באפייתן. ויגיעתן לא לריק היתה ח"ו; ולא יהא דבר זה קל בעיניך, כי עי"ז נתקיים והגדת לבנך. ולאו מלתא זוטרתא היא הכשר מצוה כמצוה .. והפרצה בעירות הגדולות מתרבה, כי בשנה זו הוסיפו אחרים לעשות המכונות גם בכח אלעקטרעי. וגם בזה אין בידי למנוע, כי בעוונותינו הרבים שומעין להקל. הבד"צ דפה אמנם נותנים הכשר .. ובכל זאת אנכי אינני חפץ לקבל עלי אחריות דעלמא. ומעודי לא נתתי ידי על זה, הגם כי אינני מוחה בידם. מובן הדבר כי לאמור איסור על המצות הנאפות על ידם הוא דבר שאי אפשר, מכיון שבעיר רובם ככולם אוכלים, וגם יש רבנים מפה האופים בהמכונות מצותיהם השמורה. ואני מה אענה אבתרי'. הודעתי לו את כל. וכבודו כרב בעירו יעשה כפי ראות עיניו. והוא רחום יכפר .. אלעזר ראבינאוויטץ החופ"ק מינסק.

והמבאר מעיר ע"ז לשיטתו כמובן, שכנראה הוא דיבר במאשין שעושה גם הלישה ולא מאלו שהם רק לגלגל המצות. אך גם המבאר מוכרח להודות כי בכל זה נראה בעליל אשר הרב הגאון מבריסק והרב הגאון אבד "ק מינסק שליט"א, הם בעצמם מושכים ידיהם מההכשרים הנ"ל, מאשר רואים המכשלה הגדולה בזה.

מרדומסק בנו של בעל התפארת שלמה שרידוד כזה לא נכלל באיסור שאסרו האוסרים, וגם הרב ירושלמסקי הסכים שרידוד כזה לא היה לפני זה, והאוסרים לא אסרו את זה מעולם, ורק מצד שיש לחשוש שאם נתיר את זה יבואו להתיר גם המכונות שאסרו, וכן מצד שחדש אסור מן התורה לא הסכים להצטרף למתירים, אבל היום שלא שייך כלל חששות אלו, כי מי שרוצה מצות מכונה יכול לקנותם עם ההכשר הכי מהודר. וכל הכוונה ברידוד זה הוא כדי להדר דווקא בעבודת יד באיכות גבוהה'.

אלא שדבריו תמוהים מאוד: א. מודה הוא שהמכונה היא דומה למכונה שהוא מתיר! ב. הרי זה ברור שהמכונות השתנו מזמן לזמן כפי שציינתי כאן וא"צ לזה עדות של גברא רבה דזה כו"ע יודעים, ואם מחפשים לומר שזה לא המכונות שנאסרו בדור הראשון ניתן בקלות לראות זאת מכל המשך הפרק שהבאתי שהרי ע"ז בדיוק הוא הדיון בפרק דלמרות שמזמן לזמן באו עם מכונה חדשה וטענו שאת זה לא אסרו, באו האוסרים וענו שגם זה באיסורו עומד וק"ל! ג. לא זכיתי להבין מהו ההבדל בין פעולה אחת לשתים דאם זה נחשב פעולה שלי אין נ"מ בכח אחד או שתיים, ואם לאו אז אפי' אם זה פעולה אחת זה אסור? ובפרט שגם במכונות שלו הרי היד אוחזת בידית אחת והידית השניה מסתובבת דרך גלגלי שיניים וא"כ מה הבדל אם גלגל אחד מסתובב ע"י הגלגלי שיניים או שתיהם. ד. אך בכלל מ"ש לחלק בין פעולה אחת לשתים כפי הנראה לא הבין את תיאור הרב מראדומסק שהוא ממש כהמכונה שלו אלא שאצלו מדובר ב' מכונות נפרדות שכל אחת מסובב אדם אחר, ואצל הרב מראדאמסק מדובר ב' מכונות מחוברות אך הפעולה היא בדיוק אותו דבר כלומר שכשהאדם מסובב מסתובבים ע"י שתי מערכות משתי צדדים שונים אבל האדם משתמש כל פעם רק באחד מהם. וכדי להקל על הקורא אתן ציור להמחשה. ה. ועוד שהוא מתעלם כאן מאוד מכך ש'הגברא רבה' הרב מראדאמסק לא רצה לסמוך על דעתו ולכן פנה לאחד מגדולי אותו הדור - תל שכל פיות פנו אליו כפי שרואים מהשו"ת שלו ובתוכם רבים מגדולי רבני חב"ד - לקבל היתר והרב ירושלמסקי אסר בכל תוקף! ו. ומ"ש שהרב ירושלמסקי לא רצה להתיר רק בגלל שמא יתירו מכונות אחרות וכן שחדש אסור מהתורה אבל היום מותר. הרי טיעון זה זה מופרך מכל וכל שהרי: 1. לאחר ש'הוא בפועל אסר' א"כ מנין לנו הכח להתיר. 2. מפורש בדבריו כאן שאין זה הסיבה שאוסר דז"ל: 'ובאמת יש לי ת"ל לבאר בארוכה כל החששות שיש בענין זה', אבל בידעי כמה הצליח מעשה שטן לפרוע פרעות בישראל ורשת פרושה לרגליו להפיל חיל וחומה תחת מסוה היראה, ובכחא דהתירא דעדיף, ע"כ אמרתי כי צדקו בזה דברי הגה"צ אבד"ק לייפניק כי בכגון זה יש לפרוך הדבר בהחלט. ובודאי רבותינו בקעה מצאו וגדרו בה כרם ד' צבאות'. וא"כ מפורש בדבריו שיש לו הרבה חששות ולא מסבירם כדי שלא ינצלו את זה בשביל להתיר וכפי שעושה כאן הרב המתיר!

פרק ו

בין ציצית למצה

אלא שאכתי יש שהקשו [שו"ת קנין תורה ח"ה סי' ב] שלכאורה ניתן להוכיח מציצית שהרי גם בציצית צריך לשמה ואעפ"כ הרבה מקילים להשתמש ע"י מכוונה של גלגלים, [וראה בקונטרס ר' יוסף מסעראצק שם בהערה כח].

הנה לכאורה הדברים פשוטים לכל מעיין שיש חילוק גדול בין ציצית למצה, שהרי כתב המחבר בשו"ע לגבי ציצית בסי' יא ס"א: 'חוטין צריך שיהיו טוויין לשמן'. ובס"ב כתב: 'טוואן גוי וישראל עומד על גביו ואומר שיעשה לשמה להרמב"ם פסול ולהרא"ש כשר'. וכתב רמ"א: 'ונוהגין שיסייע הישראל מעט וכדאיתא לקמן סימן לב ובירורה דעה סימן רע"א גבי תפילין וס"ת'. אמנם בסי' תס גבי מצות כתב המחבר: 'אין לשין מצת מצוה ולא אופין אותה על ידי גוי ולא על ידי חרש שוטה וקטן'. וא"כ חזינן בדברי המחבר שבציצית מקיל יותר ממצה! ובמג"א בסי' יא ס"ק ב כתב שהדין דסי' יא תלוי בשתי הדיעות שכ' הב"י בסי' ת"ס. כלומר דכוונתו להשוות בין הדברים דבין בציצית ובין במצה לכתחילה דוקא ע"י יהודי ובשעת הדחק סגי ביהודי שעומד על גביו וטוב שיסייע קצת. אמנם באליה רבא ס"ק א כתב על המג"א: 'ולענ"ד יש להקל כאן [בציצית] יותר, דהא התם פסק השולחן ערוך בסתם דפסול בכותים וישראל עומד על גביהם, והכא כתב שני דעות. וכן מוכח דעת רמ"א'. וא"כ מדבריו חזינן שנוקט בדעת המחבר והרמ"א דציצית קיל טפי ממצה.

ולכאורה נראה שכן הוא גם דעת רבינו בשו"ע שלו שבסימן יא ס"ד התיר בציצית ע"י גוי אם ישראל מסייע לו מעט וכן עשיית חש"ו בישראל עו"ג, ובקו"א שם ביאר טעמו דהוא עפ"י מ"ש המג"א שזה תלוי במחלוקת דסי' ת"ס שהובאה בב"י והרי שם הב"ח והמג"א פסקו להקל, וזאת למרות שהוא בעצמו פסק בסי' ת"ס גבי במצה שהעיקר כהדיעה שמעשה חש"ו פסול לשמירת המצות. כי אה"נ שרבינו עצמו החמיר גבי מצה, אמנם גבי ציצית הקיל דמכיון שישנם שיטות המקילות אפי' במצות ע"כ יש לסמוך עליהם בציצית עכ"פ אבל לא במצות והוא מצד החומרא דמצות.

נקודות נוספות: בציצית הזכיר רבינו בשו"ע שם סי' יא ס"ג ובסידור שבעי שיאמר בפיו שזה לשם ציצית. ובמצה לא הזכיר כלל הא דבעי שיאמר בפיו! אף שבפסיקה החמיר במצה יותר! מוכיח דהוא גדר אחר!

ועוד דהרי רבינו בקו"א ס"ק א מדמה ציצית לגט וזה גופא מלמדנו שהרי הרשב"א שהחמיר במצה שלא יועיל עו"ג הוא מצד שכתב שמצה לא דומה לגט שבגט יש הוכחה אלא לשחיטה שאין בהם הוכחה!

[ומעניין שבשו"ת עונג יו"ט סי' ב ג"כ כותב לחלק בגדר בין הלשמה של ציצית ללשמה של מצה אף שדבריו הם הפוכים וז"ל 'וכיון שבארנו דלא דמי עיבוד ס"ת לשימור דמצה דעיבוד ס"ת הוא בגדר ייחוד ושימור דמצה הוא בגדר כוונה והוכחנו

ג"כ דענין געע"ג לא מהני אלא במחשבה שהיא בגדר כוונה אבל לא במחשבה שהיא בגדר יחוד. א"כ אין ראיתו של המג"א ז"ל מוכרחת בזה שהוא למד טויות ציצית לשמה משימור דמצה דמהני געע"ג ולדברינו הם רחוקים זמ"ז. וגבי מצה שהמחשבה בגדר כוונה מהני שפיר געע"ג. אבל גבי טויות ציצית ועיבוד ס"ת דהוי בגדר יחוד לא מהני געע"ג.].

(ובפרט לפי מה שהאריכו בדבריהם חלק מהאוסרים לבאר שמכונה הוי כחש"ו, וא"כ הרי בודאי שלציצית שרי ולמצה ייאסר).

[והנה הצ"צ בשו"ת חאו"ח סי' ב אות ה דן לגבי ציצית שטוואום ילדות שהם פחות מגיל י"ב שלכאורה אין להקל לפמ"ש הרשב"א דכשאין הוכחה בעשיה עצמה אז אין לסמוך אפי' בעוע"ג, והרי בטויה אין הוכחה דזה לציצית. ותמה על שי' רבינו בשו"ע הנ"ל להקל בעוע"ג עפ"י מ"ש המג"א דזה תלוי בדין מצה ושם לשי' המג"א יש להקל וא"כ הוא הדין בציצית. דהרי שם סומכים על שיטת הרי"ף דאי"צ כלל כוונה בלישה משא"כ בציצית, ואל תאמר שגם בציצית יש לסמוך על שי' רש"י דאי"צ טויה לשמה דזה דוחק שהרי כל הפוסקים חלקו על רש"י ומביא שהא"ר כ' דיש להקל בציצית יותר ממצה, [ובפשטות כוונתו שכן היא שיטת רבינו בשו"ע] ונשאר בצ"ע. וכותב שם דניתן לומר דמה שהקילו בציצית הוא מצד שלאחמ "כ שוזרים את הפתילים שזה דבר המוכיח על המעשה שנעשה רק לצורך ציצית וע "כ מועיל. וא"כ פשיטא דגם לפי"ז אין מקום להקל במצה דבמצה כנ "ל לא סגי בבירור שנעשה לשמה אלא שיעשה בפועל בידיו וכו'].

ובשו"ת שאלו ציון (להרה"ג הרב דוב בער אליעזרוב) סימן כז דן לגבי ההשוואה בין מצה לציצית ורוצה ללמוד להקל בציצית מכונה ממצת מכונה ובתחילה כותב "ואם במצות מצה החמורה בכ"ז הקילו והתירו ע"י מכונות ולא חששו בזה דהוי ולא מן העשוי כ"ש במצות ציצית דאין לחוש כלל להא .. והנה במצות מצה הלא צריך כונה מיוחדת לשם מצה כ"ש שיהי' פסול זה של תולמ"ה נוהג במצה, וזה אין לומר כמו ששמעתי מפי גדל אחד. דענין תולמ"ה נוהג טפי בסוכה וציצית משום שבהן כתוב בתורה בפירוש לשון עשיה ממש ולכן דוקא בהו יש לקיים דין של תולמ"ה טפי מכל מצוה ואפילו ממצת מצוה. אולם זה לא ניתן ליאמר כלל מפני שזה נגד הסברא. דאם בעינן שיהי' כונה מיוחדת לשם מצוה ממילא נכלל בזה שיהי' ג"כ כח גברא. כי א"א לקיים ענין הכוונה מבלי עשייתו של כח האדם .. ומעתה לפמש"נ יוצא שהענינים של מצות מצה וציצית שוים הם לנד "ז. וכשם שהכשירו את המכונה למצת מצוה מאותו טעם מכשירים ג"כ את המכונה לשם מצות טויות ציצית .. כן יש להוכיח שציצית הוי עוד עדיפא בזה. דהנה ידוע שבין האוסרים המפורסמים לאסור מצות ע"י מכונה הי' ה"ה הגאון ר' מרדכי זאב מלבוב זצ"ל והנה הגאון הנ"ז הוא בעצמו מן המתירין ציצית ע"י מכונה וכמש"ל את ד' הד"ח בשם בעלי מפרשי הים אשר הגאון הנ"ל הי' אחד מהם כידוע...". חזינן מדברי הרב אליעזרוב שפשוט לו שמצה יותר חמור וא"כ אין להקשות מהא דהקילו בציצית ולא במצות וק"ל.

שו"ר שבשו"ת קנין תורה הנ"ל שם לב להבדל ביניהם שהרי בתחילת התשובה בסוף אות א' כותב לגבי ציצית 'והמעין בד"ק (של הד"ח) יראה דכאן לא סגר עלינו הדרך מכל וכל כמו בהמצות ע"י מאשין שכתב בח"א (סי' כ"ג וכ"ד) שמצות אלו הם חמץ גמור ואין לגלות הטעם רק לפסוק הדין בהחלט ע"ש, ואלו במכונת הציצית לא רצה

להרעיש עולם על המתירים דאולי ראוי שנעשה בהכשר, ובסוף דבריו באות ה' באמת נוקט רק לגבי טחינת הקמח ולא לגבי הלישה ומצרף את עשיית הבתים לתפילין וא"כ רואים דגם הוא נזהר מלהשוות לישת מצות לשאר הדברים.

ואסמכתא לזה ניתן לראות ממכתבו של הרבי להרב בעל דברי יחזקאל שרגא הנ"ל [נדפס באג"ק חי"א ע' רצו ואילך ובספרו שם סי' כא ע' עב] בסופו שכותב: **למכתב** ד. ציצית ע"י מאשין וכן מצות: הורה למעשה כ"ק אדמו"ר נ"ע (אביו של כ"ק מו"ח אדמו"ר) – בשעת הדחק, בעת שרבו הפליטים ברוסיה (בשנת תר"ע ואילך) – לעשות **ציצית** ע"י מאשין, אלא שתחלת העשי' היתה ע"י אדם, ואכ"מ. דיעות האחרונים ע"ד ציצית שע"י מאשין – נקבצו.. בהנוגע למצה ע"י מאשין .. ע"כ.

ורואים שאף שבעל הדברי יחזקאל שרגא כך את המצות מכונה והציצית מכונה בחדא מחתא אך בתשובת הרבי אליו מחלק אותם לשתיים ומציין לכל אחד בנפרד המקומות שדנו עליהם, ניתן ללמוד מכך די שב' דברים שונים ציצית ומצה ובכל אחד יש פרטים שונים.

דבר נוסף שרואים ממכתב זה הוא שבפועל מצינו של"ק אדמו"ר הרש"ב התיר ציצית מכונה בשעת הדחק – המלחמה, אף שלא מצינו שהתיר מצות מכונה בזמן המלחמה. והגם שהוכחה גמורה אין כאן [שהרי יתכן שלא צורך בכך, או לחילופין שהוא מצד שבמצות ישנו גם החשש חימוץ באם לא יזהרו לנקות טוב וכו'], אבל עכ"פ ודאי הוא דמה שמצינו שהתיר הרבי הרש"ב הוא רק בציצית.

ומענין שעוד בדור הראשון של האוסרים התייחסו לגבי ההשוואה לדינים אחרים וכך כותב בשו"ת בר ליוואי סי' יט שהובא לעיל פ"ג: 'ולכן אף דלענין עיבוד ושאר עניני עשיות תפילין דשרי לעשות בכל ענין כפי מה שהאריכו הרבה אחרונים בתשובותיהם היינו משם דדרך עשיות הוא בכך אבל לענין עשיות המצות ע"כ מעוטא רחמנא בפירוש שלא לעשותן ע"י המאשין מדינא'.

פרק ז

מנהג או איסור

והנה ראיתי שישנם הרוצים לומר דבלאה "כ כל זה הא רק מנהג שנהגנו¹²¹ ואין זה איסור. אך כמובן שאין זה נכון וכדלקמן:

הנה הרה"ק בעל האבני נזר בשו"ת או"ח סימן תקל"ו כותב: "לכבוד קהל עדת ישורון דאמבראווע יצ"ו. הן המו"ץ ר"מ מקהלתכם בא אלי בקובלנא רבה כי קיפחו את פרנסתו וגרעו לו ממשכורתו הקבוע לו ועוד שאר דברים, והכל מחמת שאסר את המאשין מצות, הנני להודיעכם כי רע בעיני הדבר מאד, הן גוף ההיתר של המאשין מצות הן מה שרדפו את המו"ץ עבוד שאסר. והנה גוף המאשין מצות ידוע לכל כי כל גדולי וצדיקי מדינתנו נ"ע אדמו"ר הגאון הקדוש מהרי"מ זצ"ל והגאון הקדוש מהר"א זצ"ל מטשעכנאווי והגאון הצדיק מהר"י זלה"ה מקוטנא אסרום בהחלט, וגם גאוני צדיקי גאליציא כמו הרב הגאון הקדוש מסאנדץ זצ"ל זכי"ע ארום וידוע כמה הרעיש אדמו"ר זצ"ל מגור על המתירין, לא רציתי לפרש הדברים משום כבוד המתירין שוכני עפר עתה מאן ספון להתיר מה שאסרו המה אף אם היו המתירין רוב, הלא ריש פרק ר"א דמילה במקומו של ר"א היו כורתים עצים לעשות פחימין בשבת אף שהחכמים רוב והלכה כמותם. מכל מקום היתר גמור הי' להם, ושם בגמרא מפורש כמה שכר טוב הי' להם. ומינה דיין הר"ן בפרק מקום שנהגו וכש"כ כל שנהגו איסור כדברי האוסר הרי הוא כאילו קבלו עליהם לנהוג אותו איסור עליהם ועל כל הנלוים עליהם יע"ש וע"כ המאשין מצות שנתפשט במדינתנו איסור עפ"י כל גדולי מדינתנו איסור גמור וחמור הוא לנו כמו שהי' היתר גמור הכרתת עצים וכו' אף שהלכה להיפך כמו כן איסור גמור לנו אף אם הי' הלכה כמתירין כש"כ שיש לנו לתפוס שהלכה כאוסרין כי המה הרוב והגדולים בחכמה וביראה מעתה מי שיאמר שיתיר בעיר אחת כי מתיירא שאם לא יתיר להם יבואו מקצת אנשים לחמור מזה אין ממש בדבריו אף אם הי' מקום לחוש לזה וכי אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך מאחר שאיסור גמור וחמור הוא לנו והמתנצלים להתיר מחמת שינוי איכות המאשין מאשר הי' אז הבל יפצה פיהם ואין בדבריהם ממש מכמה טעמים ואם בשגגה התירו ויחזרו בהם השם הטוב יסלח להם וע"כ המו"ץ שעמד בפרץ לבטל מנהג הרע הזה וקינא למצות השי"ת בדין הוא שיטול שכרו בזה ובבא כש"כ שלא יקופח פרנסתו עי' ז"ו וכי זה יהי' משפט המקנאים ע"כ אני מזהיר אתכם מאד שתחזירו פרנסת הרב המו"ץ הנ"ל לכמו שהי' ואת המנהג הרע של המאשין מצות תבטלו ויכופר לכם על העבר ושכר גדול תקבלו מן השמים על העתיד זולת זה דברי ריבות שבינו ובין המו"ץ האחר איני מכניס עצמי כי שמוע בין אחיכם כתיב אך זאת אני מזהיר אתכם כנ"ל ומי שיכניס עצמו להחזיר פרנסתו

¹²¹ ופשיטא דליתא למ"ש בקובץ הברכה שם שבכגון דא אין מנהג. דהרי כיון שר בותינו הורו לנו לא להשתמש במצות מכונה א"כ ודאי שכן מנהגנו והדיון בפרק זה הוא האם זה מקבל ג"כ תוקף של דין.

יזכה אתו עמו על אשר עמד בפרץ והי' בזה שלו' וברכה כנפשכם הדו"ש כלכם. הק' אברהם¹²².

וז"ל המהר"ש ענגיל שם: "... והביא מאשין [מכונה] גדולה לאפיית מצות והדבר עשה בלי הסכמת הרב מרא דאתרא האבדק "ק קראקא, והנה עמדתי משתומם דבר כזה אשר נאסר מפי כ "ק מרן רשכבה "ג בעל דברי חיים זי "ע, ובגליל קראקא נמצאים אלפי חסידים אשר חסו בצלו וקבלו עליה' חומר' זו כפי המפורש בשו"ת דברי חיים, עתה מי הוא אשר ירהיב בנפשו לפרוץ גדר בזה הא מפורש במג "א סי' תקנ"א דאם נהגו איסור בדבר שיש עכ "פ דיעה אחת לאסור עפ "י דין לא מהניא התרה דהוי כקבלו עליהם כשיטה זו .. ע"כ בקיצור כבר כתב מרן החת "ס ז"ל החדש אסור מן התורה בכל מקום דאסור לחדש קולות .. ובטח לא ימצא איש כשר שיעבו על זה ויכניס את עצמו לספק איסור חמור כזה".

וראה גם בפרק הבא בלשונו של אדמו"ר הרש"ב 'אבל פסקו בתוקף לאיסור'.

והנה זה פשיטא שאנו קבלנו על עצמינו את האוסרים ואין מי שיכחיש זה ע "כ הוי לנו כאיסור גמור ולא רק כמנהג . [ופשיטא שמנהג אין הכוונה דוקא לדבר שנהגו בו פרק זמן ארוך אלא מספיק פעם אחת בתורת מנהג וק"ל].

¹²² וראה מ"ש באריכות בסוף פרק ה מהגדת המבאר ומכתבי בנו האדמו"ר הרה"ק ר' שמואל מסאכטשאב.

פרק ח

דעת כ"ק אדמו"ר מהורש"ב

בפרק זה נוכיח שדעת אדמו"ר הרש"ב מסכמת עם כל המסקנות שעלו מהפרקים דלעיל וא"כ כך עלינו לנהוג להלכה ולמעשה וכדלקמן:

וז"ל כ"ק אדמו"ר מהורש"ב במכתבו משנת תרס"ד לערך להרה"ח הרה"ג ר' אריה לייב האפט אב"ד קאנטאפ (שהי' עוד מחסידיו של כ"ק אדמו"ר הצ"צ) מחבר שאלות ותשובות דברי טעם¹²³:

כבוד ידידי הרב המפורסם ווח"ס נכבד י"א כו' מו"ה ארי' ליב שי',

מכתבו נכון הגיעני. ובדבר המאשין לאפיית מצה, הלא זה כמה שנים מלפנים רבו המנגדים על המאשינען, ובמה מצאו עתה שטובה היא, וגם עוד מהודר ביותר וביתרון. אשר הרבנים הגדולים ז"ל יראי ה' וחרדים לדבר הוי' אסרו את המאשין, ומהם אשר לא רצו לגלות הטעמים שלהם בכדי שלא יסתרו אותם, אבל פסקו בתוקף לאיסור. ומהם שכותבים שהוא חמץ גמור. איך ימלא לבנו לעבור ח"ו על דבריהם.

ולבד החששים שכתבו בזה, שמעתי זה איזה שנים מר' יחיאל הלפערין.. שאמר לו חימיק [=כימאי] ירא-אלקים, אשר עפ"י חוקי החימיע בנגיעת העיסה בהמעטאל של הוואלצין [=במתכת של הגלגלות] נעשה בה חימוץ תיכף ברגע זו¹²⁴.

ואני מאמין אשר הרבנים הגאונים הנ"ל רוח ה' נוססה בהם לאסור בתוקף את המכונה מצד החשש הנורא הנ"ל, אף שהם לא ידעו מזה. וע"ד מ"ש בשו"ת צ"צ יו"ד סי' קע"ו ח"ג בשם האו"ת.

וכאשר כבודו שואל מאתי, אני איני מסכים על זה בשום אופן. ואין לנו לחדש דברים כי אם לילך בדרך הישרה שהניחו לנו רבותינו הק' זצוקלה"ה. [וזאת] מוטל חובה על כל רב בעירו להעמיד משגיחים בבתי האפי' (פאדראדן), כי באמת אין השגחה כלל וכמה מכשילים כו'.

וגם להנהיג שלא יאפו בע"ב בביתם (אם לא אותם שעושים כן לא בשביל חימוץ¹²⁵ ולוקחים עוזרים הרבה ומשגיחים היטב), כי אם בפאדראדן, ושיהי' משגיח בכל פאדראדן; וכל בע"ב בחפץ נפש יתן יתרון עבור האפי' על הוצאות המשגיח.

והשי"ת יעזרנו שנזהר ממשוהו חמץ בפסח ומיכלא דמהימנותא יאיר בנפשנו לעודדנו ולחזקנו בעבודתו ית'.

ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש כאות נפשו וידידו דו"ש מלונ"ח תכה"י,

שלום דובער'.

¹²³ נדפס באגרות קודש כ"ק אדמו"ר מהורש"ב ח"א ע' שטז – שיז.

¹²⁴ וראה מ"ש בענין חימוץ המתכת באמרי יהודה סימן ב. ובכרם החסידות ב ע' קה אות ז. וראה במאמרו של הרב הנדל בקובץ הברכה שם גם בנוגע לחימוץ העיסה ע"י הברזל ש כתב שהאוסרים טענו שמחמם והמתירים השיבו שבדקו ואין זה מחמם אמנם כן כותב בפירושו אדמו"ר הרש"ב במכתבו. ואכמ"ל.

¹²⁵ נראה שצריך להיות: קימוץ.

והנה במכתב זה רואים את היסודות שהארכנו בהם לעיל ואסדר את הדברים לפי סדר הקונטרס:

א. **'אשר הרבנים הגדולים ז"ל יראי ה' וחרדים לדבר הוי אסרו את המאשין'.**

קודם פותח רבינו באופן פשוט שהרבנים כבר אסרו את המאשין ורוח ה' נוססה בו שהרי גם סבו הגדול כ"ק אדמו"ר הצ"צ הי' בין האוסרים אף שאדמו"ר הרש"ב לא ראה את דבריו. ובזה כבר ברור לנו שאנו פוסקים לאסור את המצות מכונה.

ב. **'ומהם אשר לא רצו לגלות הטעמים שלהם בכדי שלא יסתרו אותם, אבל פסקו בתוקף לאיסור. ומהם שכותבים שהוא חמץ גמור. איך ימלא לבנו לעבור ח"ו על דבריהם. ולבד החששים שכתבו בזה, שמעתי זה איזה שנים מר' יחיאל הלפערין..** שאמר לו חימיק [=כימאי] ירא-אלקים, אשר עפ"י חוקי החימיע בנגיעת העיסה בהמעטאל של הוואלצין [=במתכת של הגלגלות] נעשה בה חימוץ תיכף ברגע זו. ואני מאמין אשר הרבנים הגאונים הנ"ל רוח ה' נוססה בהם לאסור בתוקף את המכונה מצד החשש הנורא הנ"ל'.

בפיסקא זו מלמדנו רבינו שעלינו לחשוש לדעת בעל הדברי חיים מצאנז ובעל האבני נזר שאסרו מטעם הכמוס ואין שייך לעבור על דבריהם. ועוד דבר מלמדנו רבינו שכל חשש שיתגלה יתכן שבגללו הם אסרו.

ג. **'ואין לנו לחדש דברים כי אם לילך בדרך הישרה שהניחו לנו רבותינו הק' זצוקלה"ה'.**

בפיסקא זו מלמדנו רבינו שגם מצד הטעם של חדש אסור מן התורה שכתבו האוסרים א"א להשתמש במכונות וא"כ רק מה שראינו בדורות הקודמים כגון מערוכים ופינרים מותר ולא כל המצאה חדשה.

ד. **'ובמה מצאו עתה שטובה היא וגם עוד מהודר ביותר וביתרון'.**

בפיסקא זו מלמדנו רבינו שאין לקבל את הטיעון החדש – ישן שכביכול כעת ישנם 'מכונות' חדשות שאין בהם את כל החששות.

ה. ואצרף לכאן את מה שהובא כבר לעיל שאדמו"ר הרש"ב אף שהקיל בשעת המלחמה גבי ציצית מכונה אך לא מצינו כן גבי מצות, שלא הקיל אף בשעת המלחמה כנ"ל סוף פרק ו'.

ו. **אסרו את המאשין'.**

משמע מדבריו שאינו מנהג בעלמא אלא שאסורו, וקבלנו דיבריהם.

סוף דבר נלמד מדברי רבינו שאנו חוששים לאוסרים ולטעמיהם וכל שינוי מהצורה הישנה אין אנו רשאים להשתמש בו¹²⁶.

¹²⁶ ולהעיר דבפ"ה הובא מכתב נוסף של הרבי הרש"ב וכן ברשימת היומן ע' שעז ומשניהם נראה לכאורה שעיקר הבעיה היא החשש חמץ ולא המכונות, ודלא כמכתב כאן. אמנם לאחר העיון נראה דאין סתירה דבמכתב כאן הרבי מגלה את דעתו הוא! משא"כ שם זה נכתב לרב שהחליט להתיר וע"כ הרבי מנסה לשכנעו שגם אם לדעתו המכונות טובות אך שימנע כיון שעכ"פ יכול להיווצר מצב שבו יכשלו אחרים בגללו, ואדרבה מכאן ניתן ללמוד עד כמה צריך לזהר כשבאים להתיר וק"ל.

ברשימת דברים [ע' 180 אות סג] מסופר¹²⁷ "רב אחד צעיר לימים, בא לרוסטוב, ושמע שיש שם מכונה שאופין על ידה מצות. בעירו לא היתה מכונה, כי אם מצה הנעשית בעבודת ידיים, והתעניין הרב לראות אם במכונות יש איזה חשש, שהרבה גדולי הרבנים אסרו. כשבא חזרה מהמחזה שראה, נכנס לכ"ק אדמו"ר הרש"ב, וסיפר בהתפעלות שהמצה במכונה נעשית כל כך במהירות, שבידים אי אפשר לעשות במהירות כזו, ולפי דעתו, שהיא כשרה בתכלית הכשרות. ויאמר לו כ"ק: המלך ניקאלאי הראשון התחפש בבגדים פשוטים, והתעניין לראות איך מלין התינוק בעת היכנסו בברית של אברהם אבינו. וראה איך שהמוהל נטל ידיו, שיהיו בנקיות היותר טובה, וגם משקה יי"ש הטיף על ידו, שלא יזיק שום דבר לתינוק, ואח"כ הזמין כל הדברים הצריכים אחר המילה – רפואות שונות וכיו"ב. אחרי המילה והעברת הערלה, כפף המוהל עצמו לעשות מציצה. קרא ניקאלאי בקול גדול בלשון רוסיא: "וואסא חאראשא, קושאט נייע נאדא" (הכל טוב ויפה, אבל לאכול את זה לא צריך)... והנמשל מובן. ע"כ.

בימי תמימים א' ע' 468 מסופר: ר' אברהם מאייאר – דריזין סיפר שבשנים הראשונות של תומכי תמימים, הנה כשחזר לביתו נשתנה כל המקום. למשל: בבברויסק היו אוכלים כל הפסח מאשינאווע מצות [=מצות מכונה], אבל כשבחור אחד מליובאוויטש בא הביתה על חג הפסח ולא אכל מצות כאלו, הנה רבע מאנשי העיר הפסיקו גם כן לאכול.

¹²⁷ וכן מובא בסיפורים ומשלים – מרח"ש ברוק ע' 14 לגבי אדמו"ר הריי"צ.

פרק סיום

מסקנת הדברים

וזאת תורת העולה מכל הנ"ל דמצות אלו אסורות לנו מדינא ומטעם:

א. שמצות אלו הם אינם ראויות לליל הסדר מצד החסרון בשימור לשמה שאינו מתבצע רק בידים והוא יסוד גדול באפיית מצות שצריך להיות בידים דוקא [וכן כלים שמוגדרים כידיים].

ב. חדש אסור מן התורה.

ג. המכונות נאסרו מטעם הכמוס וא"כ א"א להכניס טעמים ולהתיר.

ד. האוסרים כיוונו לאסור כל צורה שהיא של מכונה ולא משנה כמה מעלות טובות יש בה וכמה חששות סילקנו ממנה, הכל אסור.

ה. ובפרט שיש מהאוסרים שראו המכונה שהיא ממש כנידון המכונה שלנו ולמרות זאת אסרה על אף שהמתירים טענו שהיא כשירה בתכלית.

המורם מכל הנ"ל שהבא להתיר את המצות עליהם אנו דנים עליו להסתמך על דעות המתירים שאותם לא קיבלנו.

ופשיטא שעליו להחליט שאינו מקבל

א. לא את שיטת רבינו הגדול בשו"ע שהצריך שימור בידים דוקא.

ב. ולא את שיטת הרש"ק ושאר גדולי דורו שאסרו מצד שאין בהם כוונה לשמה ועוד טעמים.

ג. ולא את שיטת הרמ"ז בעל מפרשי הים ועוד שטענו שאין בזה דין כחו.

ד. ולא את שיטת בעל הדברי חיים מצאנז שטען שהם חמץ גמור. ושהם אסורים מטעם הכמוס.

ה. ולא את שיטת בעל החידושי הר"מ מגור שטען שבכך המחדשים מנשלים אותנו מהמצות.

ו. ולא את שיטת הרב ירושלמסקי ועוד שכתבו שאין כל חידוש לטובה במכונות ותמיד הם אסורות.

ז. ולא את שיטת הבר ליוואי וסייעתו שכתב שיש לגזור בכל המכונות לאוסרם בכל אופן.

ח. ולא את שיטת הראגצובי שטען שאין זה מוגדר כמצה אלא סתם גיבול עיסה.

ט. ולא את שיטת בעל האבני נזר שטען שהם אסורות לנו מדינא ולא רק ממנהג.

י. ולא את מ"ש אדמו"ר הרש"ב שקיבל את טיעוני האוסרים!

והנני לסיים בדברים נפלאים שכתב בשו"ת משנה שכיר וז"ל:

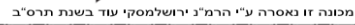
"ואני טרם אענה על דברי הה"ג המשיג הנ"ל אקדים את דברי רבינו הקודש קדשים, ה"ה מרן בעל האמרי אש זצ"ל ביו"ד סי' פה וז"ל שם, יש למורה הוראה שבא להקל ולדין, לבלתי עשות מעשה בהיפך עד שיתברר לו בראיות שהוא מותר, וכש"כ בדבר שהוא עומד לדורות באיסור נדה .. שכל עוד שאין הדבר פשוט אין לנו לחדש מאומה, עכ"ל הקדוש שדיבר בקדשו מתוך שלהבת יה, והוא עוסק שם בענין מקוה שהוא מקור לקדושתן של ישראל. וכמו כן אני אומר בנוגע לאיסור חמץ, שג"כ קדושתן של ישראל תלוי בו, כידוע מהאר"י הקדוש שכל הנזהר ממשוהו חמץ בפסח מובטח על כל הנה שלא בא לידי עבירה, ועל כן החמירו בו במשהו. ועתה אני אומר אם היה הדבר להיפך שהרב האוסר היה בא לאסור רק מסברא גרידא בלי הוכחה מש"ס ופוסקים, והרב המתיר היה בא להתיר ג"כ רק מכח סברא, עליו היה להביא ראיה ולהוציא מחברו בדבר חמור כזה, מה גם בדבר שעומד לדורות, וכמו שכתב רבינו הקדוש הנ"ל, על אחת כמה וכמה שהאוסרים באים עם הוכחות וראיות ממקורות נאמנים, בודאי ידם על העליונה, וכל זמן שלא יסתרו דבריהם בראיות והוכחות מש"ס ופוסקים אסור לעשות נגד דעתם .. ואעתיק עוד מה שהביא בתשובות מהר"י עניזיל סוס"י פ"ב, בשם מהר"א מזרחי סי' ל"א, בשם הגאון מ' עמנואל חי ז"ל, וז"ל .. אולם לפסוק הדין ולהתיר האיסור אין להתירו אלא בראיות ברורות מלובנות ומחזורות מתוך פשוט וסוגיא דשמעתא, לא מתוך דקדוקים, אדרבא מדקדקין במיעל קופא להחמיר ולא להקל" עכ"ל.

וכן בשו"ת דברי יחזקאל שרגא בקונטרס אחרי הרעש ע' פח אות יב כותב: והנה נבהלתי משתומם שרוצים בסברות כרסיות להמציא היתרים ושאלתי וכי אפשר לסמוך על סברא כרסית בלי ראיה מן הש"ס וראשונים – ואביא לך ראיה דאין בידינו להקל מכח סברא כיון דלא פשיטא לן שלא טעינו דז"ל בית יוסף סי' תנ"ג כתב בתה"ד כו' וכ' עוד דכשמוליכין השקים שיש בהם קמח מן הריחיים אסור להניחו ע"ג סוס או חמור ולא ברירא לן אי זיעת הבהמה מחמצת ואע"ג דלפי הסברא דמי לזיעת אדם דאינו מכשיר ואינו מחמץ מ"מ אין להקל במלתא דלא פשיטא עכ"ל הרי דאעפ"י דעפ"י הסברא הוא כך מ"מ כיון דלא פשיטא אין להקל וא"כ גם כאן איך אפשר לומר סברא כרסית שהשוטה מכוון להיפך הא אין להקל במלתא דלא פשיטא וא"כ אולי שוטה אינו מכוון "ההיפוך" ומ"מ אסור א"כ גם המכונה שאינה מכוונת ההיפוך המצה שנעשה ע"י המוכנה אסורה כמו מצת חש"ו ואיך יברך על סמך סברא נגד הבית יוסף בשם תה"ד הנ"ל. ועיי"ש עוד.

העולה מכל הנ"ל דלכאורה אין לשנות! ורק מה שראינו את אבותינו נוהגים כגון מערוכים ופיגרים וכו' (שלזה יש אסמכתא עוד מהראשונים) יש לסמוך דעפ"י הנ"ל רק בזה מקויים השימור מחימוץ

מכונה אחת

המכונה החדשה כביכול

